

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ

**BAĞIMSIZLIK SONRASI TÜRKMENİSTAN VE
KIRGIZİSTAN'IN SİYASİ SİSTEMLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Çağrı GÜLERER

Enstitü Anabilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Enstitü Bilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU

HAZİRAN - 2018

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ

**BAĞIMSIZLIK SONRASI TÜRKMENİSTAN VE
KIRGIZİSTAN'IN SİYASİ SİSTEMLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Çağrı GÜLERER

Enstitü Anabilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Enstitü Bilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Bu tez .../.../..... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati	İmza
Jüri Başkanı (Danışman)			
Jüri Üyesi			
Jüri Üyesi			

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan ve Türkmenistan'ın Siyasi Sistemlerinin Karşılaştırılması

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 84 sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtremeler uygulanarak alınmış olan ve/..... tarihinde aşağıda ismi yazılı araştırma görevlisi tarafından şahsıma iletilen intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %.....'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İmza

Adı SOYADI :

Öğrenci Numarası :

Ana Bilim Dalı :

Programı :

Türü : () Proje () Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Taramayı Yapan Arş. Gör.

(Adı Soyadı, İmzası, Tarihi)

Danışman

(Adı Soyadı, İmzası, Tarihi)

ÖNSÖZ

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, birçok farklı bölgede birçok devlet bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu bölgelerden birisi de Orta Asya'dır. Bazı kaynaklarda adı Türkistan olarak da geçen Orta Asya'da, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kırgızistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Yaklaşık bir asırdır sosyalist sistemle yönetilen bu devletler, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, bu bağımsızlığın kalıcı ve sağlam olabilmesi için farklı yöntemlere başvurmuşlardır. Orta Asya coğrafyasına bakıldığında, bölgede tarih boyunca birçok büyük devletin var olduğu görülmektedir. XX. yüzyılın son döneminde bağımsızlığını kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin geçmişlerine bakıldığında, Rus boyunduruğundan önce de farklı güçlere karşı bağımsızlık ve var olma mücadeleleri verdikleri göze çarpmaktadır. Ruslardan önce Çin ve Moğollarla mücadele veren bu halkların, kendi aralarında çatıştıkları dönemler de olmuştur. Ancak, bağımsız Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne bakıldığında, üzerlerindeki en büyük etkinin Rus etkisi olduğu görülmektedir.

1990'lı yıllar, uluslararası ilişkiler disiplini için çok önemli yıllar olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyetler Birliği'nin resmi olarak dağılmasının ardından, yeni uluslararası sistemin nasıl şekil alacağına dair çalışmalar yapılmıştır. Birçok yeni teoremin de ortaya çıktığı bu süreç, XXI. yüzyıl öncesinde bir geçiş süreci olmuştur. 11 Eylül sonrası şekil almaya başlayan yeni süreç, Orta Asya coğrafyasını da etkilemiştir. Bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin birçoğunda uygulanan denge politikası, Orta Asya devletleri için de popüler bir politika olmuştur. Özellikle, Türkmenistan başta olmak üzere, bölgedeki ülkelerin sahip olduğu doğal kaynaklar düşünüldüğünde; birçok büyük gücün kendileriyle ilgili çeşitli politikaları olması kaçınılmazdır. 11 Eylül'den sonra, bölgede Afganistan'a yakın bir üs arayan ABD için, Orta Asya devletleri jeopolitik olarak çok uygun bir durumdaydılar. Orta Asya devletleri adına; Rusya gibi, bölgeye yakın ve bölgeyi birçok açıdan tekeline almak isteyen bir güç için, ABD alternatifi önemli bir denge oluşturmuştur.

Uzun yıllar totaliter bir rejimle yönetilmiş olan Orta Asya devletleri için, bağımsızlıktan sonra demokratik bir yönetim belirlemek ve liberal bir ekonomi benimsemek, devlet başkanlarının programlarının ilk sırasında yer almıştır. Ancak, özellikle demokratikleşme konusunda ciddi başarısızlıklar yaşanmıştır. Bu ülkelerin anayasalarında; güçler ayrılığı ilkesi, eşitlik ve demokrasi gibi kavramların var olmasına rağmen; zaman geçtikçe devlet başkanları koltuklarına daha fazla yerleşmiş ve kendi yetkilerini arttırmışlardır. Stratejik ve bölgesel ortaklık konusunda, demokratik rejim ve insan haklarına önem veren bir yönetim şartı koyan ABD'nin, Orta Asya ülkelerine olan ilgisi ve beklentisi de zamanla azalmıştır.

Bu ülkeler arasında yalnızca Kırgızistan'da demokrasi ve insan hakları konusunda olumlu gelişmeler yaşandığı gözlemlenmektedir. Lale Devrimi gibi XIX. yüzyılın en büyük halk ayaklanmalarından birine şahitlik yapan Kırgızistan, halkın kendi iradesini yansıtmak istemesiyle de diğerlerinden ayrılmaktadır. Türkmenistan ise sahip olduğu tarafsızlık statüsüyle kendine bir yol çizmeye çalışmaktadır.

Çalışmamın ortaya çıkmasında, engin bilgi ve tecrübeleriyle bana yardımcı olan değerli tez danışmanım Öğr. Üyesi Dr. Kaan Diyarbakırlıoğlu'na teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bu süreçte maddi manevi desteğini esirgemeyen, çalışmamın her aşamasında bana inanan ve

güvenen babam Dr. Salih Gülerer'e, annem Nimet Gülerer'e ve kardeşim Yağmur Gülerer'e de sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çağrı GÜLERER

26/06/2018

İÇİNDEKİLER

BEYAN	i
<u>ÖNSÖZ</u>	ii
<u>İÇİNDEKİLER</u>	i
<u>KISALTMALAR</u>	iv
<u>GİRİŞ</u>	1
BÖLÜM 1: TARİHTE KIRGIZLAR VE TÜRKMENLER	4
1.1. Tarihte Kırgızlar	4
1.1.1. Kırgızların kökeni ve bulundukları coğrafya	4
1.1.2. Gök Türk ve Uygur hâkimiyetinde Kırgızlar: Kırgız İmparatorluğu	5
1.1.3. Cengiz Han, Timur ve Hanlıklar dönemi	6
1.1.4. Çarlık Rusyası döneminde Kırgızlar	7
1.1.5. Sovyetler Birliği döneminde Kırgızlar: Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti	9
1.2. Tarihte Türkmenler	10
1.2.1. Türkmenlerin kökeni ve bulundukları coğrafya	10
1.2.2. Selçuklular döneminde Türkmenler	12
1.2.3. Cengiz Han ve Moğol istilas sırasında Türkmenler	13
1.2.4. Çarlık Rusyası döneminde Türkmenler	14
1.2.5. Sovyetler Birliği döneminde Türkmenler: Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti	19
BÖLÜM 2: SİYASİ SİSTEM KAVRAMI	20
2.1. Siyasi Yönetim Sistemleri	20
2.1.1. Demokrasiler	20
2.1.1.1. Doğrudan Demokrasiler	21
2.1.1.2. Temsili Demokrasiler	22
2.1.1.3. Liberal Demokrasiler	22
2.1.2. Anti-Demokratik Sistemler	24
2.1.2.1. Otoriter Sistemler	24
2.1.2.2. Totaliter Sistemler	25
2.2. Anayasalar, Devlet Biçimleri ve Yapılanmaları	25
2.2.1. Anayasalar	26
2.2.1.1. Kuvvetler Ayrılığı	27
2.2.2. Devlet Biçimleri	28
2.2.2.1. Anayasal Monarşi	29
2.2.2.2. Cumhuriyet	29
2.2.3. Devlet Yapılanmaları	30
2.2.3.1. Üniter Sistem	30
2.2.3.2. Federal Sistem	31
2.3. Hükümet Sistemleri	31
2.3.1. Başkanlık Sistemi	31
2.3.2. Parlamenter Sistem	32

2.1.1.Yarı-Başkanlık Sistemi	32
2.2. Siyasi Partiler, Seçimler ve Seçim Sistemleri	33
2.2.1.Siyasi Partiler	33
2.2.1.1. Siyasi Partilerin Kökenleri	34
2.2.1.2. Siyasi Partilerin İşlevleri	34
2.2.1.3. Siyasi Partilerin Örgütlenmesi	35
2.2.1.4. Siyasi Parti Sistemleri	36
2.2.2.Seçimler	39
2.2.2.1. Demokratik Seçimler	39
2.2.2.2. Seçim Sistemleri	40
2.2.2.2.1. Çoğunluk ya da Oy Çokluğu Sistemi	40
2.2.2.2.2. Nispi Oy Sistemi	41
BÖLÜM 3: KIRGIZİSTAN VE TÜRKMENİSTAN'IN SİYASİ SİSTEMLERİ	
ARASINDAKİ BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR	43
3.1.Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Coğrafi, Ekonomik, Demografik Yapısı ve Siyasi Sistemi	43
3.1.2. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Coğrafi, Ekonomik ve Demografik Yapısı	43
3.1.3. Kırgızistan'da Siyasi Sistem	47
3.1.3.1. Kırgızistan'ın Yönetim Sistemi	47
3.1.3.2. Kırgızistan'ın Anayasası, Devlet Biçimi ve Yapılanması	52
3.1.3.3. Kırgızistan'da Siyasi Partiler ve Seçimler	59
3.1.3.4. Kırgızistan'da Baskı Grupları ve Toplumsal Hareketler	60
3.1.3.4.1. Lale Devrimi	60
3.2. Türkmenistan Cumhuriyeti'nin Coğrafi, Ekonomik, Demografik Yapısı ve Siyasi Sistemi	62
3.2.1. Türkmenistan'ın Coğrafi, Ekonomik ve Demografik Yapısı	62
3.2.2. Türkmenistan'da Siyasi Sistem	66
3.2.2.1. Türkmenistan'ın Yönetim Sistemi	66
3.2.2.2. Türkmenistan'ın Anayasası, Devlet Biçimi ve Yapılanması	67
3.2.2.3. Türkmenistan'da Siyasi Partiler ve Seçimler	72
3.3. Kırgızistan ve Türkmenistan'ın Siyasi Sistemlerinin Karşılaştırmalı Çözümlemesi	73
3.3.1. Yönetim Sistemleri Üzerinden Karşılaştırılması	73
3.3.2. Anayasalar, Hükümet Sistemleri, Devlet Biçimleri ve Yapılanmaları Üzerinden Karşılaştırılması	76
3.3.3. Siyasi Partiler, Seçimler, Baskı Grupları ve Toplumsal Hareketler Üzerinden Karşılaştırılması	80
SONUÇ VE ÖNERİLER	83
KAYNAKÇA	87
ÖZGEÇMİŞ	93

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BKD	: Bilge Kağan Doğu
BM	: Birleşmiş Milletler
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IMF	: International Money Bank
KTD	: Kültigin Doğu
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
No	: Numara
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TUDP	: Türkmenistan Ulusal Demokratik Partisi

Tezin Başlığı: Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan ve Kırgızistan'ın Siyasal Sistemlerinin Karşılaştırılması	
Tezin Yazarı: Çağrı Gülerer	Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kaan Diyarbakırlıoğlu
Kabul Tarihi: 26.06.2018	Sayfa Sayısı: VIII (Ön Kısım) + 99 (Tez)
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler	Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasının ardından, Kırgızistan ve Türkmenistan'ın da içinde bulunduğu, 4 Orta Asya Türk Cumhuriyeti bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Uzun yıllar boyunca büyük devletler farklı sebeplerden dolayı Orta Asya bölgesine ilgi duymuşlardır. Tarihleri boyunca birçok farklı devlete bağlı kalmış olan Kırgızlar ve Türkmenler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından kazandıkları bağımsızlıklarını sürdürülebilir hale getirmek için çabalamışlardır. XX. yüzyılın son yıllarında bağımsızlığını kazanan bu iki devlet, uluslararası ilişkiler disiplini de bir geçiş sürecine denk gelmişlerdir. Neredeyse bir asır boyunca totaliter bir sistemle yönetilmiş olan Kırgızlar ve Türkmenlerin, hızla demokratikleşen uluslararası sisteme ayak uydurmaları da kolay olmamıştır. Demokrasiye geçiş sürecinde ciddi başarısızlıklar yaşayan her iki ülkede de bu durumun tarihsel süreçle ve siyasal kültürle ilgisi olduğu görülmektedir.	
Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Türkmenistan, Siyasal Sistem, Demokrasi, Orta Asya	

Thesis Title: The Comparison of Turkmenistan and Kyrgyzstan's Political Systems After Independence	
Thesis Author: Çağrı Gülerer	Advisor: Dr. Öğr. Üyesi Kaan Diyarbakırhoğlu
Date of Acceptance: 26.06.2018 Page Number: VIII (Pre Text) + 99 (Main Body)	
Department: International Relations	Field of Study: International Relations
4 Central Asian countries which include Kyrgyzstan and Turkmenistan has won their independence just after the collapse of The Soviet Union. The big states had an interest about The Central Asia for many reasons during long years. Kyrgyzs and Turkmens which had been tied to various states throughout their history, tried to sustain their independence which had been earned just after the collapse of The Soviet Union. These two states that gained their independence at the end of the XX. century, has suited to a transitional period of international relations. It wasn't easy to keep up to the international system which democratizes rapidly for Kygyzs and Turkmens that lived under a totalitarian regime for almost a century. It's seen that there has been a connection between their history and their political culture for these two states' during the democratization period.	
Key Words: Kyrgyzstan, Turkmenistan, Political System, Democracy, Central Asia	

GİRİŞ

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, uluslararası ilişkilerde de hem bir dönemin sonu hem de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının birçok sonucundan yalnızca biri, ortaya birçok yeni bağımsız devletin çıkmasıdır. Birliğin dağılmasının ardından bağımsızlığına kavuşan devletler arasında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri de vardır. Tarihi boyunca gerek ticaret yollarında bulunmasından, gerekse de sahip olduğu doğal kaynaklardan dolayı Orta Asya bölgesi hep ilgi çekici bir yer olmuştur. Huntington'ın "demokrasi dalgaları" teorisinde "üçüncü dalgada" bulunan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, bağımsızlıklarını kazandıkları XX. yüzyılın son günlerinde, uluslararası ilişkilerde bir tür geçiş dönemine rastlamışlardır. Uzun yıllar boyunca sosyalist bir sistemle yönetilen Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin; ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda kapitalist sisteme entegre olmaları oldukça sancılı bir süreç olmuştur.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsızlığını kazanan dört Orta Asya Türk Cumhuriyeti'nden ikisi olan Kırgızistan ve Türkmenistan'ın siyasal sistemleri, çalışmanın asıl konusu olmuştur. Çalışmada esas üzerinde durulan dönem, her iki ülkenin de bağımsızlıklarını kazandıktan sonraki ilk yılları olmuştur. Ancak, Kırgızistan'da yaşanan Lale Devrimi'nin incelendiği bölümde, 2000'li yıllardaki Kırgızistan siyasal yapısının da üzerinde durulmuştur.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Tezin ilk bölümünde Kırgız ve Türkmen tarihine odaklanılmıştır. Tarihte ilk ortaya çıkışlarından, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını elde ettikleri yıla kadar olan süreç detaylı bir şekilde incelenmiş ve aktarılmıştır. Her iki devletin tarihlerinin çalışmada yer almasının nedeni, çok uzun yıllar boyunca farklı güçlerin egemenliği altında yaşamış olan Kırgız ve Türkmenlerin, yaşadıkları bu tecrübeler sonrası oluşan "bağımsızlık" algısını açıklayabilmektir. Ayrıca her iki halkın da bulunduğu coğrafyanın, teknoloji ilerlerken ve ihtiyaçlar değişirken nasıl hala ilgi çekici olabildiği bağı kurulmaya çalışılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde, siyasal sistem kavramı ele alınmış ve her iki devletin siyasal sistemleri karşılaştırılırken kullanılacak olan kavramların tanımları yapılmıştır. Bu kavramlar, iki devletin siyasal sistemleri karşılaştırılırken birer parametre olarak kullanılmış ve her iki ülkenin siyasal sistemleri bu kavramlar üzerinde karşılaştırılmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde ise Kırgızistan ve Türkmenistan'ın siyasal sistemleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu incelemeye; anayasalar, seçimler, siyasi sistemler ve STK'lar konu olmuş; ikinci bölümde verilen parametreler üzerinden incelenmiş ve karşılaştırılmışlardır.

Çalışmanın Konusu: Tez, adında da belirtildiği üzere, Kırgızistan ve Türkmenistan'ın bağımsızlıktan sonraki siyasal sistemlerinin bir karşılaştırmasıdır. Bu karşılaştırma belli başlı parametreler üzerinden yapılmıştır. Bu parametreler birer siyaset bilimi kavramlarıdır ve siyasal sistem kavramının incelendiği ikinci bölümde kendilerine yer bulmuşlardır. Her iki devlet de bağımsızlıklarından sonra anayasa değişikliklerine giderek, ülkedeki yasama ve yürütmenin yetkilerinde oynama yapmışlardır. Bundan dolayı, özellikle bağımsızlığın ilk yılları olan 1990'lı yıllar, tezin esas odaklandığı dönemdir.

Çalışmanın Önemi: Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'yle çok derin bağları vardır. Zaten bu cumhuriyetler, bağımsızlıklarını kazandıktan hemen sonra, kendilerini tanıyan ilk devletlerden biri Türkiye olmuştur. Her şeyin ötesinde, Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında bir gönül birliği vardır. Ancak Türkiye'de, uluslararası ilişkiler alanında Orta Asya çalışmaları oldukça sınırlıdır. Mevcut çalışmaların çok büyük bir bölümü, Orta Asya'dan gelen araştırmacılar tarafından yapılmıştır.

Türkiye'de uluslararası ilişkiler alanında yapılan Orta Asya çalışmaları, genelde belli başlı birkaç başlık altında toplanmıştır. Bunların başında kuşkusuz enerji çalışmaları gelmektedir. İkinci olarak da Kırgızistan'da 2005 yılında yaşanan Lale Devrimi'nin, Renkli Devrimler çalışmalarında incelendiği görülmektedir.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin siyasal sistemlerinin karşılaştırıldığı akademik çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Türkiye'nin, bu bölgeye karşı oluşturabileceği somut politikalara da önayak olabilecek bu tarz çalışmaların çoğalması faydalı olacaktır. Ayrıca, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne kıyasla, oldukça uzun zamandır demokratik bir rejimle yönetilen Türkiye'deki araştırmacıların, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin siyasal sistemlerini karşılaştırarak ortaya bu devletlerin demokratikleşmesini hızlandıracak fikirler sunmaları da olasıdır.

Çalışmanın Amacı: Çalışmanın amacı, Türkmenistan ve Kırgızistan'ın; hangi özel koşullardan geçerek, bağımsızlıklarını elde ettikten sonra nasıl birer siyasal sistem belirlediklerini incelerken; geldikleri noktada tarihlerinin ve kültürlerinin bu siyasal sistemdeki rolünü anlamaktır. Çalışma iki açıdan değerlendirilebilir: İlk olarak iki Orta Asya devletinin siyasal sistemleri karşılaştırıldığı için, tezin bölgesel bir çalışma olduğu düşünülebilir. Çalışmanın birinci bölümünün Kırgız ve Türkmenlerin tarihlerine odaklandığı düşünüldüğünde, bölgesel politikalar alanında bir altyapı sunmaktadır. İkinci olarak ise iki devletin siyasal sistemleri karşılaştırıldığı için, karşılaştırmalı siyaset alanında incelenebilecek bir çalışmadır. Tezin ikinci bölümü, siyasal sistem kavramına odaklanarak, siyaset bilimi kavramlarının tanımlarını kapsamaktadır.

Araştırmanın Hipotezi: Kırgızistan'da kısmen demokratik bir yönetim görülürken, Türkmenistan demokratik bir ülke değildir.

Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri: Teze bir karşılaştırmalı siyaset çalışması olarak yaklaşmıştır. Bundan dolayı tezde kullanılan ana teori akılcı seçim teorisidir (rational choice theory). Akılcı seçim teorisinin çıktığı nokta iktisat disiplini. Siyaset biliminde kullanılırken, karşılaştırılan iki aktörün de seçimlerini akılcı bir şekilde yaptıkları varsayılır (Sayarı ve Bilgin, 2016: 16). Çalışmada, uluslararası ilişkilerin temel teorilerinden neo-liberalizm çerçevesinde de analizlere başvurulmuştur.

Siyasal sistem kavramı, tezin temelini oluşturmaktadır. Bu kavramla ilgili Akın (1997: 130) "siyasal sistem bir karşılıklı ilişkiler bütünü olarak tanımlanır. Bu sistem içinde, gerçek kişiler, biyolojik varlıklar yer alır." tanımını yapmıştır.

Siyasal sistem kavramı dendiğinde, sistemi de bir kenara bırakarak, siyasal kavramını tanımlamak gerekmektedir. Siyasal kavram da kendi içerisinde iktidar, otorite ve değer gibi terimlerle tanımlanabilir. Fakat bu siyasal kavramı bir sistem olarak düşünüldüğünde sonsuz bir toplumsal ilişkiler bütünü içinden özel bir ağın nasıl sistemleştiği düşünülmelidir (Akın, 1997: 146).

Çalışma hazırlanırken, birçok farklı kitap, tez ve dergiden faydalanılmıştır. Faydalanılan dergilerin bir kısmı elektronik formatta yayınlanmaktadır. Basılmış olan dergilerde ise genel olarak Orta Asya çalışmaları üzerine odaklanmış, derleme dergiler kullanılmıştır. Toplanan veriler, ikinci bölümdeki parametrelere uygun bir şekilde tezin konusuyla ilişkilendirilerek aktarılmıştır.

Çalışma içerisindeki farklı durumlar için farklı teorilere başvurulmuştur. Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık statüsünü kazanmak için verdiği mücadele incelenirken akılcı seçim teorisinden faydalanılmıştır. Her iki ülkenin demokratikleşme ve kapitalist ekonomiye ayak uydurma çabaları ise neoliberal teori aracılığıyla incelenmiştir. Neo liberal teorisinin kökeni olan liberal teorisinin en temel yapı taşı “demokrasi” kavramıdır. Kırgızistan ve Türkmenistan'ın demokrasi mücadeleleri de bu sebepten dolayı neoliberal paradigma aracılığı ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada faydalanılan bir diğer önemli tez ise Francis Fukuyama'nın “Tarihin Sonu” tezidir. Fukuyama'nın tezine yöneltilen eleştirilerden birisi; milli, dini ve kültürel öğelerin ülkelerin liberal demokrasiye geçmelerinde bir engel teşkil etmeyeceği yönündeki görüşüne karşı olmuştur. Türkmenistan'a bakıldığında; Türkmenbaşı'nın, demokrasinin tam anlamıyla Türkmen değerleriyle örtüşmediği için devletin yeni bir modele ihtiyacı olduğu söylemi ve ortaya çıkardığı “Türkmen Demokrasi Modeli”, Fukuyama'ya yöneltilen bu eleştiriyi kanıtlar niteliktedir. Yine Fukuyama'nın Tarihin Sonu tezinden yola çıkılarak, Soğuk Savaş sonrası bağımsızlığını kazanan ülkelerin liberal demokrasiye geçme hevesleri eğilimleri incelenmiştir.

Literatür İncelemesi: Tezin yazımında en çok faydalanılan yazarların başında Dr. Haluk Alkan gelmektedir. Türkiye’de Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nin siyasal sistemleri üzerine yapılan çalışmalar arasında, en detaylı çalışmalar kendisine aittir. Alkan’ın eserlerine birçok atıfta bulunulmuştur. Diğer bir önemli isim ise ünlü Fransız Türkolog ve oryantalist Olivier Roy olmuştur. Özellikle Kırgız ve Türkmenlerin tarihleriyle ilgili detaylı bilgiler içeren çalışmalara sahip olan Jean-Paul Roux’ya da birçok atıfta bulunulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde; Dr. Mehmet Saray, Dr. Ahmet Taşağıl, Dr. Sadettin Gömeç ve Dr. Faruk Sümer’in çalışmaları yol gösterici olmuştur. Tezin ikinci bölümünde ise Andrew Heywood’un çalışmalarından sıkça yararlanılırken; Francis Fukuyama'nın “Tarihin Sonu ve Son İnsan” tezinden alıntılar yapılmıştır. Üçüncü bölümde, bu alanda yapılan çalışmalardan faydalanılmıştır. Kırgızistan ve Türkmenistan'ın özel olarak siyasal sistemlerini karşılaştıran bir çalışma bulunamamıştır; ancak her iki ülkenin belli periyotlarının özelliklerini anlatan tezlerden ve makalelerden faydalanılmıştır. Ayrıca, Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık statüsü ve Kırgızistan'daki Lale Devrimi'yle ilgili çalışmalardan yararlanılmıştır.

Çalışmada faydalanılan dergiler arasında Avrasya Dosyası ve 2023 gibi uluslararası ilişkiler dergileri ön plana çıkmaktadır. Özellikle Avrasya Dosyası dergilerinin Türkmenistan ve Kırgızistan için çıkarttıkları özel sayılarda, her iki ülke uluslararası ilişkilerin birçok disiplini altında incelenmiştir. Faydalanılan kaynakların büyük bir kısmının Kırgız ya da Türkmen araştırmacılar tarafından hazırlandığı gözlemlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Tarihte Kırgızlar

1.1.1. Kırgızların Kökeni ve Bulundukları Coğrafya

İslam öncesi dönemde Yenisey Nehri'nin kaynaklarının doğduğu bölgede yaşayan Kırgızlarla ilgili o döneme ait detaylı bilgi bulunmamaktadır. Bunun sebebi ise Kırgızların Çin ve İslam dünyasından uzak kalmış olmalarıdır. Ancak varlıkları kesin olarak bilinen ilk Türk halklarından (Roux, 2006, 86). Türkler konar-göçer bir hayat yaşadıkları için o dönemde kendileriyle ilgili tarihlerini komşuları tarafından yazıldığı bilinmektedir (Barthold, 2017: 3). Çin kaynaklarında da Kırgızlara ilk olarak MÖ 1 ve 2. yüzyıllarda Hunlarla ilgili yazılarda karşılaşılmaktadır. O dönemde Kırgızların yaklaşık 150 – 200 binlik bir nüfusa sahip oldukları varsayılmaktadır.

Ünlü Fransız oryantalist ve Türkolog Jean-Paul Roux'ya göre:

“Kırgızlar ya Türkçe konuşan Türkleşmiş Hint-Avrupalılar ya da ilk Asyalılardır ya da Türk olgusu ırksal değil, dilsel bir olgudur ki, tarihin akışı da bu olguyu geniş ölçüde doğrulamıştır.” (Roux, 2017: 203)

“...Yenisey'e sıkıca bağlı kalmışlardı. Kırgızlar orada, Moğolistan'daki komşularından uygarlıkla ilgili kimi bilgiler edinmelerine karşın tam bir barbar olarak tanınıyorlardı. Yazı yazmayı biliyorlardı; ama edebi solukları pek çabuk tükendiği için çok uzun yazmamak koşuluyla çok sık yazarlardı... Dolayısıyla Kırgızların fethettikleri bu topraklarda neler yaptıkları konusunda, bu toprakları barbarlık dönemine doğru gerilettikleri dışında bir bilgi yoktur.” (Roux, 2006: 166-167)

Kırgızlardan bahseden en eski Türkçe metin Orhun Yazıtları'dır. Bu yazıtların Bilge Kağan ve Kül Tigin dikilitaşlarında, Türuk (Türk) bodun ifadesinin içerisinde “bodun” kelimesi, diğer Türkçe konuşan topluluklar; Kırgızlar, Türgişler, Otuz Tatar, Dokuz Oğuz, Kıtay, Kurıkanlar gibi Türkçe konuşan toplulukları kapsamaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere, Kırgızlar en kadim Türk topluluklarından birisidir. Bu yazıtlardan biri olan Kül Tigin yazıtının doğu yüzünde 6 yerde, kuzey yüzünde de 1 yerde Kırgızlardan çeşitli sebeplerle bahsedilmektedir. Bu bahislerden örnek verecek olursak:

“KT D 4...Vefat etmişler. (cenaze törenlerine) Yasçı (ve ağlayıcı olarak) doğuda, gün doğusundan Bükli Çöl halkı, Çinliler, Tibetliler, Avarlar, Bizanslılar, *Kırgızlar*, Üç Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kıtaylar, Tatabılar ...Bunca halklar gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar.” (Tekin, 1988: 9)

“KT D 35-36...*Kırgızlara* doğru sefer ettik. Mızrak batımı karı söküp Köğmen Dağlarını aşarak *Kırgız* halkını uykuda (iken) bastık...*Kırgız* hakanını öldürdük, ülkesini aldık.” (Tekin 1988: 19)

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Göktürkler ve Kırgızlar arasında değişkenlik gösteren bir ilişki olmuştur. İlk örnekte Göktürklerin büyük kağanları Bumın ve İştemi Kağan öldüğünde, cenaze törenine diğer birçok halklarla birlikte Kırgızlar da katılmıştır. Göktürklerin, kuvvetli oldukları dönemlerde diğer topluluklarla savaşarak hâkimiyetleri altına aldıkları görülmektedir. Diğer pasaj da bu duruma bir örnektir.

Bilge Kağan yazıtında ise Kırgızlardan 7 yerde bahsedilmektedir. Bunların tamamı doğu yüzündedir. Tıpkı Kül Tigin yazıtındaki gibi cenazeye gelen Kırgızlardan ve Kırgızlara olan saldırılardan bahsedilmektedir.

Çin kaynaklarında Kien-kun K'i-ku, Kie-kou, Hsiachia-ssu, Gök Türkçe yazılmış olan metinlerde Kırkız, Tibetçe olan metinlerde de Gir-kis olarak yer almaktadırlar. Kırgız adının kökeniyle ilgili farklı görüşler vardır: Kırgız kelimesinin “Kır” ve “Giz” kelimelerinin birleşmesinden ortaya çıktığı ve *kırgezer* anlamına geldiği, “kırk” ve “yüz” kelimelerinin birleşiminden oluştuğu, “kırmızı” ve “yüz” anlamına gelen Kırku kökeninden geldiği ve “Kem” ve “Orkun” kelimelerinin birleşerek türediğine yönelik fikirler vardır. Hatta Kırgız kelimesinin “Kırk Oğuz”dan türediği iddiası da mevcuttur (Gömeç, 2015:105).

Çin kaynaklarında Kırgız adının geçtiği yer Hunların anlatıldığı bölümdür. Kaynakta, Kırgızların Hunlar tarafından kontrol altına alınan bir kavim olduğundan bahsedilir. Daha sonraları, Kırgız topraklarının kontrolü Çinli bir komutana verilmiştir, hatta bu komutan Çin’le savaşmış ve savaşı kazanmıştır (Çeribaş, 2010: 9).

Kırgızların ilk olarak Talas, Tekes, Çu Irmaklarının yukarısında; Altay, Pamir ve Tanrı Dağları’nda yaşadıkları bilinmektedir. Kendileriyle ilgili ilk bilgilerin bulunduğu dönemden, yani MÖ 1 ve 2. yüzyılın ardından, Kırgızların; Baykal Gölü’nün batısı, Balkaş Gölü’nün doğusu, Bar Gölü’nün kuzeyi ve Yenisey’in ortalarına doğru geldiği düşünülmektedir. Bu bölge Tanrı Dağları’nın doğusu ve Tannu-Ola’nın arası olarak da düşünülebilir. Günümüzdeki yurtlarına gelişlerinin ise 13. yüzyıldaki Moğol istilasından sonra olduğu varsayılmaktadır (Gömeç, 2015:108). Kırgızlar yer değiştirmeyi çok seven bir Türk kavmi değildir. Moğolistan’la yaşadıkları olaylar dışında kendi anavatanlarında 16. Yüzyılın sonuna kadar yaşamışlardır. Rusların bölgeye gelişi ise kaderlerini ciddi anlamda etkilemiştir; Ruslardan sonra Kırgızlar günümüz Kırgızistan Cumhuriyeti topraklarına göç ederler ki bu konum Fergana Vadisi’nin doğusundaki Semireçi’nin güneyidir (Roux, 2017: 203).

Asya Hunlarına MÖ 202’den önce dâhil olan Kırgızlar, o zaman Çin kaynaklarındaki isimlerinin transkripsiyonuyla Ke- k’un olarak bilinirlerdi. MS 558 yılına kadar Hunlara dönem dönem isyan etmelerine karşın bağlı kalan Kırgızlar, bu tarihten itibaren Gök Türk Devleti’nin yönetimi altına girmişlerdir. Yaklaşık bir asır sonra Gök Türklerin zor durumundan faydalanarak Çin ile siyasi ilişkiler kuran Kırgızlar, uzun süre Uygurların hâkimiyeti altında kaldılar. Bazı dönemlerde isyan teşebbüslerinde bulunsalar da Büyük Uygur Devleti’ni yıkarak bağımsızlıklarını kazanmaları 840 yılını buldu. 920 yılında Karahıtaylar tarafından devletleri ortadan kaldırıldı ve Altay Dağları’nın kuzeydoğusuna sürüldüler. Bu düşüşün ardından Cengiz Han’ın Büyük Moğol-Türk İmparatorluğu’na katıldılar (Taşağıl, 2013: 222).

1.1.2. Gök Türk ve Uygur Hâkimiyetinde Kırgızlar: Kırgız İmparatorluğu

Kırgızların 550–560 yılları arasında Gök Türk hâkimiyeti altına girdiği ileri sürülmektedir. Çin kaynaklarında detaylı bir şekilde yer almayan bu dönemle ilgili bilgilere Orhun Abidelerinde rastlanmaktadır. Edinilen bilgilere göre Kırgızlar Gök Türk devletine

vergi vermemek ve ihanet etmemek şartıyla serbestlerdi. Silah yapma konusunda usta olan Kırgızların, Gök Türk devleti için silah yaptığı bilinmektedir. 630 yılında Doğu ve Batı Gök Türk devletlerinin Çin tarafından yıkılmasının ardından, Orta Asya'daki Türk boyları bağımsız hareket etmeye başlamışlardır (Taşağıl, 2013: 224). Gök Türkler bu fetret devrinde siyasi olarak yeniden ayağa kalkmaya çalışırken Kırgızların da kendi yollarını belirlemek için Çin ile siyasi ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Gök Türklerin siyasi olarak toparlanmalarının ardından Kırgızlar da tekrar Gök Türk yönetimi altına girmişlerdir. Birkaç kere isyana kalkışalar da bunlarda başarılı olamamışlardır.

744 yılında Uygurlar Gök Türk devlerine son vermişlerdir. Başkentlerini Orhun Nehri kıyısında bulunan Ordo-Balık kenti olarak belirleyen Uygurlar, oldukça güçlü bir devlet kurmuşlardır. Ancak, Göktürk devletinin yıkılmasının ardından güçlenen Kırgızlar Uygurlara saldırmışlardır (Çeribaş, 2010: 12).

Kırgızlar, 840 yılında ani bir darbeye Uygur Devleti'ne son vermişlerdir. Yenisey'in üst bölgesinden gelen Kırgızlar, Uygur medeniyetine göre daha geri bir medeniyetti. Kırgızların siyasi mücadelesinin Çin'le çok alakası yoktu, bundan dolayı Çin'e karşı yürüttükleri herhangi bir mücadele görünmemektedir. Ancak daha sonradan gelecek olan Cengiz Han'ın yolunun üstünde bulunan Kırgızlar, Cengiz Han'ın orduları tarafından katledilmişlerdir (<https://www.britannica.com/topic/history-of-Central-Asia#ref73539>).

Kırgızların tarihteki en önemli icraatlarının başında kuşkusuz Uygur Devleti'ni yıkmaları gelmektedir. Uygur Devleti'nin yıkılışı, Moğol istilası ve Cengiz Han'ın da etkisiyle, Oğuzların batıya doğru göç etmelerine ve Türklerin Anadolu'ya girmelerine neden olmuştur.

Uygur Devletine öldürücü darbeyi vuran Kırgızlar, Türkler için kutsal bölge olarak kabul edilen; Orhon, Selenga ve Tuna Nehirlerinin çevrelediği Ötüken'e sahip olmuşlardır (Roux, 2017: 166). Büyük bir imparatorluk macerasına ilk ve son kez, Uygurları devirerek çıkan Kırgızlar, çok da başarılı bir yönetim sergileyememişlerdir.

1.1.3. Cengiz Han, Timur ve Hanlıklar Dönemi

Kırgızların bölgedeki hâkimiyetinin çok uzun sürmediği düşünülmektedir. 920'li yıllarda Hitayların (Kıtaylar) saldırılarına daha fazla dayanamayarak Hitaylara bağlanmışlardır. Kıtaylar günümüz Mançurya'sından Orta Asya'ya kadar yaşamış olan ve Moğol-Türk-Tungus kökenli bir kavimdir. Hitayların saldırılarından bunalan Kırgızların 1130'larda Ötüken'den ayrıldıkları düşünülmektedir (Gömeç, 2015: 117). Aslında Kıtaylar için *Türkleşmiş Moğollar* demek çok da yanlış olmayacaktır. Türk tarihi açısından önemleri, daha sonra Orta Asya'da esecek olan Moğol fırtınasının habercisi olmalarıdır.

1100'lü yılların sonunda Cengiz Han'ın bölgede hâkimiyet sağladığı bilinmektedir, bu şekilde Kırgızların yönetimi de Cengiz Han'ın eline geçmiştir. Kırgızlar önceleri Cengiz Han yönetimine karşı çıksalar da Cengiz Han'ın gücü karşısında fazla direnmek istememişlerdir. Moğol istilasının ardından Kırgızlar bugünkü vatanları olan Tanrı Dağlarına yerleşmişlerdir (Gömeç, 2015: 118).

Cengiz Han ölmeden evvel sahip olduğu toprakları 4 oğlu arasında paylaştırmıştır. Bu paylaşıma göre; büyük oğlu Cuci kuzeydeki Kıpçak topraklarının, Çagatay Türkistan'ın, Ögedey doğunun, en küçük oğlu Tuluy da merkezin sahibi olmuştur. Yani bu şekilde; Yenisey'de yaşayan Kırgızların başına Tuluy, Tanrı Dağlarında yaşayan Kırgızların başına da Çagatay gelmiştir. 1232'de Tuluy öldükten sonra kendi devleti olan Bike devletinin başına karısı Sur Köktay geçmiştir. Bu durumu bağımsızlık adına fırsata çevirmek isteyen Kırgızlar Sur Köktay'a ve ordusuna saldırmışlardır. Savaşı kazanmalarına rağmen Kırgızlar adına bağımsızlık gelmemiş, mevcut durumları değişmemiştir. Çagatay, Ögedey ve Cuci'nin ölümünün ardından kendi çocukları arasında çok ciddi savaşlar yaşanmış, Kara Hülügü tarafından Kırgızlara da ciddi saldırılar düzenlenmiştir. Bu saldırıların sonucu olarak Yenisey'deki Kırgızların bir kısmı da Tanrı Dağları ve civarına kaçmışlardır (Gömeç, 2015: 120).

Cengiz Han'ın torunları arasında çıkan çatışmalar sonucunda 1270'li yıllarda Kubilay Han tahta oturan isim olmuştur. Kubilay özellikle Kırgız bölgesinin yönetimine ciddi anlamda önem vermiştir. Bunun sebeplerinin başında Kırgızların bağlı oldukları devlete isyan çıkartma potansiyeline sahip bir topluluk olduğu varsayılmaktadır. Kubilay, Kırgızların kendilerini yönetmesine engel olamamış ve 1270-1290 arasında Yenisey bölgesi yine Kırgızlar tarafından idare edilmiştir. 1292-1293 yılları arasında Kubilay büyük bir ordu toplayarak Yenisey bölgesindeki Kırgızların üzerine yürümüştür. Bu saldırıya dayanamayan Kırgızlar çok fazla direnememiş ve Kubilay'a teslim olmuşlardır (Gömeç, 2015: 122).

1350'li yıllarda Çagatay neslinden Esen-Buka'nın oğlu Tugluk Temür'ün kurduğu söylenen Moğolistan Hanlığı, Tanrı Dağında ikamet eden Kırgızları hâkimiyeti altına aldı. İktidarını güçlendirmek için İslamiyet'e geçen ve devletin resmi dinini İslam yapan Tugluk Temür, çevresindeki konargöçer hanlıları bu dine geçmeleri için zorladı. Kırgızlar dâhil, birçok halk İslamiyet'e geçmişse de tüm Kırgızların İslamiyet'i kabul etmediği düşünülmektedir. Tugluk Temür ölünce yerine oğlu İlyas geçti. Ancak Barlaslardan Temür kendi kurduğu ordusuyla bölgedeki hanlıklara saldırdı. Altın Ordu hükümdarı Toktamış ve çevresindeki birçok bey tarafından oluşturulan ittifaka karşı büyük bir zorluk yaşamayan Temür Altay'a doğru hareket etti ve Moğolları yendi. Tanrı Dağlarına da ordular gönderen Temür, o bölgedeki Kırgızları da hâkimiyeti altına almıştır (Gömeç, 2015: 123).

Ruslarla 1600'lü yıllarda da ilişki kurmuş olan Kırgızlar, Ruslara elçi de göndermişlerdir. Bu dönemde Ruslarla anlaşma da yapan Kırgızlar, Altan Han döneminde de Oyrotlara saldırmıştır. Altan Han, Kırgızların bölgedeki konumunu sağlamlaştırmak ve tüm Kırgız kabilelerini birleştirmek istemiştir. Bu amacından dolayı, Ruslarla yaptığı anlaşmayı da bozan Altan Han, Ruslara karşı da savaş açmıştır (Omorov, 2013: 95).

1.1.4. Hanlıklar ve Rusya Çarlığı döneminde Kırgızlar

Hokand Hanlığı'na bağlı olan Kırgızları, komşu bölgelerindeki Kazak topraklarının Rus istilasına uğramasının ardından, bu durumdan etkilenmemeleri çok da olağan değildi. Zaten Kazak topraklarını ele geçirmeye başlayan silahlı Rus kuvvetleri, Kırgız

kabilelerinin reisleriyle anlamaya çalışmış ancak çok fazla başarılı olamamışlardır (Toraman, 2014: 3).

1860'lı yılların başında, Rus birlikleri, zaten zayıf bir durumda olan Hoka Hanlığı'nı işgale başlamışlardır. 1852'de Akmesit, 1864'te Evliya Ata, 1865'te de Çimkent ve Taşkent Ruslar tarafından ele geçirilmiştir. Bölge için stratejik önem taşıyan bu alanların istila edilmesinin ardından, Ruslar için Türkistan'a hâkim olmak kolaylaşmıştır. 1867 yılında Türkistan Genel Valiliği'ni kuran Ruslar, Hoka Hanlığı'na son vererek Kırgızları da kendi hâkimiyetleri altına almışlardır (Toraman, 2014: 4).

16. yüzyılın başlarında Timurlular Devleti'nin yıkılmasının ardından ortaya Buhara, Hive ve Hoka (Koka) Hanlıkları ortaya çıkmışlardır. Bu hanlıklar *Özbek üç hanlığı* olarak adlandırılmışlardır. Kırgız nüfusunun en yoğun olduğu hanlık Hoka Hanlığıdır ancak bölgedeki gelişmeleri ve diğer hanlıkların durumu birbirlerinden kesin çizgi ile ayıramayacağı için Buhara ve Hive Hanlıklarıyla ilgili bilgilere de ihtiyaç vardır.

Buhara Hanlığı bugünkü Özbekistan devletinin bulunduğu bölgede ortaya çıkan; Şeybani, Astarhan (Canoğulları) ve Mangit Hanedanlığı olmak üzere üç hanedanın hükmettiği bir Türk hanlığıdır. Şeybani Hanedanlığı, Cengiz Han'ın oğlu Cuci'nin soyundan gelmektedir. Muhammed Şeybani Han'ın temellerini attığı bu hanedanlık yaklaşık bir asır boyunca bölgedeki hâkimiyetin tepesinde olmuştur. Muhammed Şeybani Han'ın ölümüyle birlikte yönetim diğer hanlıkların eline geçmiştir. Muhammed Şeybani Han'ın ölümünün ardından yönetim için birçok hanlık arasında mücadeleler yaşanmış ve bu durum merkezi yönetimi zayıflatmıştır. Bu mücadelelerden galip gelen isim yine Şeybani Hanedanlığından olan II. Abdullah Han olmuştur ve siyasi istikrarı yeniden sağlamıştır. II. Abdullah Han dönemiyle ilgili Ziyayev (2007: 8) "II. Abdullah Han, Timur'dan sonra yaşayan hanlar arasında ülkeyi birleştirerek güçlü bir devlet haline getiren tek hükümdardır" şeklinde bir hükümde bulunmaktadır. II. Abdullah Han'ın ölümünün ardından bir kez daha yönetimde boşluk doğmuş, birçok hanlık arasında hükümdarlık mücadelesi başlamıştır. Bu mücadelelerden galip gelen taraf Astarhan Hanedanlığından Baki Muhammed olmuştur. Böylelikle Buhara Hanlığında Şeybaniler dönemi sona ermiştir. Astarhanlar zamanında Buhara Hanlığı İran'la ciddi savaşlar yapmış ve yerini sağlamlaştırmıştır. Astarhanların hüküm dönemi 17. yüzyılın başında başlamış ve ortasına kadar sürmüştür. Bu dönemde İran dışında Hive Hanlığının seferlerine de maruz kalan Buhara Hanlığında Astarhanlılar arasında da problemler yaşanmıştır. Bu karmaşadan faydalanan Mangit Hanlığından Muhammed Rahim, son Astarhanlı Ubeydullah'ı öldürerek Buhara hâkimiyetini Mangit Hanedanlığına geçirmiştir. Mangitler Mogol kökenli olup Cengiz Han soyundan gelmemektedirler. Mangitlerden sonra devletin adı *Buhara Emirliği* olarak değişmiştir. Muhammed Rahim zamanında Buhara ve Semerkant gibi yerler Buhara Hanlığına dâhil edilirken; Taşkent ve Fergana gibi önemli yerler Buhara Hanlığından ayrılmıştır. Mangit Hanlığının hükümdarlığı döneminde genellikle iç isyanlarla uğraşan Buhara Hanlığı diğer taraftan da Hive ve Hoka Hanlıklarıyla mücadeleler vermiştir. Buhara Hanlığı tarihi boyunca işgalci bir tutum sergileyip genişlemektense elindeki toprakları korumaya çalışmıştır. Mangitler dönemindeki karışıklıklardan, isyanlardan ve dışarıdan gelen seferlerden olumsuz etkilenen ve 1866

yılında Çarlık Rusya'sının tebaası haline gelen Buhara Emirliği, varlığını 1920'ye kadar yarı bağımsız olarak sürdürebildiyse de bu tarihteki Sovyet işgalinden sonra ortadan kalkmıştır (Ziyayev: 2007; 9).

1505 yılında Şeybaniler Hive Hanlığına yine Şeybani Hanedanlığından gelen İlbars'ı tayin etmişlerdir. Hive Hanlığının konumu; günümüz Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'ın arasında kalan alandır. Hanlığın merkezi günümüzde Özbekistan'da bulunan Harezmi bölgesindeki Ürgenç şehridir. Harezmi bölgesi Buhara ve Hive Hanlıkları arasında defalarca el değiştirmiştir. Ancak 1598 yılında Hive Hanlığı, Harezmi bölgesinin yönetimini kesin olarak eline almıştır (Ziyayev: 2007, 16). Tarihleri boyunca Buhara Hanlığı ve İran'la birçok kez karşı karşıya gelen Hive Hanlığı 1740 yılında İranlı Nadir Şah'a yenilerek onun ölümüne kadar İran'a bağlı kalmıştır. 1747 yılında Nadir Şah'ın ölümünden sonra Hive Hanlığının yönetimi Türkmen Yedigaroğullarına geçmiştir. 1770 yılında ise Kazak Kongratlar, Yedigaroğlu yönetimine son vermiş ve Hanlığın başına kendileri geçmişlerdir. 1873 yılında Hive Hanedanlığı imzaladığı antlaşmayla Rus idaresine girmiştir. Son han Abdullah'ın yöneticilikten çekilmesinin ardından hanlık yıkılmış ve Harezmi Sovyet Halk Cumhuriyeti olarak Sovyetler Birliğine bağlanmıştır.

Hokand Hanedanlığı ise dönemin bölgedeki bir diğer önemli devletidir. Bugünkü Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan sınırları içinde bulunan bir hanlıktır. 1709 yılında kurulan hanlık, asıl gelişmesini Fergana'yı Buhara Hanlığından alarak yaşamıştır. Hokand Hanlığı kurulduğunda aslında Özbek nüfusu ağırlıktaydı ancak bir zaman sonra Kırgız nüfusu Özbek nüfusunun önüne geçmiştir ve Kırgızlar hem idarede hem de orduda çoğunluğu oluşturmaya başlamışlardır; böylelikle devlet bir nevi Kırgız Devleti haline gelmiştir (Döölötov, 2004: 7). Hokand devletinin yönetiminde mutlak monarşi vardır. İdarecilerin görevi ise vergi toplamaktan ibarettir. 19. Yüzyılda Hokand Hanedanlığının toprakları Rusya işgali altında kalmıştır. 1860'larda Kırgızlar yönetim ve idare boyutlarında, Hokand Hanlığına bağlı olan diğer küçük hanlıklarla sorunlar yaşamaya başlamışlardır. Kırgızlar hanlık yönetimden uzaklaştırılmış, bunun üzerine de hanlığa karşı ayaklanmalara başlamışlardır. Hokand Hükümeti Taşkent'ten itibaren Çimkent, Sayram, Türkistan, Akmesid, Pişpek, Tomak ve Kırgızların yönetimini Taşkent valisine bırakmıştır (Ziyayev, 2007: 70). 18. yüzyılın başlarında Ruslar Kazaklar üzerindeki hâkimiyetlerini artırmak için Kazakların yaşadığı toprakların işgaline hız vermişlerdir. Bu karmaşa Rusya'nın işine gelmiş ve 1876 yılında Hokand Hanlığı'nı Fergana Vilayeti'ne dönüştürerek Türkistan Genel Valiliği'ne bağlamıştır. Vilayetin valiliğine Rus Albay Skobelov atanmıştır. Bu süreçte vilayette geçici yasalar çıkartılmıştır ve bu yasalarla bölgede yaşayan Kırgızların topraklarına birçok Slav kökenli halk yerleştirilmiştir. 1876 yılında Çarlık Rusya'sının tebaası haline gelmişlerdir.

1.1.5. Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızlar: Kırgızistan Sosyalist Cumhuriyeti

Kırgızlar 1916 yılında mevcut Rus yönetimine karşı bir isyan çıkartmışlardır. Bunun nedeni olarak Rusların Kırgızlara uyguladığı sert yönetim olarak gösterilmektedir (Döölötov, 2004: 10). Ruslar bu isyan teşebbüsünü çok sert bir şekilde bastırmışlardır. Diğer Türk Halklarına da ibret olmasını isteyen Ruslar, yaklaşık 100.000 kişinin öldüğü bir

katliam yapmışlardır (<https://www.rferl.org/a/1070279.html>). 30 Nisan 1918 yılında Kırgızistan, *Türkistan Özerk Sosyalist Cumhuriyeti*'nin bir parçası haline gelmiş, Pişpek ise başkent ilan edilmiştir. 1924 yılında *muhtar bölge* olan Kırgızistan ise 1936 yılında *Sovyet Sosyalist Birlik Cumhuriyeti* statüsünü almıştır.

Sovyetler Birliği'nin Kırgızistan politikasını, genel olarak Türkistan politikasından ayırmak yanlış olur. Sovyetler Birliği'nin Türkistan politikasıyla ilgili islamolog ve siyaset bilimci Olivier Roy şöyle demiştir:

“Sovyetler Birliği istemeden Orta Asya’da muazzam bir ulus imal etme aracı oldu. ...Kuşkusuz amaçlanan şey yeni halkları kendi ayakları üzerinde durabilecek birer ulus-devlete dönüştürmek değildi; tam tersine amaç, diğerleriyle birlikte bu halkları da büyük Sovyet bütünü içinde eritme doğrultusunda, sadece görünüşte var olan bir yönetime indirgemektir. SSCB’nin ideolojik hedefi halkları Rusdili bir *homo soviectus* (Sovyet insanı) içinde eritmek olsa da, yeni imparatorluğun kurulması sırasındaki stratejik öncelik, dil (Türkçe) ve din (İslam) üzerine kurulu büyük dilsel ve kültürel bütünlüğü kırmaktır. Bunu yapabilmek için, Stalin *milliyet* (natsionalnost) kavramını öne çıkardı. ... Bu büyük ulusal bölümlenmenin esas amacı-çok kavimli bir imparatorluk bağlamında, farklı halkların artık *enternasyonalizm* olarak adlandırılan bir Rus ekseninde bir araya getirilmesini sağlayacak bir yönetim tarzı bulmaktır. ... Bu cumhuriyetlerin bir yandan devletin biçimsel belirtilerini geliştirirken, diğer yandan da kendi ayakları üzerinde duramamaları gerekiyordu.” (Roy, 2016:9).

Kırgızistan’ın, Rusya’nın hâkimiyetine girmesinin sömürgecilik ve asimilasyon gibi olumsuz etkilerinin yanında Kırgız halkı açısından gelişim göstermeleri bağlamında olumlu etkileri de olmuştur. Güçlü bir devlete bağlı olmaları dış politikadaki rollerini netleştirmiş, diğer boylarla olan savaşların dinmesine sebep olmuş ve Kırgızların etnik olarak pekişmelerini sağlamıştır (Döölötov, 2004: 15).

Kırgızlar, 1917 Devrimi’nden önce Kara Kırgızlar olarak bilinirdi. Kazaklarla dili ve kültür benzerliği olan Kara Kırgızlar, genellikle Kazaklarla bir olarak görülürdü. Ancak işin özüne bakıldığında, Kazaklar ve Kırgızların aralarının çok da iyi olmadığı gözlemlenmiştir (Yardımoğlu, 2013: 69).

Kırgızistan’ın Sovyetler Birliği dönemi Kırgızlar için bir siyasal kurumsallaşma dönemi olmuştur. Bu kurumsallaşma ekonomik olarak Moskova’nın bölgeyi yavaş da olsa sanayileşmesiyle ve Sovyet siyasi kültürünün Kırgız siyasi kültürünü etkilemesiyle yaşanmıştır. Uluslaşma ve ulusallaşma hareketlerinin de hızlandığı bu dönemde Kırgızistan’da bu hareketlerin çok da fazla karşılığı olmamıştır. Bunun temel sebebi, Kırgızistan topraklarında birçok farklı etnik kimliğin var olmasıdır (Yardımoğlu, 2013: 70).

1.2. Tarihte Türkmenler

1.2.1. Türkmenlerin kökeni ve bulundukları coğrafya

Bütün Oğuz kolundan Batı Türklerine Türkmen denilmesine rağmen genellikle Türkmenistan’da yaşayan halklar için de kullanılır. İslamiyet’in Oğuzlar arasında yayılmasının ardından, 11. yüzyılda Oğuzlara Türkmen adı verilmeye başlanmıştır, yani Türkmenler İslamiyet’i kabul etmiş olan Oğuzlardır. Bundan yaklaşık iki yüzyıl sonra da her yerde Oğuz ismi yerini Türkmen ismine bırakmıştır (Sümer, 1999: 2).

Oğuz adı, özellikle Göktürk Devleti'nin merkezi hâkimiyetini kaybetmesiyle birlikte Türkistan'da ön plana çıkmaya başlamıştır. Oğuz adı üzerine birçok çalışmalar yapılmıştır ancak günümüzde Oğuz kelimesinin *kabileler* anlamına geldiği yani “ok+u+z” olduğu kabul edilmektedir (Taşağıl, 2013:239). Tarihi süreç açısından bakıldığında, Oğuzların Türkişlerin/On-Okların devamı olarak kabul edildiği düşünülmektedir. İsficab kentinden Hazar Denizi'ne, Mangışlak'ı da içinde barındıran geniş bir alan Oğuz yurdu olarak görülmektedir.

Orhun Yazıtlarında Oğuzların-Türkmenlerin atası olarak kabul edilen Türkişlerin ve On-Okların adı geçmektedir. Onun haricinde Dokuz-Oğuzlar olarak bahsedilen kavim günümüz Türkmenlerinin ataları olan Oğuzlar değildir. Bilge Kağan yazıtında 5 yerde, Kül Tigin yazıtında 8 yerde Türkişlerin adı geçmektedir. Bu yazıtlardan görüleceği üzere Türkişler de Kırgızlar gibi en kadim Türk topluluklarından biridir. Bu bahislerden bazıları şu şekildedir:

“BK D 16-17...Türkiş hakanı (kendi) Türk'üm, (kendi) halkım idi. Bilgisizliği yüzünden, bize karşı hatalı hareket ettiğinden, hakanları öldü, kumandanları (ve) beyleri de öldü, On-Ok halkı ıstırap gördü. Atalarımızın, dedelerimizin zapt ettiği topraklar ve sular sahipsiz kalmasın diye (az halkını düzene sokup örgütleyerek...Bars Bey)...idi. Hakan unvanını burada ona biz verdik. (eş olarak da) Kız kardeşim prensesi verdik...” (Tekin, 1988: 43)

Hem Kül Tigin hem de Bilge Kağan yazıtlarında Türkiş ve On-Ok halkını Türk-yani kendi-boyundan görmektedir. Onları da kontrol etmek ve hakimiyet altına almak için birçok farklı savaş verdikleri de görülmektedir.

Oğuzlar; Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lügati'i Türk* adlı eserine göre 22 (Kaşgarlı, 1998: 55), *Oğuz Kağan Destanı*'na göre 24 boydan oluşan en kalabalık Türk boyudur. Günümüzde Türkiye Türkleri, Azerbaycan Türkleri ve Türkmenleri aynı grupta kategorize edilmektedir.

Türkmen adı ise; Türk-manend “Türk'e benzer”, Türk men “ben Türküm”, Türk men Türk insanı”, Tyurkman (Türkmen) “Türklerin yurdu”, Türk iman “imanlı Türk”, Tirkeman (Türkmen) “ok atıcı halk”, Türkmen “hakiki Türk” gibi farklı anlamlarda açıklanmıştır (İllyev, 2010: 12).

860 yılında Avrupa'ya göç eden Peçeneklerin bir kısmı Oğuzlarla kalmıştır. Oğuzlar; doğuda Karluklar, kuzeyde Kimek ve Kıpçaklar, Hazarlar ve güneybatıdaki Peçeneklerle sürekli mücadele içinde bulunmuşlardır. Oğuzların kurduğu *Oğuz Yabgu Devleti*'nin 1000'li yıllarda yıkılmasının ardından Horasan'a doğru ilerlemiş ve Selçuklu İmparatorluğu'nun kuruluşuna vesile olmuşlardır (Taşağıl, 2013:240).

Oğuzların tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biri İslamiyet'i kabul etmeleridir. Uygurların yıkılışı ve Moğol istilasının ardından başlayan batıya doğru göç ile Selçukluların da dâhil olduğu Oğuzların İslamiyet'e geçmeye başlaması da bu döneme tekabül eder.

1.2.2. Selçuklular döneminde Türkmenler

10. yüzyılda Hazarlara bağlı olan Oğuzlar o dönemde Hazar Denizi ve Aral Gölü arasında yaşamaktalardı. Hazarların zayıfladığı dönemde kendi bağımsızlıklarını ilaneden Oğuzlar, *Oğuz Yabgu Devleti* ya da *Oğuz Yabguluğu*'nu kurmuşlardır. 11. yüzyılın ikinci yarısında İslamiyet'i seçen boyların başını Selçuk Bey çekmekteydi. Oğuz yabgusuyla arası açılan Selçuk Bey, kendisine bağlı boylarla birlikte güneye doğru indi.

Oğuzlar Horasan'a geldiklerinde bölgede dönemin en güçlü devletlerinden biri olan Gazneliler bulunmaktaydı. Oğuzların bölgede yıllarca Gaznelilerle mücadele ettiği bilinmektedir. Yaklaşık beş yıl süren mücadele sonrasında Selçuk Bey'in torunu Çağrı Bey'in önderliğinde Selçuklular Horasan bölgesinin hâkimiyetini ellerine almışlardır. Kısa sürede, Çağrı Bey'in liderliğinde Bizans sınırlarına kadar uzanan Selçuklular, bölgedeki en önemli güçlerden biri haline gelmişlerdir. Bunu bir başka önemi de Selçukluların Bizans karşısında İslam âlemini temsil ediyor ve savunuyor oluşudur. Özellikle günümüzdeki Orta Doğu bölgesindeki zayıf Müslüman halkların Selçuklular tarafından kontrol altına alınması, Bizans'ın İslam dünyası üzerindeki taciz ve tehlikelerini azaltmıştır.

Selçuklu Devleti Oğuzların kurduğu bir devlettir. Selçuk Bey Oğuz Yabguluğu'ndan ayrılmıştır. Selçuklu Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilen Tuğrul Bey de Selçuk Bey'in torunudur. Ancak Selçuklu Devleti zaman içerisinde birçok farklı etnik unsuru barındıran bir imparatorluk haline gelmiştir. Oğuzlar, Selçuklu Devleti'nin içerisinde-özellikle Anadolu'da- kendi kültürlerini korumasını bilmişlerdir. Bu geleneklerin içerisinde Moğollardan gördükleri hareketler de bulunmasına rağmen Oğuzlar Orta Asya'da giydikleri giysileri, yedikleri yemekleri ve yas adetleri gibi geleneklerini Anadolu'ya taşımışlardır. Ayrıca Oğuzlar kendilerini idarede ve askeriyede üstün gördükleri için, bir anlamda kendi geleneklerini Selçuklu Devleti'ne de benimsetmişlerdir (Sümer, 1992: 3). Savaş ve savaş sonrası geleneklerinin bir kısmında Moğollarla etkileşim halinde oldukları gibi resmi dilde de Arapça ve Farsça kullanıldığı bilinmektedir. Yani, bu bilgilerden yola çıkarak Selçuklu Devleti'nin Orta Asya Oğuz-Türkmen ve kısmen Moğol adetlerini İslam'la birlikte Anadolu'ya taşıdığı görülebilir.

Selçuklularla birlikte Anadolu'ya gelen Oğuzlar, Orta Asya'yı tamamen terk etmemişlerdir. Oğuzların kalabalık bir Türk boyu olduğu düşünüldüğünde Orta Asya'ya, Kafkaslara ve Anadolu'ya ciddi anlamda Oğuz-Türkmen varlığından söz edilebilir. Yalnız Mangışlak'ta yaşayan Oğuzlar, Moğol istilasının dışında kaldıkları için bu dönemdeki gelişmelerden etkilenmemişlerdir. Orta Asya'dan Anadolu'ya böyle bir göçün sebebi de Anadolu'nun kapılarının Türklere açılması ve Orta Asya'dan Anadolu'ya-Kafkasları da kapsayacak şekilde- bir koridorun açılmasıdır. Bu koridorun açılmasının Selçuklularla birlikte batı Anadolu'ya yürümek dışındaki sebebi ise Orta Asya'daki Moğol istilasıdır. 11. yüzyıldan itibaren bu bölgede varlık gösteren Oğuzların, günümüzde de burada bulunan halkların kültürel, dilsel ve ırksal olarak temelini oluşturduğu şaşırtıcı değildir.

Oğuzların kurduğu en büyük ve önemli devletlerin başında kuşkusuz Osmanlı Devleti gelmektedir. Çalışmanın konusunun günümüz Türkmenistan'ını kapsadığı

düşünüldüğünde, Osmanlı Devleti ve Anadolu'daki Oğuzlar-Türkmenler- esas konunun dışında kalmaktadırlar. Ancak, daha önce de değinildiği üzere, Oğuzlar en kalabalık Türk boylarından biridir ve Orta Asya, Kafkasya ve Anadolu başta olmak üzere birçok farklı coğrafyada derin izler bırakmışlardır. Bu noktada çalışmanın bu bölümünün asıl odak noktası Moğol istilasının ardından Orta Asya'da kalmaya devam eden Türkmenler olacaktır. Kafkasya ve Anadolu'daki devletlerden ise kısaca bahsedilecektir.

Osmanlı Devleti (Devlet-i Aliyye-i Osmaniye) resmi olarak 1299 yılında Oğuzların Kayı Boyundan Osman Bey tarafından kurulmuş, en görkemli dönemini 1. Süleyman zamanında 1565 yılında üç kıtaya hâkim ve yaklaşık 15 milyon nüfusa sahip olarak yaşamış, 17. yüzyılın sonunda duraklama dönemine girmiş ve 1 Kasım 1922 yılında resmen sona ermiş olan devlettir.

1.2.3. Cengiz Han ve Moğol istilas sırasında Türkmenler

Moğol istilasının en önemli sonuçlarından biri de kuşkusuz Orta Asya'daki Türk kavimlerini değiştirmiş olmasıdır. Birçok Türk kavmi-başta Uygur, Karluk ve Kıpçaklar olmak üzere- bu istilaya dayanamamış ve yıkılmışlardır. 13. yüzyılın ilk çeyreğinde Orta Asya'da en büyük güç odaklarından biri haline gelmiş olan Cengiz Han, seferlerinin yönünü ağırlıklı olarak batıya çevirme kararı almıştır. Yaklaşık yedi yüz bin kişiden oluşan bu orduda Moğollar dışında Karluklar ve Uygurlardan da askerler bulunmuştur. Yolu üzerindeki şehirleri zorlanmadan alan Cengiz Han sırasıyla; Seyhun, Buhara, Semerkant, Maveran-nehir ve Fergana gibi önemli yerleşim yerlerini ele geçirmiştir. Daha önceki seferlerinden daha farklı bir strateji izleyen Cengiz Han, batıya yaptığı yürüyüşte fethettiği kentleri yakıp yıkmak yerine hoşgörölü davranmıştır (Roux, 2006: 296). Cengiz Han, batıya yürüyüşünün son seferi olan Harezm Savaşı'ndan sonra savaş alanında geri çekilerek kendilerine ihanet eden Tangutlara saldırmaya karar vermiştir. Önce Su-çu sonra da Kan-çu'yu ele geçiren Cengiz Han, Tangutları yenmiştir, 1227 yılında da Kansu'da ölmüştür.

Türkmenlerle ilgili çalışmalardaki en önemli noktalardan biri, savaşçılık konusunda ciddi şekilde ön plana çıkmalarına rağmen kendi devletlerini kurmak konusunda çok da başarılı olamadıklarıyla ilgilidir. Her ne kadar Selçuklu Devleti'nin hem askeri hem de idari yapısında yer alsalar da özellikle Anadolu'ya gelmeyen Türkmenlerde bu noksanlık göze çarpmaktadır.

Çalışmada daha önce de değinildiği üzere, Moğol istilas Orta Asya'da yaşayan Türkmenlerin Kafkasya ve Anadolu'ya göç etmelerine neden olmuştur. Ancak bu göçlerin neticesinde Orta Asya'da Türkmen varlığının tükenmesinden bahsetmek mümkün değildir. Yine daha önce de belirtildiği gibi o dönemde Mangışlak bölgesinde yoğun bir Türkmen nüfusu mevcuttur. Mangışlak Türkmenleri önce Altın-Ordu'ya sonra da Hive Hanedanlığı'na bağlı olmuşlardır. Mangışlak'ta bulunan birçok Oğuz boyundan biri de Salurlardır. 17. yüzyılda; Yomut, Esarı, Teke ve Sarık gibi Türkmen topluluklarının Salurlardan çıktığına inanılırdı. Bu iddia doğru ise bugünkü Türkmenistan Türkmenlerinin çok büyük bir çoğunluğu Salurlardan gelmektedir (Sümer, 1992: 162). Mangışlak'taki Türkmenlerin Mangitlar ve Kalmuklar tarafından yapılan saldırılar sonucu Balhan ve Horasan'a göç etmişlerdir.

Moğolların Orta Asya'da hâkim olduğu dönemlerde, o bölgede yaşayan bir diğer Türkmen topluluğu da Kirman ve Horasan da yaşamaktalardı. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Erran ve Muğan'da Türkmen varlığı bilinmektedir. Bu bölgede yaşayan Türkmenlerin adı Çobanlı Türkmenleridir.

Bir diğer önemli Türkmen topluluğu da Kara-Koyunlulardır. 1243 yılındaki Köseadağ Savaşı'ndan sonra eski gücünü yitiren ve parçalanan İlhanlıların bölgedeki boşluğunu iyi değerlendiren Kara-Koyunlular Musul'dan Erzurum'a geniş bir toprağa sahip oldular. Nahçıvan ve Hoy gibi önemli kentleri de alan Kara-Koyunlular İran'ın bazı vilayetlerini de ele geçirmişlerdir. Hatta yer yer Tebriz'i dahi işgal etmiş olan Kara-Koyunlu devleti daha sonradan Tebriz'i eline geçirerek başkent ilan etmiştir. Devletin bulunduğu bölgede günümüzde İran Güney Azerbaycan'ı bulunmaktadır. 15. yüzyılın ortalarına kadar bölgede büyük bir güç olarak varlığını sürdüren Kara-Koyunlu devletine yine bir başka Oğuz-Türkmen devleti olan Ak-Koyunlu devleti tarafından sonlandırılmıştır.

Ak-Koyunlular 15. yüzyılın ortalarında Kara-Koyunluları yenerek başkentlerini Diyarbakır'dan Tebriz'e taşımışlardır. Osmanlı Devleti'nin Trabzon İmparatorluğu'yla olan savaşında Ak-Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Trabzon İmparatoru'nun kızıyla da evli olmasından kaynaklı, bu savaşta Trabzon İmparatorluğu'na yardım etmiştir. Fatihle 1473'te giriştiği Malatya Savaşı'nı kazanmasına rağmen Otlukbeli Savaşı'nda ağır bir yenilgi alarak rotasını Gürcistan'a çevirmiş ve 1477'de Tiflis de dâhil olmak üzere Gürcistan'ı hâkimiyeti altına almıştır. Uzun Hasan öldükten sonra oğulları arasında çıkan taht kavgaları Ak-Koyunlu devletinin ikiye bölünmesine neden olmuştur. Gittikçe zayıflayan Ak-Koyunlular 1503 yılında yine bir Oğuz-Türkmen devleti olan Safevi hükümdarı Şah İsmail tarafından ortadan kaldırılmıştır (Savory, 2007: 213).

Ak-Koyunluların batı ve kuzeybatıda Osmanlı Devleti'yle giriştiği mücadeleler, devletin doğu kanadının savunmasız kalmasına neden olmuştur. Şah İsmail 1500 yılında Uzun Hasan'ın torunu Elvend Mirza'yı Nahçıvan'da yendikten sonra kendisini şah ilan etmiştir (Sümer, 1976: 15). Safevilerin en önemli özelliklerinin biri ise resmi mezhep olarak *Şii Onikiciliği*'ni benimsemeleri olmuştur. İran ve Azerbaycan devletleri Safevi devletinin mirasçısı olmuşlardır. Aynı yıllarda Osmanlı Devleti'nde idarede yer alamayan Türkmenler, Safevi Devleti'nde önemli mevkilerde yer almışlardır. 17. yüzyılda; Osmanlı Devleti, Şeybaniler, Rusya Çarlığı ve Babür Devleti'yle mücadele eden Safevi Devleti; bu devletlere çok uzun yıllar dayanamamış ve 1760 yılında ortadan kaldırılmıştır (Mazzaoui ve Canfield, 2002: 86).

1.2.4.Çarlık Rusya'sı döneminde Türkmenler

Orta Asya Türkmenleri için XIX. yüzyıl ulusal bilinçlenme açısından önemli bir dönemdir. Özellikle XIX. yüzyılın son döneminde, Türkmenlerde ciddi bir uyanış yaşanmaya başlamıştır. Bu uyanışın geç olmasının sebebi; Asya ve Doğu Avrupa halklarının, kendileri için bir üst kimlik olarak Müslümanlığı görmeleriydi. Kendilerini bir ulus ya da bir ırka dâhil saymıyorlardı. Daha sonraları bu bilgileri çok iyi kullanacak olan Ruslar, bölgedeki tüm Türkmenleri kendi lehçelerine göre kategorize etmeye çalışmışlardır. Ancak bu konuda Ruslar oldukça zorlanmışlardır. Bunun temel sebebi Arap

Alfabetine yeteri kadar hâkim olmamaları ve gerçekten çok fazla lehçe olmasıdır (Zenkovsky, 2000: 8).

Orta Asya'da dominant güç olmanın başlıca unsurlarından birinin Kafkaslarda güçlü olmak olduğunu düşünen Çarlık Rusya'sı, kendi ticaret yolunu korumak adına İran ve Hive Hanlığını karşısına almıştır. Çarlık Rusyası'yla baş edebilecek seviyede olmayan İran, Türkmen bölgelerine karşı yaptığı saldırılarda Ruslarla karşı karşıya gelmiş ve bu saldırılardan yenilgiyle ayrılmıştır. 1813 yılında Rusya ve İran arasında imzalanan Gülistan Antlaşması, bölgede Rusya'nın hâkimiyetini arttırmıştır. Ayrıca Ruslar bölgeye savunma amaçlı kaleler de yaptırmışlardır. Hive ve İran zulmüne karşı Rusların dostluğu Türkmenler için daha avantajlı hale gelmiştir. Ancak Türkmenlerin asıl amacı, hiçbir devlete bağlı olmadan kendi ayakları üzerinde durabilen bağımsız bir devlet olabilmektir. Çarlık Rusyası gibi büyük bir gücün Kafkasya üzerinden Orta Asya'ya hâkim olmaya başlaması, en önemli kolonilerinden biri olan Hindistan'ın tehlikeye girebileceğini anlayan Büyük Britanya için ciddi bir sorun haline gelmiştir. 1814 yılında İran ile müttefiklik antlaşması imzalayan Büyük Britanya, Çarlık Rusya'sı karşısında İran'ın adeta bir piyon gibi direnebilmesi için İran'a birçok yardımda bulunmuştur (Saray, 1989: 64). Ruslar ise bölgede gelip geçici bir güç olmak istememektedirler. Mangışlak'tan başlayarak Hazar Denizi ve çevresindeki bölgelere birçok ticaret merkezi kurmuşlardır. İngilizlerin piyonu haline gelen İran için ise reddedemeyecekleri bir teklifte bulunmuşlardır. Bu teklife göre; İran Kafkaslarda kaybettiği gücünü ve otoritesini başka bir bölgeye, Afganistan'a yönelterek krizi fırsata çevirme imkânı bulmuştur. 10 Şubat 1828 yılında imzalanan Türkmençayı Antlaşması'yla İran; Revan Hanlığı, Nahçıvan Hanlığı ve Talış Hanlığını Rusya'ya vermiştir. Bu gelişmeler ise İngilizlerde ciddi endişelere neden olmuştur.

Bölgede filizlenen İran-Rus dostluğunun ardından İngilizler bir dizi önlem almaya karar vermiştir. İlk olarak bölgedeki ilgilerini İran'dan Afganistan'a yöneltmişlerdir, çünkü Hindistan'ın tehlike altına girme ihtimali artmıştır ve Afganistan artık hem coğrafi hem de siyasi olarak da daha mantıklı bir bölge haline gelmiştir, diğer önlem ise bölgede Hive Hanlığını müttefik olarak belirlemek olmuştur. İngilizler Hive Hanlığını hem kendi korumaları altına almış hem de İran ile olan problemlerini çözmeye çalışarak İran'ı da tekrar kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Hive Hanlığının ise bölgedeki Türkmenlere olan ilgisi devam etmiştir. Bölgede yaşayan başlıca Türkmen boyları; Sarık, Teke, Salur, Yamut ve Göklen Türkmenleridir.

Ruslar ve Türkmenlerin münasebetlerini tek bir tarihle ya da tek bir olayla sınırlandırmak doğru değildir. Örnek vermek gerekirse Mangışlak çevresindeki Çavdar Türkmenleri ve Ruslar arasında 1846 yılına kadar neredeyse hiçbir ilişki yaşanmamıştır. Sadece Rusların bölgeye uzun zaman önce inşa ettikleri bir kaleden söz etmek mümkündür. Bu ilişkisizliğin sebeplerinin başında ise Çavdar Türkmenlerinin Rus ticaret yolu üzerinde olmaması gelmektedir. Mangışlak bölgesinin batısında yer alan ve Çavdar Türkmenlerinin yaşadığı bu bölge, Rusların ticaret rotası üzerinde bulunmamasına rağmen, bölgeye yapılacak yayılcı bir hareket için uygun bir başlangıç noktası olmuştur. 1846'da bölgedeki eski kaleyi yıkarak yenisini inşa eden Rusya, yeni kalesini bölgede bir üs olarak kullanmış ve yayılcı politikalarını başlatmıştır.

Yaşanan onca gelişmenin ve kuvvetli devletlerin arasında Türkmenlerde de kendilerine liderlik edebilecek bir boy yükselişe geçmiştir: diğer boylara göre daha az problemle karşılaşmış olan Teke Türkmenleri, giderek artan nüfuslarıyla bölgede liderlik pozisyonunu üstlenmiştir. Moğol istilasından beri birçok farklı devletin boyunduruğu altına giren çeşitli Türkmen boylarının ortak isteklerinin başında bağımsız bir Türkmen devleti gelmektedir. Tekeler de bu amaç uğrunda Hive Hanlığının batısı, İran'ın doğusunda bağımsız bir Türkmen devleti kurmak için harekete geçmişlerdir (Saray, 1989: 75). Ancak bu amaç-doğal olarak- İran ve Hive Hanlığı tarafından iyi karşılanmamış ve Teke Türkmenlerinin başını çektiği, bağımsızlık isteyen Türkmenler iki devlet arasında sıkışmışlardır. Diğer yandan ise Rusya artık sadece kuzeyde etkin değildir. 19. yüzyılın başından beri devam ettirdiği ticari ve siyasi ilişkiler Rusya'yı artık Kafkaslarda ve kısmen Orta Asya'da hatırı sayılır bir güç haline getirmiştir. Hatta Çarlık Rusya'sı Hive Hanlığı ve İran gibi saldırılabilecek ve herhangi bir zafer umudu verebilecek bir ülke de değildir. Aynı şekilde Rusya gibi Büyük Britanya da bölgedeki gelişmeleri dikkatle takip eden bir diğer büyük güç olarak görünmektedir. Hive Hanlığı ve İran'ın kendi çizdiği sınırların dışına pek de çıkmasını istemeyen Büyük Britanya, diplomatik olarak-kısmen de olsa- Türkmenlerin bağımsızlık hareketini desteklemiş ancak herhangi bir yardımda bulunmamıştır. Bu bilgiler ışığında, aslında birbirleriyle pek de iyi ilişkileri olmayan İran ve Hive Hanlığının olası bir bağımsız Türkmen devleti ihtimaline karşı-resmi olmasa da- birbirlerini desteklediği sonucuna ulaşılabilir.

1855 yılında Hive Hanlığına karşı savaşa giren Türkmenler, savaşın kazanılması ve savaşta Hive Hanı Abdullah'ın ölmesiyle birlikte bağımsızlıklarını ilan etmeye çok yaklaşmışlardır. En azından Hive Hanlığına ödedikleri vergiden kurtulmuşlardır. Ancak Türkmenlerin sevinci kısa sürmüş ve İran 1856 yılında ani bir hareketle Türkmenlere saldırmıştır. Birçok kayıp veren Türkmenlerin liderleri, bir yıl sonra İran tarafından bir barış konferansı için İran'a davet edilmişlerdir. Aslında bir tuzak olan konferansa giden Türkmen liderler birer birer tutuklanmış ve hapse atılmıştır. Bu durum karşısında Türkmenler Osmanlı Devleti ve Büyük Britanya'dan yardım istemişlerdir (Saray, 1989: 75-77). Büyük Britanya'dan olumsuz yanıt alan Türkmenler, Osmanlı Devleti'nin ittifakı kabul etmesine rağmen İstanbul'dan da bir yardım görememişlerdir.

19. yüzyılın ikinci yarısına ciddi sorunlarla giren Türkmenler aradıkları yardımı bulamayınca çareyi bölgedeki neredeyse tüm Türkmen boylarını birleştirerek İran'a saldırmakta bulmuşlardır. Bu birleşmenin başında ise sonradan Türkmenlerin lideri olacak olan Nur Verdi Han bulunmuştur. 1858 yılında Kara Kale Savaşı'nda İran'ı mağlup etmeyi başaran Türkmenler, Nur Verdi Han'ın liderliğinde Teke, Yamut, Sarık ve Salur gibi büyük Türkmen boylarını da birleştirerek tarihlerinde ilk kez birleşik ve bağımsız bir Oğuz-Türkmen devleti kurma ihtimali yakalamışlardır. Kara Kale Savaşı'ndan bir sene sonra, 1859'da, İran, Türkmenlere son ve büyük bir darbe yaparak bu sorunu kendileri adına tamamen ortadan kaldırmak istemiştir. Ancak İran'ın saldıracağı şehirleri önceden boşaltan Türkmenler, çölde erzak kaybı yaşayan ve dönmeye karar veren İran ordusunu dönüş yolunda pusuya düşürmüştür.

1860 – 1869 yılları Türkmenler için önceki dönemlere nazaran daha mutlu ve huzurlu bir süreç olmuştur. Bunun sebebi ise İran ve Hive Hanlığının baskısından kurtularak *bağımsız* denilebilecek bir siyasi hayat sürmüş olmalarıdır. Ancak bu dönemde bölge ciddi bir şekilde Çarlık Rusya'sı ve Büyük Britanya'nın oyun alanı haline gelmeye başlamıştır. Kafkaslar ve Orta Asya'yla artık sadece ticari amaçları için ilgilenmeyen Çarlık Rusya'sında popülerleşen dış politika eğilimi yayılmacılık üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır.

1860'lı yıllarda Rusların Türkmenlerle uğraşmamasının bir diğer sebebi de 1865 gerçekleşen ve Çarlık Rusya'sının mağlubiyetiyle sonuçlanan Kırım Savaşı'dır.

1860'ların sonuna gelindiğinde Rusya'nın Türkmen bölgesine olan ilgisi artmıştır. Burada sorulabilecek kritik soru; uzun yıllardır Türkmenlerle ciddi hiçbir problem yaşamayan-hatta yeri geldiğinde Türkmenleri koruyan- Çarlık Rusya'sı neden birden Türkmenleri bir tehdit olarak görmeye başlamıştır? Bu sorunun potansiyeli en yüksek cevabı ise yine Rus-Türkmen ilişkilerinin başına; yani Mangışlak bölgesindeki Rus ticaret sahasına gitmektedir. Aslında Çarlık Rusya'sı 1966'da Buhara Hanlığına saldırarak hanlığı kendi tebaası haline getirmiştir. Bu müdahale aslında Çarlık Rusya'sının bölgeyle ilgili gelecek planlarını açığa vurmaya yetmiştir. Orta Asya'ya hem ticari hem de siyasi anlamda yayılmak isteyen ve hatta bu yayılmayı başlatan Rusya, ticaret yolu üzerinde kurulması muhtemel bağımsız bir Türkmen devletini istememiştir. Hatta Türkmenlere müdahale etmeden önce İngilizlere bölgeyle ilgili endişelerini de bu şekilde açıklamışlardır (Saray, 1989: 95). Rusların Türkmenlere ilk müdahalesi 1869 yılında Kızıl-Su isimli köye gönderdikleri askerler ve inşa ettikleri kaleyle başlamıştır.

Rusların Kızıl-Su'ya yaptıkları müdahale; Türkmenler, İran ve Hive Hanlığından ciddi bir tepkiye neden olmuştur. Türkmenlerin tepkisinin normal olduğu bu durumda, 1850'lerden beri idaresinde Türkmenlerin ciddi anlamda yer almaya başladığı Hive Hanlığının tepkisi de anlaşılabilir bir gelişmedir. Ancak İran gibi, çok uzun zamandır bölgede Türkmenlere ve olası bir bağımsız Türkmen devletine karşı savaşan bir devletin, Türkmen bağımsızlığı ve egemenliği için böyle bir tepki göstermesi şaşırtıcı bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Edinilen bilgilere göre -her ne kadar İngilizler tarafından reddedilse de- Büyük Britanya'nın İran'ın bu tepkisinin arkasındaki güç olduğu düşünülmektedir (Saray, 1989: 96).

Türkmenlerin Rus müdahalesine karşı tepkileri aslında farklılık göstermiştir. Örneğin çoğunlukla Hive Hanlığına bağlı olan Yamut Türkmenleri, ticari itibarlarını kaybetmemek adına Ruslarla iyi geçinmeye devam etmişlerdir (Saray, 1989: 97). Diğer tarafta ise Tekelerin başını çektiği bağımsızlık peşindeki Türkmenlerin arasında da Sarık ve Salur Türkmenlerinin de ortak bir noktada buluşmakta zorlandığı görülmektedir. Yine de Türkmenlerin o dönemki iki lideri; Nur Verdi Han ve Kuşid Han kesinlikle olası bir Rus boyunduruğunu kabul etmemiş ve bağımsızlık noktasında buluşmuşlardır. Ancak dönemin konjonktürü düşünüldüğünde, Yamut Türkmenlerinin ve Rus müdahalesine tepki göstermeyen diğer Türkmenlerin tepkileri de anlaşılabilir tutumlardır.

1871 yılında Hive Hanlığı ve Türkmenler kendi aralarında bir anlaşmaya varmışlardır: bu anlaşmaya göre, olası bir Rus saldırısına karşı birbirlerinin yanında yer almaya karar vermişlerdir.

Ticaret yolunun üzerinde bulunan tüm devletlere karşı daha sert bir tutum içerisinde bulunmaya başlayan Çarlık Rusya'sı, bağımsız bir Türkmen devleti istemediği gibi bu isteğinin karşısında durabilecek yani Türkmen bağımsızlığını destekleyecek bir Hive Hanlığının varlığından da memnun kalmamıştır. Bu noktada Çarlık Rusya'sı Hive Hanlığını ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Ancak Ruslar için ortada daha büyük bir sorun vardı; Türkistan'a doğru attığı her adımda bir şekilde karşısında bulunduğu Büyük Britanya. Hindistan'ın güvenliği Büyük Britanya için birçok farklı konu arasında en büyük önceliğe sahip olanlardan birisidir. İran, Hive, Hokand, Buhara gibi devletleri ve bağımsızlık peşinde mücadele veren Türkmen boylarını kendisi için bir tehdit olarak algılamayan Büyük Britanya, Çarlık Rusya'sı için ise farklı düşünüyordu. Sömürge yarışında batılı devletlerden geride kalan ve Orta Asya'yı gözüne kestiren Çarlık Rusya'sının da bölgede dominant güç olmak için ciddi bir potansiyeli vardı. Ayrıca Ruslar bölgeye yakın olmanın jeopolitik avantajını da kullanıyorlardı. Tüm bu gelişmelerin ışığında Büyük Britanya diplomatik olarak Hive Hanlığını destekleme kararı aldı (Saray, 1989: 106). Ancak Hive Hanlığının işgali konusunda işi diplomatik yollarla çözmeye çalışan Büyük Britanya bir nevi elini göstererek her ne kadar bölgenin güvenliğine önem verse de Hive Hanlığının güvenliği için askeri bir müdahale düşünmediğini belli etmiştir. Yapılan görüşmelerde Hive Hanlığının bağımsızlığına saygı duyduğunu ve herhangi bir işgalin söz konusu olmayacağını söyleyen Ruslar, bu görüşmeden yalnızca birkaç ay sonra Hive'ye girmiş, diplomatik bir zafer kazandığını zanneden İngilizler ise büyük bir şok yaşamışlardır. Bu olayın neticesinde; Londra'daki mevcut Liberal Partili hükümet Orta Asya'da tedbirsizlikle ithamedilmiş ve istifa etmek durumunda kalmıştır. Sonrasında başa gelen Disraili yönetimindeki Muhafazakâr Parti hükümeti ise Orta Asya konusunda çok daha temkinli ve şüpheli davranmaya başlamıştır.

1873 yılında Çarlık Rusya'sı Hive Hanlığına çok sert saldırır. Bu saldırıdan Yamut Türkmenleri de ciddi şekilde etkilenirler. Hatta neredeyse bir soykırıma varan Rus müdahalesinin ardından geride kalan az sayıda Yamut Türkmen'i çöle kaçmış, bir kısmı da farklı bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır. 23 Ağustos 1873 yılında imzalanan antlaşmaya göre Hive Hanlığı resmi olarak Çarlık Rusya'sının tebaası haline gelmiştir. 1876'da ise bir diğer hanlık olan Hokand Hanlığı Rus tebaası haline gelmiştir.

Rusların özellikle Yamut Türkmenlerine karşı uyguladığı sert müdahalenin birkaç sebebi vardır: bunların başında Orta Asya'nın en savaştı toplumu olan Türkmenlere gözdağı vermek gelmektedir (Yetişgin, 2014: 136). Bir diğer sebep ise aslında Rusların Yamut Türkmenlerine karşı yapacakları saldırıyı meşru gösterme çabasından ibarettir: kendi ticaret yollarında bulundukları için Yamut Türkmenlerinden -veremeyeceklerini bile bile- 300.000 ruble vergi istemişlerdir. Bu parayı veremeyen Yamut Türkmenlerine Rusların saldırması kendilerince meşrulaştırılmıştır.

1881 yılında, yaklaşık iki yıl süren savaşın ardında Göktepe’de Teke Türkmenlerinin Nur Verdi Han ile başı çektiği Türkmenler, Çarlık Rusya’sına karşı ağır bir yenilgi almıştır.

1884 yılında Nur Verdi Han’ın dul eşi Gülcemal Hatun başkanlığında toplanan kurultayda Türkmenler, direnmenin sadece kan akacağı ve anlamsız olduğunu vurgulanmış, Çarlık Rusya’sının idaresi altına girmeye karar vermişlerdir.

Sovyetler Birliği’nin kurulmasına kadar geçen süreçte, Türkmenler adına kayda değer tek olay Hive ve Özbeklerle girdikleri su mücadelesidir (Gömeç, 2015: 207). Bu mücadelede Türkmenler Cüneyd Han önderliğinde Hive bölgesine saldırmış, ancak Rusların müdahale etmesiyle geri püskürtülmüşlerdir.

1.2.5.Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenler: Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

Buhara Hanlığı’na son verilmesi ve Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin ortaya çıkışını Japon Orta Asya uzmanı Dr. Hisao Komatsu şu şekilde yorumlamaktadır:

Buhara-yı Şerif otoritesinin son bulması, Rusya devrimi ile olmuştur. dünya tarihinde ilk defa 1920 yılında, Sovyet Halk Cumhuriyeti İslamcı devletin yerini almış ve 1924’te kısa ömürlü Buhara Cumhuriyeti Bolşevik Planı doğrultusunda ulusalcılık ilkesiyle Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan olmak üzere üç sosyalist cumhuriyete bölünmüştür (Komatsu, 1993: 20).

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti resmi olarak 1924 yılında kurulmuştur. Türkmenistan Komünist Partisi’nin kurulmasının ardından, 13 Mayıs 1925’te ise Sovyetler Birliği’nin bir parçası haline gelmiştir.

Türkmenistan’ın üzerindeki en büyük Sovyet etkisi kuşkusuz tarım alanında olmuştur. Türkmenlerin karşı olduğu tarımda kolektifleştirmenin yaşandığı Sovyet döneminde, bu duruma isyan eden birçok Türkmen isyanı sert şekilde bastırılmıştır. Sovyetler Birliği döneminde Türkmenistan bölgesi, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki en zayıf bölge konumundadır ve Rusların en yoğun nüfuz etkisinin olduğu alandır. Diğer bölgelere göre çok daha geri kalmış olan Türkmenistan’da Ruslara karşı yapılan ayaklanmalar çok fazla taraftar bulamamıştır (Yardımoğlu, 2013: 75).

1937-38 yıllarında yaşanan kayda değer olaylardan birisi Türkmenistan Yüksek Sovyeti’nin başkanı Nadirbay Aytakov ve başbakan Gaygısız Atabay, milliyetçilikle suçlanarak sürgüne gönderilmiştir.

Türkmenistan 27 Ekim 1991’de, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.Siyasi Yönetim Sistemleri

2.1.1.Demokrasiler

XX. yüzyılın son çeyreği ve XXI. yüzyılın en yaygın yönetim biçimi demokrasidir. Bu dünya siyaset tarihinde daha önce rastlanmamış bir durumdur çünkü dünyadaki devletlerin çok büyük bir çoğunluğu demokratik bir şekilde yönetilmektedir ya da öyle iddia edilmektedir. ABD’li ünlü siyaset bilimci Samuel Huntington; 1970’lerde İspanya ve Portekiz gibi ülkelerin demokrasiye geçişiyle başlayan üçüncü demokrasi dalgasının, 1989’da totaliter sosyalist rejimlerde yaşanan beyaz devrimlerle birlikte -ki aynı tarihte Latin Amerika ülkelerinde de demokrasiye geçiş başlamıştır- demokrasinin zirveye ulaştığını iddia etmiştir. Yani aslında XX. yüzyıl sadece savaşların, soykırımların, katliamların ve diktatörlüklerin çağı olmamış; aynı zamanda demokrasinin de zirveye çıktığı bir dönem olmuştur.

Kâr amacı gütmeyen ve hükümet dışı bir düşünce kuruluşu olan *Freedom House* demokrasinin tanımını şu şekilde yapmaktadır: Liderleri rekabetçi, çok partili ve çok adaylı süreçlerle seçildiği ve muhalefet partilerinin iktidarı kazanma veya iktidara katılma ihtimallerinin meşru olduğu siyasi sistemler (<https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2016/methodology>).

Demokrasi kelime olarak *demos* (halk) ve *kratos* (yönetim) kelimelerinin birleşiminde oluşan ve *halk yönetimi* anlamına gelen bir kavramdır. Bu bağlamda demokrasi kelimesinin kökeninin Antik Yunan’dan geldiği düşünülebilir. Demokrasinin ilk olarak uygulandığı yer Eski Yunanistan’daki şehir devletleridir. Roma İmparatorluğu ise temsili demokrasiye yakın bir yönetim uygulamıştır. 1215 yılında İngilizlerin imzaladığı Magna Carta Libertatum yani Büyük Özgürlük Fermanı, kralın yetkilerini kısıtlamış ve 1265 yılında seçim yapılmasını sağlamıştır. Bu gelişmelerden çıkartılabilecek sonuçlardan biri, demokrasinin asıl konusunun iktidar değil, haklar olduğudur. Atina demokrasisi her ne kadar büyük bir öneme sahip olsa da “bireyler” ve “haklar” gibi çağdaş demokrasinin temelini oluşturan kavramları kapsamamaktadır. Burada çıkabilecek sonuçlardan birisi de aslında Yunanların uygulamaları sonucunda kendilerinin sadece “demokrasi” kelimesini literatüre kazandırdıkları, ancak kendilerinden sonraki medeniyetlere çok da uygulanabilecek bir model sunmadıklarıdır. Orta çağ demokrasisinin ilerlemesinde ciddi bir öneme sahip olan Magna Carta’nın ardından yapılan seçimlerde ciddi sınırlandırmalar yapılmış ve halkın büyük bölümü seçime katılamamıştır. İlerleyen tarihlerde demokrasi adına atılmış en önemli adımlar kuşkusuz Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’dir. 1789 Fransız İhtilali’yle devam eden bu sürecin ideolojik öncülerinden Jean Jaques Rousseau *Toplum Sözleşmesi* eserinde fikirlerini şu şekilde belirtmiştir:

“Sayıları ne olursa olsun, dağınık halde yaşayan insanlar, art arda, bir kişinin sultanı altına girdiler mi, ortada artık bir halk ve onun lideri değil, bir efendi ve köleleri var demektir; belki bir kütleden söz edilebilir ancak, bir toplumdan değil; ortada ne kamu yararı, ne de siyasal bir yapı vardır çünkü. O kişi dünyanın yarısını köleleştirmiş bile olsa, her zaman için, bir tek kişiden başka bir şey olmayacaktır; diğerlerinin çıkarından ayrılan çıkarı, yalnızca özel bir çıkardır. Bu kimse öldüğünde, kendisinden sonraki imparatorluğu da, yanmış bir meşe ağacı gibi kül yığınınına dönüşüp, darmadağın olur.” (Rousseau, 2008: 16)

Çağdaş demokrasi tanımını yapabilmek için XIX. yüzyıla bakmak gerekmektedir. Çünkü aslında ne Amerikan Bağımsızlık Bildirisi, ne Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ne de İngilizlerin söylemleri günümüzün demokrasi anlayışıyla örtüşmemektedir. ABD'nin *Kurucu Ataları* temsili bir kurumsallıktan ve bir "cumhuriyetten" bahsetmiştir, Fransız İhtilali'nin öncüleri de bir cumhuriyetten bahsetmiştir; bir demokrasiden değil. Aynı şekilde İngilizler de kendi sistemlerini *temsili* ve *sorumlu* olarak tanımlamışlardır (Birch, 2007:109).

XX. yüzyılda ise -daha önce değinildiği üzere- demokrasi hızla yaygınlaşmış ve gelişimini de hızlandırmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında çok uluslu birçok imparatorluğun ortadan kalkmasıyla beraber birçok yeni devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletlerin yönetimleri için "demokratik" demek güç olsa da dönemin şartlarına bakıldığında demokrasinin büyük küçük tüm ülkelere nüfuz etmeye başladığı görülmektedir. 1930'larda ise -Büyük Buhran'ın patlak vermesiyle- dünyada birçok ülkede diktatörlükler yükselmiştir. Bu sürecin sonunda yaşanan II. Dünya Savaşı sonunda batı Avrupalı devletler sömürgecilğe son vermeye başlamış ve dünya siyaseti iki kutuplu bir çizgiye girmiştir. Bu iki kutuptan biri demokratik bir rejimle yönetilen Amerika Birleşik Devletleri, diğeri ise totaliter bir rejimle yönetilen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğidir. ABD ve SSCB arasında yaşanan Soğuk Savaş, 25 Aralık 1991'de Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla resmi olarak sona ermiştir. Post-Soğuk Savaş döneminde ise demokrasi dünyadaki en popüler yönetim biçimi olmuştur. ABD'li ünlü siyaset bilimci Francis Fukuyama *Tarihin Sonu ve Son İnsan* eserinde, Post-Soğuk Savaş döneminde oluşacak uluslararası sistemle ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

"İnsanlık 2000'li yıllara yaklaşırken, otoriter hükümet sistemi ile merkezi plan ekonomisinin çifte krizi nedeniyle evrensellik iddiasına sahip tek bir model kalmıştır; liberal demokrasi, bireyin özgürlüğü ve halk egemenliği doktrini. Özgürlük ve eşitlik ideallerinin Fransız ve Amerikan Devrimlerini esinlendirmesinden iki yüz yıl sonra bu ideallerin yalnızca dayanıklı değil, aynı zamanda yeniden yaşam bulabilir olduğu görülmüştür." (Fukuyama, 2015: 74)

Fukuyama'nın; Hegel ve Marx'ın tarihi sınıflandırmalarına atıfta bulunarak isimlendirdiği *Tarihin Sonu* teorisiyle, siyaset tarihinin tüm insanlığı demokrasinin kapısına getirdiği sonucu çıkarılabilir. Yani Fukuyama'ya göre modern insan artık "totaliter – demokratik" tartışması yapmayacak, bunun yerine ulaşılabilir son nokta olan ve bu noktadan geriye de dönülemeyeceğini iddia ettiği liberal demokrasinin daha iyi bir hale gelmesi için uğraşacak. Yine aynı şekilde, ne kadar sancılı süreçler yaşanırsa yaşansın, tüm devletlerin zamanla demokratik bir sisteme geçeceği iddiası da bir diğer çıkarım olabilir.

2.1.1.1. Doğrudan Demokrasiler

Halkın direkt olarak kendini yönettiği demokratik sistem doğrudan demokrasidir. Atina demokrasisi doğrudan demokrasiye ilk örnek olarak gösterilebilir. Doğrudan demokrasiler kararların alınması ve alınan kararların uygulanması olarak iki aşamadan oluşur. Vatandaşlar alınacak olan karar süreçlerine dâhil olabilirler. Ancak Atina'daki doğrudan demokrasi örneğinin "alınan kararların uygulanması" aşamasında halkın sürece dâhil olmadığı görülür ve siyasetin sadece karar alma değil; alınan kararların uygulanması olduğu da düşünüldüğünde Atina demokrasisindeki bu eksiklik göze çarpmaktadır (Yayla, 2017: 46). Aynı şekilde, karar alınması süreçlerine olan katılım konusunda da Atina

demokrasisinin XIX. yüzyılın çağdaş demokrasi algısından çok farklı olduğu görülmektedir; bu fark karar alma sürecine katılan kişilerin halkın tamamını kapsamaması ve bu sürece sadece elitlerin katılıyor olmasıdır.

Atina demokrasisinin en önemli noktalarından biri, vatandaşları doğrudan devlet yönetimine sokma düşüncesi ve eylemidir. Bu bilgiye Thukydides'in *Peloponnessos Savaşları* adlı eserinden erişilebilir. Ancak XXI. yüzyılda doğrudan demokrasi gibi halkın tamamının karar alma ve uygulama sürecinde yer alabildiği bir sistemi uygulamak mümkün değildir. Bu yüzden doğrudan demokrasinin XXI. yüzyılda yaygın bir yönetim biçimi olmadığı görülmektedir.

Bu bilgiler ışığında varılabilecek sonuç; klasik Atina demokrasisi ve çağdaş demokrasi arasındaki fark sadece birinin doğrudan diğerinin temsili olması değil, birine sadece elitlerin katılıyor oluşu diğerine ise tüm yurttaşların katılabiliyor oluşudur.

2.1.1.2. Temsili Demokrasiler

Günümüzdeki demokrasilerin neredeyse tamamı temsili demokrasilerdir. Temsili demokrasilerde halk kendi kendini doğrudan yönetmez. Bunun yerine kendilerini belirli bir süre boyunca yönetmeleri için temsilciler seçilir. Bu temsilciler siyasi partilerde toplanırlar ve belirli periyotlarda yapılan; özgür, adaletli, çok partili ve belli bir denetim altında yapılan seçimlerde bu siyasi partiler iktidarı kazanmak için yarışırırlar.

Daha önce de değinildiği üzere, çağdaş demokratik sisteme geçiş XIX. yüzyıla dayanmaktadır. XIX. yüzyıla gelindiğinde demokrasinin tanımı *çoğunluğu erkek seçmeler tarafından yapılan ve seçilmiş olan temsilcilerin özgür bir seçimle belirlendiği temsili bir hükümet sistemi* şeklinde yapılmıştır (Birch, 2007:110). 1820'lerde ve 30'larda Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1870'lerde Fransa'da bu seçimlerin örnekleri görülmüştür.

Anthony Birch ve Andrew Heywood gibi önemli siyaset bilimciler temsili demokrasileri dörde ayırmışlardır, bunlar; müteveli modeli, delege modeli, vekâlet modeli ve benzerlik modelleridir.

Müteveli modelinde, temsilciye bir başkasının sahip olduğu bir problem veya mülk ile ilgili yetki ve sorumluluk verilir. Bu temsilcinin uzman ve bilgili biri olması gerekmektedir/varsayılmaktadır. Temsil ettiği kişinin çıkarları uğruna mücadele etmesi beklenir. Delege modelinde, delege-yani temsilci-öneriler ve talimatlarla hareket eder ve kendi fikirlerini uygulayamaz; sadece temsil ettiği kişi/kişiler veya kurumun tercihlerini uygulayabilir. Vekâlet modeli, demokraside kendine yer edinmiş ve çağdaş bir yöntemdir. Partiler seçimlere girerler ve bir parti seçimi kazanır. Temsil yetkisi parlamenterlerde değil, parlamenterlerin dâhil oldukları partidedir. Benzerlik modelinde ise temsilcilerin, temsil ettikleri gruba benzerlikleri olması gerektiği düşünülür. Bunun sebebi ise o grubun tecrübelerini, problemlerini ve özelliklerini bilmesinin bir avantaj olduğu kabul edilir.

2.1.1.3. Liberal Demokrasiler

Liberal demokrasileri kavrayabilmek için liberalizm kavramını da bilmek gerekmektedir. Ancak çalışmanın ana konusu liberalizm ya da liberalizm tarihi olmadığı için liberalizmle ilgili sadece temel noktalara değinilecektir. John Locke, liberalizmin babası olarak kabul edilir. Devletin amacının özgürlüğü güvence altına almak olduğunu devletin temellerinin toplum sözleşmesinde aranması gerektiğini ve iktidarın bireysel

kabulü amaçlaması gerektiğini belirtmiştir (Çetin, 1996: 4). Sonrasında ise David Hume, Adam Smith, Jeremy Bentham, John Stuart Mill ve Alexis de Tocqueville gibi isimler liberalizmi birçok yönden geliştirmişlerdir. Liberalizmin temelinde esas olarak iki ilke vardır: bireycilik ve özgürlük.

Liberal demokrasi temsili demokrasiye dayalı bir hükümet şeklidir ve liberalizmin ilkelerini esas alır. Demokrasi özünde “özgürlük” temellidir. Liberalizm ise demokrasiye özgürlükleri koruma amaç ve mekanizmasını eklemiştir (Yayla, 2017: 49). Liberal demokrasinin modern demokrasi olduğu düşünülebilir. Günümüzde “liberal” olmayan demokrasilerdeki iktidarlarda sınır tanımazlık problemleri yaşanabilir. Örneğin; liberal olmayan demokrasilerde sadece çoğunlukla oluşturulan *kötü* kanunlar çıkartılabilir. Bir meclisin olması, o meclisin seçimle gelmiş siyasi parti temsilcilerinden oluşması ve çoğunlukla alınmış bir kararın devlet başkanı tarafından imzalanması o yönetimi liberal demokrasi yapmaz. Liberalizm bu kanunlarda liberal ilkelerin var olmasını ister.

Liberal demokrasinin var olabilmesi için verilmiş olan bazı temel haklar olmalıdır. Bunlar:

- İfade ve basın özgürlüğü
- Din ve vicdan özgürlüğü
- Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü
- Eşit bir şekilde korunma hakkı
- Adil yargılanma hakkı
- Mülkiyet hakkı

Şeklinde sıralanabilir.

Ancak liberal demokrasilerde de bazı problemler vardır; örneğin devletin her bireye sağladığı -hatta zorunlu tuttuğu- eğitim sistemi, küçük yaştaki çocuklara devlet kontrolünde belli başlı ve tek-tip eğitim vermektedir. Diğer problem ise ekonomidir. Devletlerin ekonomideki rolleri her zaman tartışmalı bir konu olagelmıştır. Egemen devlet -sadece demokratik sistemlerde değil- her sistemde ekonominin tek hâkimi olmak istemektedir. Liberal demokrasilerde de devlet -diğer sistemlerdeki kadar olmasa da-ekonomiyi kontrolü altında tutma eğilimindedir. Özgür ve rekabetçi ekonominin olmadığı devletlerde uzun süreli bir demokrasi var olamaz. Liberal demokrasilerin bir diğer önemli problemi ise kolluk kuvvetleri, polis teşkilatlarıdır. XXI. yüzyılda ciddi bir güvenlik endişesi yaşayan devletler polislerinin yetkilerini gün geçtikçe arttırmaktadırlar. Tıpkı totaliter ülkeler gibi kendi vatandaşlarını ve yabancıları fişleyen ve gözetleyen polis teşkilatları, liberalizmin ruhuna uymayan bir noktaya doğru ilerlemektedir.

Liberal demokrasiyle ilgili ünlü ABD’li siyaset bilimci Francis Fukuyama’nın görüşlerine tekrar değinecek olursak; Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından ortaya çıkan tek kutuplu siyasal sistemi elde var olan teorilerle açıklamakta ve geleceğini tahmin etmekte zorlanan entelektüel çevre, post-pozitivist kuramlar üzerinden değerlendirmeler yapmaya çalışmıştır. Bu atmosferde Fukuyama’nın *Tarihin Sonu* tezi; liberal demokrasinin getirimleri olan serbest piyasa ekonomisinin, hukukun üstünlüğünün ve ulus-üstü yapıların yaygınlaşacağını ve bu noktadan geriye bir dönüş olamayacağını belirtmiştir. Fukuyama

liberal demokrasiyi, insanlığın ideolojik evriminin sonu olarak görmüştür. Özellikle ABD’de çok popüler olan bu tez dünyada birçok farklı kişi tarafından da olumsuz anlamda eleştirilmiştir.

XXI. yüzyıla gelindiğinde Fukuyama’nın öngörülerinin çok da doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. 2008-2012 küresel krizinin ardından meydana gelen gelişmeler 1929-30’daki Büyük Buhran’ı anımsatmaktadır. Büyük Buhran sonucu Avrupa’da faşist akımlar güçlenmiş ve oluşan gerilimin ardından II. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Avrupa’da - özellikle Fransa ve Hollanda’da- yükselen sağ, İslamofobi ve göçmen karşıtlığı da tozpembe liberal demokrat bir çağda olmadığımızın bir başka göstergesi. Ulus-üstü yapıların yaygınlaşacağı öngörüsünde bulunan Fukuyama için bir diğer olumsuz haber ise 2016 yılında Büyük Britanya’nın Brexit referandumuyla önemli parçalarından biri olduğu Avrupa Birliğinden ayrılması ve neticesinde İskoçya’nın da kendilerinden ayrılmak istemeyesiyle bölünme tehdidiyle karşı karşıya kalmış olmasıdır (Tomar, 2017).

2.1.2. Anti-Demokratik Sistemler (Diktatörlükler)

“Diktatörlük” demokratik olmayan rejimler için kullanılan genel bir kavramdır. Aristoteles, bir kişinin hâkim olduğu rejimlerden, toplum faydası için yönettiği rejime “monarşi”, kendi çıkarları için yönettiği rejime ise “tiranlık” demiştir (Sözen; 2016: 46).

Demokrasi değişken bir ideolojidir, sabit bir fenomen değildir; zaman içerisinde geliştiği ve değiştiği görülmüştür. Daha önceleri demokratik bir eylem olarak görülen bir şey artık öyle olmayabilir. Devletleri demokratik ya da anti-demokratik devletler olarak sınıflandırmaya ya da derecelendirmeye çalışıldığında, farklı ölçümler ve farklı tanımlarla farklı sonuçlara ulaşılabilir (Deth ve Newton, 2014: 43).

Günümüzde ABD hükümetinin maddi destek sağladığı bir sivil toplum kuruluşu olan *Freedom House*, devletleri iki alanda inceler: siyasi haklar ve sivil özgürlükler. Siyasi hakların incelendiği noktada, *Freedom House*’un çalıştığı alan; o devletin yurttaşlarının seçme ve seçilme haklarının ne durumda olduğu, iktidar pozisyonları için rekabetin olup olmadığı ve bu pozisyonlar için siyasi parti kurma imkânı tanıyıp tanınamamasıdır. Eğer bunlar sağlanmışsa o devlette yurttaşların siyasi hakları var demektir. Sivil haklar ise bir devletin yurttaşlarına dini, etnik, ekonomik ve dil özgürlüklerini vermesidir. Bu iki alanda yapılan incelemelerden sonra *Freedom House* ülkelere 1 ila 7 arasında bir not verir ve ülkeleri üç kategoriye ayırır; 1 ila 3 arasında not alan ülkeler “özgür”, 3 ila 5 arasında not alan ülkeler “kısmen özgür”, 5 ila 7 arasında not alan ülkeler ise “özgür olmayan” olarak derecelendirilir (<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2017>).

Anti-demokratik sistemler otoriter ve totaliter sistemler olarak ikiye ayrılırlar.

2.1.2.1. Otoriter Sistemler

Otoriter rejimler, devlet yönetimini elinde bulunduran küçük grupların anayasal sorumluluklarının olmadığı rejimlerdir. Halkın yönetime katılması sınırlı da olsa mevcuttur. Askeri cunta yönetimleri, tek partili yönetimler, dikta yönetimleri, komünist rejimler ve bu yönetimlerin özelliklerini barındıran melez yönetimler otoriter sistemlerdir.

Otoriter sistemler, demokratik yönetimler ve totaliter yönetimler arasında düşünülebilir. Totaliter sistemlerle karşılaştırıldıklarında birçok açıdan daha basit sistemlerdir. Otoriter sistemlerde, iktidarın başında bulunanın ya da bulunanların

vatandaşları değiştirmek ya da yeniden yaratmak gibi hedefleri yoktur. Direkt olarak iktidara yönelik bir eylemde bulunmayan vatandaşlar teknik olarak güven içerisinde. Otoriter sistemlerde genellikle tek-parti yönetimleri görülmektedir. Muhalefet partilerine izin verilmez çünkü iktidarın iktidarına tehdit oluşturmazlar. Basın tam anlamıyla özgür değildir. Ancak, iktidarı eleştirmede müddetçe yoğun bir sansürle karşılaşmaz. Ekonomi tamamen devletleştirilmiş değildir. Bu sistemlerde kuvvetler ayrılığından söz edilemez. Ayrıca yurttaşların haklarını kullanmaları tamamen iktidarın elindedir.

2.1.2.2. Totaliter Sistemler

Bireysel özgürlüklerin ortadan kalktığı, merkeziyetçi bir yapıya sahip, keskin ve radikal bir ideolojiyle hareket eden siyasal rejimler totaliter rejimlerdir. Bu sistemlerde, devletler silahlanmayı tekelinde bulundurur ve güvenlik güçlerinin vatandaşlar üzerinde şiddet uygulaması oldukça yaygındır. Şiddet totaliter rejimlerin bir anlamda “kendilerini ifade edebildiği yegâne iletişim biçimidir” denilebilir. Totaliter rejimleri oluşturan iktidarlar Nazi Almanyası’na örneğinde olduğu gibi demokratik sistemlerle hükümetin başına geçebilirler. Ancak sonradan karşılarında seçime girecek başka bir alternatif parti istemezler. Eğer bir muhalefet varsa bu muhalefet totaliter hükümetin doğrudan düşmanı haline gelir. Kendilerini iktidarda tutmak için de birçok kez şiddete başvururlar. Dini, etnik kökeni, dili ya da rengi yüzünden birçok vatandaş bu hükümetlerin ana düşmanı haline gelebilir. Demokratik rejimlerde vatandaşın rızası esastır, totaliter rejimlerde bu hükümetlerin kendi siyasi, ekonomik ve kültürel politikaları vatandaşlara dikte edilir. Faşist İtalya, Nazi Almanyası, Stalin dönemi Sovyetler Birliği ve Maoist Çin totaliter rejimlerin en önemli örnekleridir.

2.2. Anayasalar, Devlet Biçimleri ve Yapılanmaları

Birçok düşünür defalarca kere devlet kavramının özünü araştırmıştır. İnsanlığın neden böyle bir organizasyon kurduğu ve böyle bir organizasyona ihtiyacı olup olmadığı gibi temel sorular Jean Jacques Rousseau, John Locke ve Thomas Hobbes gibi modern siyasetin babası sayılabilecek düşünürler tarafından sorulmuştur. Ancak devlet kavramının felsefi altyapısının ayak izleri takip edildiğinde temel soruların aslında Antik Yunan’a kadar uzandığı görülmektedir.

Devlet, siyasi bir örgütlenmedir. XXI. yüzyılda “devlet” tanımına birçok farklı yargı da eklenmektedir. Bu tanımlar arasında en fazla kabul görenlerden biri devleti belirli bir egemenlik sahası üzerinde yaşayan halk için bağlayıcı kuralları çıkaran ve bu kuralları uygulayan örgüttür (Newton ve van Deth, 2014: 19). 1215 tarihinde İngiltere’de kral ve baronlar arasında imzalanan Magna Carta Liberium daha sonra imzalanacak olan Petition of Rights (1628), Habeas Corpus Act (1679) ve Bill of Rights gibi metinlere de öncülük etmiştir. Modern devlet anlayışının XVIII. yüzyıldaki Fransız İnsan ve Yurttaş Bildirgesi ve Amerika Birleşik Devletlerinin 1787’deki anayasasından sonra güç kazanmaya başladığı görülmektedir. XVIII. yüzyıl için *anayasalar çağı* demek yanlış bir tanım olmayacaktır. İmparatorluklar, kontluk-dükalık-prenslikler ve kabileler ise günümüzde tarihin tozlu raflarında kalan diğer alternatif siyasi örgütlenmelerdir. XXI. yüzyılın galip siyasi örgütlenmesi devlet olmuştur.

Anayasalar ise modern devlet ve demokrasi arasındaki en temel problemlerle mücadele eder. Anayasalar; devletin ve iktidarın gücünün sınırlarını belirleyen ve

vatandaşlara karşı hesap verebilir bir pozisyonda tutan, bireylerin haklarını dengeleyen kanunlar bütünüdür.

Devletlerin neden anayasaya ihtiyaç duyduğu sorusuna ise yine tarihsel boyutta bir cevap verilebilir. Özellikle Amerikan Anayasasının ilan edilmesinden sonra Fransa'da yaşanan devrimin ardından anayasalar devletler adına adeta bir varoluş simgesi haline gelmişlerdir. Bu belgelere devletin tapusu ya da soyut devlet kavramının yazıya dökülmüş ve kanunlaştırılmış hali gibi bakılmaktaydı. Bu sebeple de bağımsızlığını kazanan devletler-özellikle XIX. ve XX. yüzyıllarda sömürge durumundan bağımsızlığını kazanan bir zamanların kolonileri-ilk iş olarak taze devletlerine bir anayasa hazırlamışlardır.

2.2.1. Anayasalar

Anayasaların en önemli özelliği, demokratik yönetimlerde siyasi yetkinin ne şekilde paylaşılacağını detaylı bir şekilde ortaya koymalarıdır. Demokratik yönetimlerde anayasalar üç temel kola ayrılmışlardır; yasama, yürütme ve yargı.

Tarihte anayasalara iki şekilde önem verildiği görülmektedir: ilki; anayasaların devletin tam olarak tanımının yapılabildiği yegâne kanun olduğu inancıdır. Diğeri ise liberal demokrasilerin en temel parçasını anayasaların oluşturuyor olmasıdır. Ancak bu iki inanışta da bazı problemler vardır: şöyle ki; anayasalar, devletin ve siyasi faaliyetin oluşturacağı bir çatı amaçlamışlarsa da bunda başarılı olamamışlardır, anayasaların neredeyse tamamı çarpıklıklar, kusurlar ve ihmaller barındırabilmektedirler. Diğeri inanışla ilgili sıkıntı ise anayasaların fikir olarak liberalizm temelli olmalarına karşın, otoriter ve anti-demokratik kanunlar barındırmalarını önleyecek hiçbir mekanizma yoktur (Heywood, 2016: 410). Daha geriye gidildiğinde, insanoğlunun devletin işleyiş mekanizması için ihtiyaç duyulan bir kurallar bütününe ilahi ve ahlaki bir güçten, Tanrı'dan geldiğine inanılmıştır. Antik Yunan, Mısır, Çin, İslam halifeleri ve Yahudi krallarına bakıldığında bu durum net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ancak sözü edilen bu örneklerin modern anayasalarla çok da benzerlikleri bulunmamaktadır.

Demokratik rejimlerin; federal ya da üniter yapılanma gibi veya başkanlık ya da parlamenter sistem gibi seçenekler arasından herhangi birini seçme zorunluluğu yoktur. Her demokratik devlet, kendi toplumsal ve siyasi yapısına göre en uygun olanları seçmektedir. Bu devletlerdeki kurumların her türlü yapılanması da yine bu devletlerin anayasalarında belirtilmektedir. Anayasanın amacı, siyasi sistem için kapsayıcı kurallar koymaktır, bu kurallar aslında devletin kendi kendini yönetme kurallarıdır. Anayasalar, siyasi yapıları son haline getiren en temel kanunlar bütünüdür. Anayasalar, yazılı ve yazısız olabilir; yazılı olan anayasalar kanunlaştırılmış durumda iken, yazılı olmayanlar âdet hükmünde ve teamüle dayalıdır. Yazılı anayasaların en temel özelliği, yasama yetkisini sınırlandırmasıdır. Anayasalar, ait oldukları ülkenin en üst yasasını oluşturur. Anayasalar genellikle savaş ve devrim gibi hareketlenmelerden sonra oluşan kanunlardır. Rejim değişiklikleri ve bölünmelerden meydana gelen yeni devletlerin yeni birer anayasa hazırlamaları olağan durumlardır. Diğeri durumlarda ise var olan anayasa üzerinde yapılan reformlardan oluşurlardır.

Anayasaların Magna Carta ve sonrasında İngiltere'de kral ve tebaası arasında imzalanan diğeri metinlerden önemli farkları vardır. Anayasalarda, siyasi otoritenin kim

tarafından ve nasıl kullanılacağını açıkça belirlenir ve yönetilenlerin hak ve özgürlüklerine ilkesel düzeyde ve sistematik olarak yer verilir (Dinler, 2011: 105).

2.2.1.1. Kuvvetler Ayrılığı

Her demokratik anayasada yasama, yürütme ve yargı birbirlerinden bağımsız durumdadır. Yasama, yürütme ve yargının birbirinden bağımsız olması durumuna güçler ayrılığı denir. Güçler ayrılığı ilkesinin var olmasının temel sebebi, devletin en önemli organları olan yasama, yürütme ve yargının tek bir güç merkezi elinde toplanmamasıdır. O güç merkezinin mevcut iktidar olduğu düşünülürken; güçler ayrılığının olmaması durumunda, mevcut iktidar bu güçleri kendi tekelinde toplayabilir ve bu durum devlet yönetimini demokratik olmayan bir rejime dönüştürür. Kuvvetler ayrılığı demokratik rejimler için bir kontrol dengeleme mekanizması olarak düşünülebilir.

Çalışmada daha önce de değinildiği üzere Freedom House, bazı ölçümlerle devletlerin ne kadar demokratik olduğunu not vererek açıklamaktadır. Ancak demokratik olan her ülke de birbirine denk sayılamayabilir. “Demokratik” olarak kabul edilen her ülkenin asgari birtakım koşulları yerine getirmesi gerekmektedir. Gelişmiş demokrasilerin ise karşılması gereken koşullar şu şekilde sıralanabilir; kuvvetler ayrılığı ilkesinin olması, özgür ve serbest seçimlerin yapılabilmesi, seçimlerde en az iki parti olması, iktidarın muhalefete saygı göstermesi, düzenli seçimler yapılması, yurttaşların kişisel hak ve özgürlüklerinin güvence altında olması, özel mülkiyet hakkının korunması, sosyal devlet sorumluluğunu üstlenmek, katılımcı demokratik yönetim anlayışını benimsemek ve yerel yönetimi güçlendirmek (Arslan, 2011: 247-248).

Demokratik rejimlerde anayasalar vatandaşlara karşı hesap verebilecek ve vatandaşların iradelerini yansıtacak yönetimler ortaya çıkarmayı denerler. Kuvvetler ayrılığı teorisinin fikir babası Charles-Louis de Secondant, Baron de La Brede et de Montesquieu’dur. Kendisi üç ayrı organdan bahseden ilk düşünür olmuştur. Bu güçlerin tek bir kişide toplanmasının ise birey özgürlüğünü olumsuz etkileyeceğini düşünen Montesquieu, demokratik bir rejim için kuvvetler ayrılığının zorunluğu olduğunu düşünmüştür. Aynı şekilde liberalizmin fikir babası John Locke da iktidarın yetkilerinin yasama, yürütme ve yargı olarak bölünmesinin ve hiçbirinin diğerinden daha güçlü olmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu şekilde bu üç erk arasında denetim ve denge kurmanın çok daha kolay olacağını söylemiştir.

Yasama, yürütme ve yargıyla ilgili kısaca bilgiler şu şekilde verilebilir:

Yasama organı, yurttaşlar tarafından seçilen temsilciler tarafından oluşur. Parlamenter sistem ve başkanlık sisteminde, yasama organının görevleri farklılık gösterir; parlamenter sistemde hükümeti seçmek, kanun oluşturmak, hükümeti kontrol etmek ve yurttaşların şikâyetleriyle ilgilenmek varken, başkanlık sisteminde hükümeti belirlemek ve düşürmek vardır. Her iki sistemde de ortak olan nokta, yasamanın yürütme organını kontrol edebiliyor oluşudur. Teknik olarak, yurttaşlar tarafından seçilerek meşruiyet kazanan yasama organı kanun yapan/oluşturan organdır. Yasama organlarının bulunduğu yerler meclisler, senatolar ya da kamaralar olarak adlandırılabilir da birçoğuna girmek için vatandaşlar tarafından seçilmiş olmak gerekmektedir.

Yürütme organı, temsilcilerin yani yasama organının yaptığı kanunları onaylamak ve meclise kanun tasarılarıyla gitmek gibi eylemlerde bulunabilir. Yürütme organını

hükümet oluşturur. Devlet faaliyetlerinin koordinasyonu da yürütme organı tarafından yapılır. Yürütme organının en önemli görevleri karar alma ve uygulamadır. Modern demokrasilerde yürütme organının başında genelde başkanlar ya da başbakanlar vardır.

Yargı organı, adından da anlaşılacağı üzere yargıdan sorumludur. En önemli görevi, yasama organının belirlediği, yürütme organının onayladığı kanunların anayasaya uyup uymadığını denetlemektir. Diğer bir önemli görevi ise yürütme organının uygulamalarının anayasaya uygunluğunu denetlemektir.

2.2.2. Devlet Biçimleri

Çalışmada daha önce de belirtildiği üzere, günümüzün “modern devlet” algısı oluşmadan önce dünya siyasetinde birçok farklı siyasi organizasyon vardır. Bunlar; kabileler, prenslikler ve kent-devletler olarak örneklendirilmiştir. Günümüzde kullanılan “devlet” kavramının imparatorluk, siyasi sistem ve ülke gibi diğer kavramlarla karıştırılmaması gerekmektedir. Yine de bu kavramlar arasına net çizgiler çekmek de kolay değildir.

Günümüzde algılanan şekliyle devlet kavramının ortaya çıkışı XII. yüzyıl ila XVI. yüzyıl arasında olmuştur. Bu kavramın filizlendiği coğrafyanın da Ortaçağ Avrupası olduğu düşünülmektedir. Devletin tarihte ilerleyişi ise birkaç önemli kırılma noktasıyla özetlenebilir: 1648 sonrasında Otuz Yıl Savaşları neticesinde imzalanan (Westphalia) Vestfalya Antlaşmasıyla “egemenlik” kavramı ortaya çıkmış ve devletler egemenliği varoluşlarının yegâne şartı haline getirmişlerdir. Vestfalya Antlaşması aslında bir barış antlaşmasıdır. Bu süreçte devletlerin egemenliklerinin tanınması, dini çatışmaların sona ermesi ve ortaya bir “güç dengesi sistemi” çıkmıştır. Vestfalya Sisteminin devletlerin diğer siyasi örgütlenmelere karşı kesin zaferi olduğu düşünülmektedir. Bir diğer önemli gelişme ise 1789’da Fransız İhtilali’nin ardından ortaya çıkan ulusçuluktur. Ulusçuluk, egemen devletlerde ulus-devlet olma güdüsü oluşturmuş, tarihin bir dönemine damga vurmuş olan imparatorlukların da sonunu hazırlamıştır. Ancak her devletin kendi tarihi ve kendi yolu olduğu unutulmamalıdır. Hiçbir devlet topyekûn aynı tutumları sergilememiştir. Ancak hepsinin geçtiği yollar ve yüzleştiği tarihi gelişmeler arada süreç farkı olmasına rağmen benzerdir. Bir diğer sorun da devletlerin gelişimlerinin ve yol haritalarının çok fazla Avrupa merkezli yapılmış ve yorumlanmış olmasıdır. Çalışmanın ana konusu olan Türkmenistan ve Kırgızistan’ın ilk bölümde anlatılan tarihlerine bakıldığı zaman, Avrupa’dan uzak coğrafyalarda da benzer siyasi oluşumların meydana geldiği görülmektedir.

Ünlü siyaset bilimciler Kenneth Newton ve Jan van Deth, devletin gelişim ve ortaya çıkış süreçlerini üçe ayırmışlardır:

İlk olarak, devletler bağımsız bazı siyasi birimlerin dönüşümleriyle ortaya çıkmışlardır. Burası *dönüşüm* durumudur. Newton ve van Deth örnek olarak Britanya ve Fransa’yı göstermişlerdir. Britanya ve Fransa’nın bağımsızlıkları Ortaçağ Avrupası’na kadar gider ve sonrasındaki birkaç yüzyılda gelişimlerini tamamladıkları görülür.

İkinci olarak, devletler birbirinden bağımsız ama dağınık küçük siyasi birimlerin birleşmeleriyle ortaya çıkmışlardır. Bu *birleşme* durumudur. Almanya ve İtalya’nın en bariz örnekler olduğu bu durum XIX. yüzyılda yoğunlaşmıştır.

Üçüncü olarak ise devletler, başka devletlerin dağılması ve ortaya yeni siyasi birimlerin çıkmasıyla oluşur. Bu *dağılma* durumudur. İmparatorlukların dağılmaları sonucu ortaya çıkan yeni devletler bu duruma örnek teşkil edebilirler. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından ortaya bu şekilde birçok yeni devlet çıkmıştır. Bir diğer örnek de İkinci Dünya Savaşı sonrası Afrika ve Asya'daki kolonilerin bağımsızlıklarını kazanmalarıdır. Yakın dönem için ise Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni devletler bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Newton ve van Deth, 2014: 23).

2.2.2.1. Anayasal Monarşi

Demokratik rejimlerle ilgili araştırma yapılmadan önce, genellikle insanların kafalarında demokrasi ve cumhuriyet arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Ancak Danimarka ve İsveç gibi İskandinav ülkelerinde, Hollanda ve Belçika gibi Kıta Avrupası'nın en önemli demokrasilerinin bazılarında ve İngiltere gibi demokrasi kavramının tarihi gelişimde büyük rol oynamış bir ülkede anayasal monarşi sistemi vardır.

Anayasal monarşilerin tarihine bakıldığında, uzun süren mutlak monarşiler yaşadıkları görülmektedir. Zaman içerisinde bu monarklar devlet yönetimini seçilmiş vekillerden oluşan bakanlara bırakmaya başlamışlardır. Yürütmeyi hükümete, yasamayı da parlamentoya devreden monarklar, sadece kan bağıyla oluşan yöneticilik vasfını da ortadan kaldırmışlardır. XX. yüzyılda artık mutlak monarşilerin tamamı, anayasal monarşilere dönmeye başlamıştır.

Anayasal monarşilerde, monarklar (kral ya da kraliçeler) siyasi kültürde ve halkın gözünde önemli bir yere sahip olsalar da sahip oldukları neredeyse hiçbir görevleri yoktur. Genellikle simgesel bir durumları vardır. Ülkelerin tarihlerini ve bütünlüklerini simgelerler. Devletin politikalarını belirleme görevi hükümetlerde olduğu için monarkların herhangi bir sorumluluğu da yoktur.

2.2.2.2. Cumhuriyet

Günümüzde en yaygın yönetim şekillerinden biri cumhuriyettir. Tarih; monarşileri yavaş yavaş silerken, cumhuriyetleri yükseltmiştir. Fikir olarak cumhuriyetlerin çok eskilere dayandığı bilinmektedir, ancak çağdaş cumhuriyet kavramının 1776 Amerikan Devrimi ve 1789 Fransız İhtilalinden sonra gelişmeye başladığı düşünülmektedir. Cumhuriyetin monarşiyle arasındaki en büyük fark; monarşide kandan yani aileden geçen bir yönetimin olması durumu varken cumhuriyetlerde yurttaşların tümünün yöneticilik konumuna gelebilmesi durumunun söz konusu olmasıdır.

Cumhuriyet kavramının gelişimi demokrasi kavramıyla orantılı bir şekilde olmuştur. Bu nedenle günümüzde cumhuriyet dendiği zaman birçok insanın aklına demokrasi gelmektedir. Hem demokratik olup hem de anayasal monarşiye sahip olan örnekler zaten daha önce verilmişti. Hatta bu örneklerle bakıldığında, söz konusu devletlerin bugün “demokrasinin beşiği” sayılabilecek devletler olduğu da görülmektedir. Yine aynı şekilde her ne kadar cumhuriyet ve demokrasi doğru orantılı olsa da bazı cumhuriyetlerin de demokratik oldukları şüphelidir. Devleti seçilmiş kimselerin yönetmesi, kan bağıyla geçen bir yönetim anlayışının olmaması her durumda demokrasiyi de yanında getirmez.

Yani “isminde ‘cumhuriyet’ bulunan ya da cumhuriyet biçimini uygulayan her devlet demokratiktir” denemez.

Demokratik cumhuriyetlerin anahtar noktası seçimlerdir. Seçim yapılmayan biçimler demokratik olmadığı gibi sadece kâğıt üzerinde cumhuriyetlerdir. Bu seçimler de göstermelik olmamalı; adil bir ortamda gerçekleşen çok partili bir mücadele olmalıdır. Ancak o zaman cumhuriyet tam anlamıyla işlemiş olur, aksi takdirde monarşi şekline girmese bile otoriter bir çizgiye gelebilir.

Cumhuriyet ve anayasal monarşinin birbirlerine karşı kesin üstünlüklerinden bahsedemeyiz. Her iki biçimin de belli avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Devletler kendi tarihlerine ve siyasi kültürlerine göre devlet biçimlerini belirleyebilirler ve yukarıda da görülebileceği üzere her iki sistemin de demokratik ve anti-demokratik boyutları mevcuttur.

2.2.3. Devlet Yapılanmaları

1648 tarihi kuşkusuz siyaset tarihi adına çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çalışmada daha önce de değinildiği üzere, Avrupa’da yaşanan Otuz Yıl Savaşlarının ardından imzalanan Vestfalya Antlaşması, devletlerin egemenlik sınırlarını belirlemiş ve “egemenlik” kavramını net bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Uluslararası ilişkilerin birçok önemli teorisi, temel paradigmalarını, egemen devleti siyasi sistemin ana -hatta bazısında tek- aktörü olarak ele almıştır. Egemenlik kavramının tarihsel gelişimi de çalışmanın önceki bölümlerinde verilmiştir. Devletlerin egemenlik algısı farklılık gösterebilmektedir. Üniter ve federal olarak yapılan devletler, egemenlik algılarını bu yapılanmalarla göstermişlerdir.

2.2.3.1. Üniter Sistem

Üniter, kelime anlamıyla “birleşik” demektir. Modern devletlerin büyük bir kısmı günümüzde üniter sisteme sahiptir. Üniter sistemlerde üstünlük merkezdedir ve bundan dolayı çevresel ve yerel yönetimlerin varlıkları, merkezin isteğine bağlıdır (Heywood, 2013:213). Bunun anlamı, merkeze bağlı olan tüm kurumlar merkez tarafından şekillendirilir, hatta ortadan kaldırılabilir. Üniter sistemlerin en önemli özelliği, merkezi yönetimin tek egemen erk olmasıdır.

Üniter sisteme sahip devletler, bu sistemi farklı şekilde yorumlayabilmektedirler. Örneğin İngiltere’de iki farklı kamara bulunmaktadır. Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası olarak adlandırılan bu kamaralarda esas yetki Avam Kamarasındadır. Fransa’ya bakıldığında ise, alışılmış üniter merkezîyetçilikten uzaklaşmaya başlanmış, bazı bölgelere neredeyse özerkliğe varan önemli yetkiler verilmiş, ayrıcalıklar tanınmıştır.

Ancak bazı üniter devletlerde özerk şekillenmelerin olduğu da görülmektedir. Fransa’da Korsika ve Birleşik Krallık’da Man Adası bu duruma verilebilecek en önemli örneklerdir. Yine Birleşik Krallık’da İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda’nın kendi içlerinde özerk konumları bulunmaktadır. Yani üniter devletlerde bu tür esneklikler görülebilmektedir.

Üniter sistemlerde merkezi yönetim hesap verme sorumluluğu taşır. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, aşırı güçlü bir merkezî devletin ortaya çıkmamasıdır. Tek bir iktidar vardır ve karar alma mekanizması daha rahat işler. Bazı bölgelerdeki azınlık

grupların sömürülmesi ve baskı altına alınması gibi olumsuz durumlar, üniter devletlerde yaşanabilecek şeylerdir. Devletin sahip olduğu kaynakların, mevcut tüm topraklara ve yurttaşlara erişimi daha rahattır. Tüm vatandaşları için eşit hak ve görevler yaratır.

2.2.3.2. Federal Sistem

Egemenliğin tek bir merkezde toplanmadığı, birden farklı merkeze yayıldığı sistemler federal sistemlerdir. Bu sisteme sahip olan devletlerin genellikle diğer merkezlerden daha önemli olan ayrı bir merkezî devleti vardır. Bu devlet “federal devlet” olarak adlandırılır. Ona bağlı olan diğer devletlere ise federe devletler ya da eyalet adı verilir.

Federal devletlere bağlı olan eyaletler bir devlete bağlı sıradan şehirler değildir. Kendilerine ait yasama, yürütme ve yargı organları olabilir. Kendi kolluk kuvvetlerini ve kendi ceza mekanizmalarını kurabilirler. Ancak dış politikada ve milli savunmada merkez devlete bağılırlar.

Bu sistemlerde, federal devlet ve eyaletler arasında genellikle çekişmeli bir ilişki mevcuttur. Kendi iç işlerine karışılmasını istemeyen eyaletlere karşılık, federal devletlerde eyaletler üzerinde bir yetki arttırma çabası gözlemlenmektedir. Bu da federal devletlerin üniter sisteme geçme konusunda eğilimlerinin olduğunu göstermektedir.

Genellikle nüfus ya da coğrafi alan itibarıyla çok büyük olan devletler federal sistemle yönetilirler. Federal sistemlerde azınlık gruplar genellikle kendi özerk eyaletlerine sahiptir. Bu bölgelerde yaşanan çatışmalar ise ulusal düzeyde olmaz ve eyaletin kendi meselesi haline gelir. Yani azınlık problemleri-federal devleti etkilemedikçe-federal sistemlerde çok büyük bir problem teşkil etmez. Üniter sistemlerde ise devletin herhangi bir bölgesinde yaşanan büyük çaplı bir problem, ulusal bir sorun haline gelme potansiyeli taşır. Ancak federal devletlerde karar alma mekanizmaları üniter devletlerdekinden çok daha zor ve karmaşıktır. Bu durum da devlette ciddi problemlere neden olabilir. Bununla birlikte, federal sistemlerde birçok farklı etnik grubun özerklik istemesi gibi sorunlar ulusal boyutta sıkıntı yaşatmazken, ulusal birliği zayıflatabilir.

2.3. Hükümet Sistemleri

2.3.1. Başkanlık Sistemi

Başkanlık sistemi en eski yönetim sistemlerinden biridir. Kuvvetler ayrılığı ilkesine göre dizayn edilmiş olan başkanlık sisteminde yasama, yürütme ve yargı birbirinden bağımsız durumdadır. Başkanlık sistemini kullanan devletler arasında kuşkusuz Amerika Birleşik Devletleri öne çıkmaktadır. Başkanlık sistemini benimsemiş birçok devlet de Amerika Birleşik Devletlerini örnek almaktadır. Başkanlık sisteminde yürütme ve yasama birbirinden tamamen ayrı durumdadır. Amerika Birleşik Devletlerinde yürütme ve yasamanın belirlenmesi için iki ayrı seçim yapılır ve seçimler sonunda seçilmiş olan başkan yürütme görevini üstlenir. Başkan ya da bakanlar, yasama organının bir parçası olamazlar, aksi durum kuvvetler ayrılığını zedeler. Başkan kendi bakanlarını kendisi belirler. Bununla birlikte, bazı kamu kurumlarına atama yapmak da başkanın yetkilerinin arasındadır. Başkan hükümetin başı olarak; bürokrasinin şefi, başkomutan, en yüksek diplomat ve parti lideri konumundadır. İç ve dış politikanın belirlenmesinden başkan sorumludur. Ancak bu atamaların meclis tarafından onaylanması gerekmektedir. Başkanın meclisi feshetmek gibi

bir yetkisi olmadığı gibi bazı özel durumlar dışında meclisin de başkanı görevinden azletmesi gibi bir durum söz konusu değildir. 1787 yılında kabul edilen ve 1898 yılında uygulamaya konan Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (Constitutional Law) en yüksek mahkeme olma görevini Anayasa Mahkemesi'ne (Supreme Court) vermiştir (Arslan, 2011: 268).

Başkanlık sisteminde seçilmiş başkan hem devleti hem de hükümeti temsil eder, yani hem simgesel hem de hukuki bir öneme sahiptir. Başkanların belli görev süreleri vardır. Çok istisnai durumlar haricinde tüm başkanlar görev sürelerinin sonuna kadar başkanlık yaparlar.

Amerika Birleşik Devletleri dışında başkanlık sistemi genellikle yine Amerika kıtasında yaygın bir sistemdir. Orta Amerika ve Güney Amerika ülkeleri bu devletlere örnek olarak gösterilebilir. Bunların dışında Afrika'nın çoğu ve üçüncü dalga ülkelerinin birçoğu başkanlık sistemiyle yönetilmektedir.

2.3.2. Parlamenter Sistem

Parlamento merkezli yönetim sistemine parlamenter sistem denir. Parlamento, hem yasama organıdır hem de yürütme organını kendi içinden oluşturur, yani yürütme organı doğrudan seçmen tarafından seçilmez. Yürütmenin başına geçen kişi aynı zamanda mecliste bulunan ve halk tarafından seçilmiş temsilcilerden -milletvekillерinden- biridir. Bu kişi başbakandır ve yürütmenin başındaki kişidir. Bakanları atama yetkisi başbakandır, başbakan bakanları meclis dışından, milletvekili olmayanlardan da atayabilir. Yani; seçmenler parlamentoyu, parlamento başbakanı ve devlet başkanını (cumhurbaşkanını), başbakan da bakanları seçer.

Parlamenter sistemde, meclisin oluşturduğu yürütme organı ya seçimlerde en yüksek oy oranını alıp parlamentoda tek başına hükümet kurabilecek sayıda milletvekiline sahip parti tarafından oluşturulur ya da diğer partilerle birlikte koalisyonla gidilir. Hükümetlerin parlamentodan güvenoyu almaları gerekir; güvenoyu alamayan hükümetler düşer.

Parlamenter sistemde kuvvetler ayrılığı ilkesinin başkanlık sisteminde olduğu kadar güçlü olmadığı görülmektedir. Çünkü genellikle hükümeti kurabilmiş olan parti parlamentoyu da kendi kontrolü altında tutar ve meclisteki temsilci çoğunluğundan faydalanarak kendi istemediği kanunların geçmemesini ya da istediği kanunların geçmesini sağlayabilir. Bu yüzden ki parlamenter sistemde en güçlü aktör başbakandır, çünkü parlamentonun kontrolünü elinde bulunduran hükümetin tepesinde o vardır.

Başkanlık sisteminde tüm dünyaya örnek teşkil eden devlet Amerika Birleşik Devletleriyken, parlamenter sistemde model devlet İngiltere'deki Westminster Modelidir. İngiltere'de 1911 yılından beri yasama organı Avam Kamarası tarafından oluşmaktadır, kamaradaki temsilciler her beş yılda bir yapılan seçimlerde belirlenmektedir. Lordlar Kamarası ise 2009 yılından beri seçimle belirlenmektedir.

2.3.3. Yarı-Başkanlık Sistemi

Hem başkanlık sisteminin hem de parlamenter sistemin özelliklerini içeren sistem ise yarı başkanlık sistemidir. Bu sistemin en önemli örneği Fransa'dır. Fransızlar 1958 yılında ilan edilen Beşinci Cumhuriyet itibarıyla bu sisteme geçiş yapmışlardır. **Ancak;**

Finlandiya ve Portekiz yarı-başkanlık sistemini kullanırken, Rusya ve İsrail de bu sistemden etkilenerek kendi sistemlerini oluşturmuşlardır. Yarı-başkanlık sisteminde seçmenler devlet başkanını ve hükümeti seçmek için iki farklı seçim yaparlar. Seçilmiş hükümetin başı başbakan olur. Yasama organı meclistir. Yarı-başkanlık sisteminin üç temel özelliği vardır; devlet başkanını halk seçer, seçilen devlet başkanı hükümetin başı olan başbakanla birlikte yürütme organını idare eder ve parlamentodan güvenoyu almalıdır, devlet başkanının gücü, başkanlık sistemindeki aksine, oldukça kısıtlıdır.

Yarı-başkanlık sistemini başkanlık sisteminden ayıran en önemli özellik yürütme organının ikiye ayrılmış olmasıdır. Seçilmiş devlet başkanı meclisteki hükümeti kurmak üzere bir başbakan görevlendirir ve yürütme işlevini paylaşmış olurlar. Bununla birlikte, yarı-başkanlık sisteminde seçilmiş olan devlet başkanı, başkanlık sisteminin sahip olduğu *istisnai durumlar dışında görevinin başında kalma* gibi bir özelliğe sahip değildir; parlamenter sistemde olduğu gibi meclis tarafından güvenoyu alamama durumunda görevinden azledilebilir. Başkan parlamentoyu feshedip referandum çağrısında bulunabilir. Aynı zamanda, devlet başkanı halk tarafından seçildiği için, simgesel monarklardan daha meşru bir durumdadır.

Seçilmiş devlet başkanları hükümeti kurmakla görevlendirmek üzere genellikle mecliste çoğunluk olan partinin liderini seçer. Devlet başkanının böyle bir zorunluluğu olmamasına rağmen, demokratik rejimde olması gereken bir durum olduğu için, devlet başkanı kendi siyasi partisinin dışında bir partinin liderini hükümeti kurmakla görevlendirebilir. Devlet başkanı ve hükümet liderinin farklı partilerden olduğu yönetimlere kohabitasyon denir. Bu durum yürütme organının iki farklı partinin temsilcilerinin elinde olması anlamına gelir ve karar alma süreçleri uzun olabilir. Ek olarak, başkanın atadığı başbakanın meclis tarafından düşürülme durumu da söz konusudur.

2.4. Siyasi Partiler, Seçimler ve Seçim Sistemleri

2.4.1. Siyasi Partiler

Siyasi partiler birçok ülkede ve birçok farklı sistemde kendilerine yer bulmuşlardır. Bu siyasi partiler demokratik ya da otoriter şekilde kategorize edilebilir; devlet yönetimini seçim, devrim ya da darbe yoluyla ele geçirmeye çalışabilirler. Siyasi partilerin ideolojileri sol, sağ, ikisinin birleşimi ya da radikal kanatları olabilir. Ünlü siyaset bilimci Andrew Heywood, siyasi partilerin gelişip yaygınlaşmasını, *siyasetin modernleşmesi* olarak değerlendirmiştir (Heywood, 2013: 280).

XX. yüzyılın ortalarında dünyadaki devletlerin çok büyük bir bölümü siyasi partiler tarafından yönetilmeye başlamıştı. Ancak 1970'ler ve 80'lerde cuntaların ve darbelerin çoğalmasıyla birlikte bu oran azalmıştır. Bir diğer yandan, Amerika Birleşik Devletleri ve bazı batı Avrupa ülkelerinde seçmen kitlesi ve partiler arasında gözle görünür kopuşlar yaşanmıştır. Bunun sonucunda, bazı siyaset bilimciler partilerin çağdaş demokrasilerde düşüşte olduğunu ve geleneksel olarak ifa etmiş oldukları işlevlerin giderek çıkar grupları ve toplumsal hareketlerce yerine getirilmekte olduğunu iddia etmiştir (Sayarı, 2016: 124). XX. yüzyılın sonu ve XXI. yüzyılın başlarına tekabül eden dönemde ise dünyada demokrasi yeniden ivme kazanmıştır. Bu ivmeyle birçok devlet yeniden siyasi partiler ve sivil hükümetler tarafından yönetilmeye başlamıştır.

Siyasi partilerin amacı çoğunluğu sağlayarak iktidarı ele geçirmektir. Daha küçük olan ve varoluş çabası içerisindeki partiler ise taban kazanma amacındadırlar. Partiler bağlı oldukları devletin her bölgesinden kendilerine üye alabildikleri için yayılmaları kolay olur.

Siyasi partiler dört biçimde ele alınabilir; çekirdek ve kitle partileri, temsilci ve birleştirici partiler, anayasal ve devrimci partiler, sağ-kanat ve sol-kanat partiler (Heywood, 2013: 281).

Siyasi partilerin sistem içerisindeki işlevleri Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa’da çeşitlilik gösterebilmektedir.

Siyasi partiler hükümet ile halk arasında bir bağlantı kurarlar. Yani, farklı propaganda ve organize olmuş örgütleriyle seçmenlerin partinin programıyla alakalı bilgi almalarını kolaylaştırırlar. Siyasi partiler ve seçmenler arasındaki bu bağ; sendikalar, ticaret odaları ve birçok farklı sosyokültürel dernek sağlar. Partiler belli bir ideolojiyi savunsalar bile görüşlerini siyasi faaliyetlerle doğrudan göstermeyebilirler. Bazı partiler birbirlerine karşıt ideolojileri benimseyebildiği gibi bazıları da birbirlerini destekleyen ideolojileri benimseyebilirler. Partilerin güçsüz olduğu ülkelerde adaylar, genellikle yönetici aileler ve onların akrabalarından askeri veya dini bir ortamdan gelmektedirler (Sakal, 1998:215).

2.4.1.1. Siyasi Partilerin kökenleri

Siyasi partilerin kökeni oldukça eski zamanlara dayanır. Günümüzde algıladığımız “siyasi parti” kavramının kendisini yansıtmasa da insanlar kabile halinde yaşarken bile kendi aralarında karar veren ve bu kararlara muhalefet eden gruplar oluşturmuşlardır. Monarşik sistemlerde bile monarka karşı muhalefet eden gruplar olmuştur. Muhalefet gruplarının demokrasinin olmazsa olmazı olduğunun bir kez daha altını çizmek gerekir ancak karar alma mekanizmalarındaki karar alan ya da muhalif olan grupların ortaya çıkışı demokrasiden çok öncesine rastlar.

Çağdaş siyasi partilerin oluşumu ise Fransız İhtilalinin sonrasına tekabül eder. Başta Avrupa’da olmak üzere, dünyanın birçok yerinde birçok farklı kişi bir araya gelerek örgütlenmeye ve toplumu yönetmek için topluluk halinde seçimlere girmeye başlamıştır. En eski siyasi partiler arasında İngiltere’deki Muhafazakâr Parti ve Amerika Birleşik Devletlerindeki Demokrat Parti gösterilebilir.

Siyasi partiler XX. yüzyılın başı itibariyle karşılaştırmalı siyasetin konusu olmaya başlamışlardır. Özellikle Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliğinde ortaya çıkan ve ideolojileriyle kendi devletlerinin rejimlerini değiştiren partilerin oluşmasıyla birlikte, akademik çalışmalarda da siyasi partilerin incelenmesi önem kazanmıştır. Bu araştırmaların genelde Amerikan ve İngiliz bilim insanları tarafından yapılmıştır, farklı ülkelerdeki partilerin benzerlikleri ve farklılıkları, bu araştırmaların esas konusu olmuştur. (Sayarı, 2016:125)

2.4.1.2. Siyasi Partilerin İşlevleri

Andrew Heywood siyasi partilerin işlevlerini 6 farklı maddede incelemiştir, bunları; temsil, seçkinler sınıfı oluşturma ve istihdam etme, hedef belirleme, menfaatleri ortaya koyma ve açıklama, sosyalleşme ve sosyal hareketlilik, hükümetin organizasyonu (Heywood, 2013: 284-285).

Bu maddeleri kısaca açıklamak gerekirse:

Siyasi partilerin en önemli işlevi olarak görülen madde temsildir. Siyasi partiler, bireylere kendilerini temsil etme şansı tanırırlar. Bu şekilde, bireylerin kendi ve kendileri gibi düşünen diğer seçmenleri temsil etme şansını sağlayan araçların başında siyasi partiler gelmektedir.

Siyasi partilerin tamamı kendilerini ifade etmek için bir parti lideri belirler. Hükümetin ya da devletin yönetimi için yarışan partilerin başındaki kişi de aslında hükümetin başı ya da devletin başı olmak için yarışmaktadır. Doğal olarak partiler aslında kendi olası temsilcilerinin bulunduğu havuzdan en donanımlı kişileri partinin başına geçirerek hem partinin hem de ülkenin geleceğini düşünmektedirler.

Halkın hedef belirlemesinde ve kendisine bir yol haritası çizmesindeki en önemli aktörlerden biridir. Bunun temel sebebi, siyasi partilerin düzenledikleri toplantılarda kendi vaatlerini ve programlarını halka anlatarak bu yolla devletin ve hükümetin başına geçme çabasıdır. Seçmenler siyasi partilere hem ideolojik hem de ideolojik olmayan sebeplerden oy verebilir. Özellikle XXI. yüzyılda seçmenlerin oy verme eğilimlerinin ideolojik olmayan, daha somut sebepler olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum da siyasi partilerin ekonomi, iç ve dış politika gibi konulardaki programlarını çok önemli hale getirmiştir.

Siyasi partiler toplumun birçok farklı kanadının çeşitli menfaatlerinin gerçekleştirilmesi konusunda, en önemli organizasyonların başında gelmektedir. Toplum içerisindeki birçok farklı grup kendi menfaatlerinin gerçekleşmesi için siyasi partileri birer araç olarak görmektedirler.

Siyasi partiler seçim rekabetleriyle toplum içerisinde daha sosyal bir ortam oluştururlar. Ancak partilerin sağladığı bu sosyalleşme sadece rekabet kaynaklı değildir, kendi içlerindeki hesaplaşmalar ve çekişmeler de sosyalliği artırır.

Günümüzün modern toplumlarında siyasi partiler olmadan bir yönetim biçimi çok da olası değildir. Partiler meclis ve hükümet arasında bir araç işlevi görürler.

2.4.1.3. Siyasi Partilerin Örgütlenmesi

Modern siyasi partilerin daima iki temel amacı vardır: iktidara gelmek ve iktidara geldikten sonra kendi politikalarını ortaya koymak. Ünlü siyaset bilimciler Kenneth Newton ve Jan W. Van Deth, çağdaş siyasi partilerin karmaşık sistemlerinde üç ana aşama ortaya koymuştur:

Dar Kadro Partileri

Çok az insanın oy hakkına sahip olduğu elit partilerdir. XIX. yüzyılda siyasi partiler içerisindeki bireylerin birbirleriyle ortak noktada buluşmaları çok rastlanır bir durum değildi. Bundan dolayı partilerin neredeyse tamamı seçkin ve aristokrat birkaç elit tarafından yönetilmekteydi. Bu kişiler topluma mal olmuş önemli kişiler de olabilmekteydi.

Bu partiler, sadece seçimden seçime aktif olan ve seçim komitelerine dayanan gevşek yapıli partilerdir ve üye sayılarını arttırmaktan kaçınırlar. Bu partiler, belli seçim bölgelerinde etkili, ünlü ve itibar sahibi kişilerin bir araya gelip oy ve para sağlayarak ayakta tuttıkları partilerdir. Bu partilerin şubeleri arasında da zayıf bir bağ vardır; bunun

sebebi ise her şubenin sadece kendi milletvekilini seçmesiyle ilgilenmesidir (Gümüş: 2011, 172).

Kitle Partileri

XX. yüzyıla gelindiğinde dünyanın neredeyse hiçbir yerinde toplumun tamamında seçme ve seçilme hakkı yoktu. Toplumdan farklı kesimlerin de seçimlere katılabildiği ülkelerde ise yine yetişkin erkek çoğunluğu vardı. Ancak özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısında, dünyadaki tüm ülkelerde; ırk, renk, din, dil ve cinsiyet gözetmeksizin toplumun her kademesinden bireyler seçimlere katılmaya başlamışlardı. Kendi taraftar sayısını da çoğaltan partiler, çok büyük kitlelere hitap etmeye başlamışlardı.

Kitle partileri; düzenli bir şekilde üye devşirme, idare etme, eylem yapıp dikkat çekme ve mali yapıyı döndürmekle sorumlu merkezi teşkilatlara sahiptirler. Batı Avrupa'daki sendikalara dayanan sosyalist partiler kitle partilerinin önemli örneklerindendir. Ancak zamanla hem sosyal demokrat partiler hem de burjuva partileri kitle partisi tanımına uyum göstermeye başlamışlardır (Gümüş: 2011, 173).

Herkesi Kucaklayan Partiler

XX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bu çoğunluk, siyasi partilerin de ajandasını değiştirmişti. Herkesten oy almak için toplumun her kanadına hitap etmek durumunda olan partiler, büyük kitlelere sahip olmaya başlamışlardı. Toplumun her kesiminden oy almak için daha genel politikalar ortaya koyan, militarizmden uzak ve koalisyonlara sıcak bakan partiler bu şekilde ortaya çıkarak herkesi kucaklayan partileri ortaya çıkartmışlardı.

2.4.1.4. Siyasi Parti Sistemleri

Siyasi partiler sadece kendi etkinlikleriyle değil, diğer siyasi partilerle ve mevcut siyasi sistemle de ilişki içerisindeyler. Bu ilişkiye parti sistemi denir. Ünlü siyaset bilimci ve anayasa hukukçusu Maurice Duverger, parti sistemlerini üçer ayırmıştır; tek parti sistemleri, iki partili sistemler ve çok partili sistemler. Duverger'in parti sistemleri hala geçerliliğini korusa da bazı eklemeler de yapılmıştır. Bu eklemelerin başında kuşkusuz dördüncü bir sistem olan hâkim parti sistemi başlığı gelmektedir.

Parti sayısı, çağdaş siyasal rejimler için ciddi bir öneme sahiptir. Rejimin; tek, iki ya da çok partili olması arasında ciddi farklar vardır. Ancak asıl ayrım, tek parti sistemleri ve diğer sistemler arasında yapılmaktadır. Birden çok partinin varlığı demek, muhalefetin de siyasal sistemde kendisine yer bulabilmesi demektir; bu durum da demokratik bir rejim için olmazsa olmazdır. Oysa tek parti sistemlerinde, muhalefet, değişen ölçülerde baskı altında olur ve muhalefete yasal bir örgütlenme şansı tanınmaz (Kıslalı, 1987: 275).

Duverger'ye göre siyasal parti deyimi birbirinden çok farklı üç veya dört sosyolojik tipi içine almaktadır. Birinci tip, XIX. yüzyılın burjuva partileridir. Bunlar, günümüzde muhafazakâr ve liberal partiler olarak yaşamaya devam etmektedirler. Burjuva partileri, genellikle âdem-i merkeziyetçi ve temel unsur olarak komitelerden meydana gelen partilerdir; üyeliğin mahiyeti bakımından, kadro partisi niteliği taşırlar. Faaliyetleri, tamamiyle seçimlere ve parlamento çalışmalarına yönelmiştir. Bundan dolayı, partilerin parlamento dışındaki örgütleri çok gelişmemiştir ve sadece seçimden seçime etkinlik gösterebilmektedir. Parti liderliği genellikle partilerin parlamentodaki temsilcilerinin

elindedir. Parti sadece siyasal sorunlarla uğraşmaktadır; yani ideoloji parti içinde büyük bir yer kaplamamaktadır. Üyelik ise çoğu zaman çıkara dayalıdır (Özbudun, 1957: 29).

İkinci tipin örneği ise Kara Avrupa'sındaki sosyalist partilerdir. Bunlar, kitle partisi niteliğindedir. Partide örgüt ve devamlı bir bürokrasi vardır. Ayrıca parti sadece siyasal alanda kalmaz; toplum, ekonomi, aile gibi alanlara da nüfuz eder (Özbudun, 1957: 29).

Tek Parti Sistemleri

Tek parti sistemleri, tek bir partinin diğer partileri tamamen dışlayarak kendini öne çıkartan partidir. Hükümetin uzun bir süre ya da devamlı olarak tek bir partinin elinde bulunması da bu sisteme bir örnektir. Zamanla partinin politikaları devletin politikaları haline gelir ve işbu tek parti diğer seçmenlere de kendi politikalarını dikte etmeye başlar. Ancak tek parti sistemi kendi içerisinde de farklılık göstererek ikiye ayrılır:

İlk tip tek parti sistemlerinde SSCB'deki ve Çin'deki komünist partilerle örneklendirilebilir. Bu partiler toplumdaki tüm kurum ve kuruluşları kontrol etme eğilimindedirler. Bu partiler, ülkenin siyasi ve ideolojik kimlik yapılarını belirler. Aynı zamanda Marksist-Leninist fikirlerin ekonomik altyapıları olduğu da düşünüldüğünde, bu tipteki partilerin yönetimde olduğu ülkelerin ekonomi politikaları da bu ideolojilere göre şekillenmektedir.

İkinci tip tek parti sistemlerinin ise genellikle kolonileşmenin bitişinin ardından bağımsızlıklarını kazanan devletlerde olduğu görülmektedir. Bu devletler genellikle Asya ve Afrika'daki devletlerden oluşur. Yeni kurulan bu devletlerde, hükümetin başına gelen partilerin genel olarak hep aynı vaatleri ve projeleri vardır; istikrarlı bir iç siyaset, bir ulus inşa etmek ve ekonomiyi iyi bir hale getirmek. Zimbabwe ve Bangladeş gibi ülkeler bu duruma verilebilecek en önemli örneklerdendir. İkinci tip tek parti sistemlerinde genellikle karizmatik lider faktörü ön plana çıkmaktadır. Bu liderlerin toplum üzerindeki rolü ve etkisi, partisinin uzun vadeli bir yönetim sergilemesinde önemli bir rol oynamaktadır.

İki Partili Sistemler

İki partili sistemler dünyada çok yaygın olmayan sistemlerden biridir. Kanada, 1966'ya kadar Yeni Zelanda, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık başlıca örneklerdendir. İki partili sistemlerde iktidar için yarışan ve hükümeti kurmak isteyen iki ana parti vardır. İki partili sistemlerde sadece iki parti yoktur; seçimlere katılan birçok farklı parti vardır ancak seçilme şansları diğer iki parti kadar değildir; eğer diğer partilerden biri gereğinden fazla büyürse, iki büyük partiden birinin yerini alır. İki partiden biri hükümeti oluşturduğunda diğeri de muhalefeti oluşturur. Bu sistemde iktidar sürekli değişkendir, iki parti de seçilebilir durumdadır; her iki parti de belli dönemlerde hükümeti oluşturmuş, belirli dönemlerde ise muhalefet kanadında olmuşlardır.

İki partili sistemlerin en önemli özelliklerinden biri, sistemdeki iki büyük partinin de rejim konusunda anlaşmış olmaları durumudur. Eğer partilerden biri rejim konusunda farklı düşünmeye başlarsa sistem tek parti sistemine dönüşebilir.

Çok Partili Sistemler

Çok partili sistemler, dünyada demokratik ülkelerin çoğunluğunda yer alan ve en popüler olan sistemlerdir. Çok partili sistemlerde partiler arasında koalisyon hükümeti

kurulma durumu yaygındır; bu şekilde hükümet kurmak isteyen partiler kendileri ve muadillerinden görece küçük olan partilerle koalisyonlar oluşturarak hükümet kurabilmektedirler.

Koalisyon hükümetleri, bir partinin hükümet kurmakta yeterli olmadığı zaman kurulan hükümet çeşididir. Koalisyon hükümetleri, bir ülkenin demokrasisinin geldiği noktayı en iyi şekilde gösteren hükümetlerdir. Demokratik sistemlerin en önemli özelliklerinden biri koalisyon hükümetlerine sahip olmalarıdır. Koalisyon hükümeti kuran partilerin liderleri arasında uzun ve hararetli tartışma ve anlaşma süreçleri yaşanır.

Koalisyon hükümetlerinde, iki veya daha fazla parti arasında meydana gelen ortaklık genellikle seçimden sonra ortaya çıkar. Partiler genellikle seçim yarışına girerken yanlarına bir ortak almazlar. Seçim sonucu ortaya çıkan tabloda partiler kendilerinin, potansiyel ortaklarının ve rakiplerinin gücünü gördükten sonra koalisyon düşünmeye başlar. Ancak bazı durumlarda partiler koalisyon kuracakları partilerle daha önceden anlaşır ve seçim yarışına birlikte girerler. Bu duruma seçim ittifakı içeren sistem de denir. Ayrıca siyasi partiler sadece kendilerine yakın ideolojideki partilerle koalisyon kurmazlar, seçim yarışına geçen her partinin birbiriyle koalisyon kurma şansı ve hakkı vardır.

Koalisyon hükümetlerinin kurulumunda genellikle öncelikli olan taraf seçimlerden birinci parti olarak çıkan partidir. Eğer birinci çıkan parti tek başına hükümeti kuracak çoğunluğu sağlayamadıysa hükümeti kurmak için kendisine ortak parti ya da partiler arar. Eğer birinci parti hükümet kurmakta başarılı olamazsa bu sefer sıra en çok oyu alan ikinci partiye geçer.

Koalisyon hükümetlerinde koltuk dağılımı da partilerin meclisteki gücüyle doğru orantılı olur. Koalisyondaki büyük partinin lideri genellikle hükümetin başına geçerken koalisyonu oluşturan diğer parti veya partilerin vekilleri de bakanlıklarla görevlendirilirler. Koalisyon hükümetlerini kurmak üzere parti liderleri devlet başkanı tarafından görevlendirilir, hükümet kurulduktan sonra da yine devlet başkanının onayı gerekmektedir. Bazı durumlarda da meclisin onayı gerekmektedir.

Koalisyon hükümetlerinde meclisin rolü sadece -o da bazı ülkelerde- koalisyon hükümetini onaylamak değildir. Her demokratik mecliste mevcut olan güvenoyu koalisyon hükümetleri için ciddi bir imtihandır. Meclisler güvenoyu yoklamasıyla koalisyonlara son verebilir ancak yeni bir hükümet kurulana kadar mevcut koalisyon hükümeti geçici olarak görevine devam eder.

Parti sistemleri terminolojisinde, çok partili sistem ve koalisyon genellikle birbirleriyle birlikte kullanılan iki kavramdır. Çok partili sistem dışında koalisyon görülmesi çok zordur ve çok partili sistemlerde de sürekli olmasa da koalisyon hükümetleri görmek oldukça yaygındır. Doğal olarak, bu kavramlardan herhangi birine yöneltilen bir eleştiri, aslında bir diğerine de yöneltilmiş olmaktadır. Çok partili sisteme yöneltilen en büyük eleştiri de yine koalisyonla alakalıdır. Bir koalisyon hükümeti kurmak uzun ve sancılı bir süreçtir. Hatta bu süreç sonucunda ortaya bir hükümet çıkmaması durumu da mümkündür. Bu süreç her ne kadar demokratik sistemin bir parçası olsa da devlette bu denli uzun ve sancılı süreçlerde aksamalar yaşanabilmektedir.

Çok partili sistem ve koalisyonlara yöneltilen bir diğer eleştiri de koalisyon tarafları arasında yaşanan uyumsuzluk ve anlaşmazlıkların devletin politikalarını sekteye uğratması.

Ancak bu durum demokrasinin özüyle ilgili olduğu için verilen karşılıklar da demokrasinin tanımıyla karşı karşıya gelmektedir.

Bu sistemlerin yanında ek olarak ele alınabilecek alternatif bir diğer sistem de hâkim parti sistemleridir. Hâkim parti sistemleri genellikle tek partili sistemlere benzeseler de tek partili sistemlerdeki gibi bir diktatörlük söz konusu değildir. Hâkim parti sistemlerinde, seçime giren birçok parti vardır ve aslında sistem çok partili sistemdir; ancak tek bir parti uzun yıllar boyunca demokratik yollarla seçimler kazanarak iktidarda kalabilmişse, bu durum ne tek partili sistemin özelliklerine ne de koalisyonun yaygın olduğu çok partili sisteme benzemektedir. Bu duruma verilebilecek en büyük örnek Japonya'da Liberal Demokrat Partiyle görülmüştür. 38 yıl boyunca iktidarda kalan Liberal Demokrat Parti, her zaman aynı çoğunluğu sağlayamasa da hâkim parti sistemine örnek olabilecek uzunlukta bir yönetim sergilemiştir.

2.4.2. Seçimler

Yönetenlerin seçimle iş başına gelmesi, siyasi sistemlerin tarihsel evriminin dönüm noktalarından biridir. Antik Yunan'daki zengin erkeklerin, şehir devletinin yönetiminde doğrudan söz sahibi olduğu dönemden; yönetimin feodal birimleri değil, bireyleri temsil etmeye başladığı döneme kadar geçen sürede sosyoekonomik sistemler farklı aşamalardan geçmiş ve yönetenlerin göreve geliş şekilleri de bu değişimlerden etkilenecek evrimleşmiştir. Bu bağlamda, günümüzde kullanılan anlamıyla seçimlerin ve seçimlerin sonucunda ortaya çıkan temsili hükümetin temelleri XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa ve Kuzey Amerika'daki gelişmelerle ortaya çıkmıştır. Bu dönemde feodal düzendeki düşüş, toplumsal sınıfların temsilinin yerini, bireyin temsil edilmesi anlayışına bırakmıştır. Antik Yunan'daki seçmen olabilme şartlarına benzer bir şekilde, önce zengin ve soylu erkekler XIX. yüzyılın ilk yarısından başlayarak İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere, birçok ülkede oy kullanmaya başlamışlardır (Bilgin, 2016: 146)

Seçimlerin var olma sebebi özünde “temsil” amaçlıdır. Temsil ise demokrasiyle karıştırılmamalıdır. Temsil kavramının siyasi bir olgu olarak kullanılması ise bir kişinin bir başka kişi veya topluluk adına siyasi sistemin içinde olmasıdır. Temsil teorilerine baktığımız zaman da karşımıza dört çeşit temsil türü çıkmaktadır. Bunlar; vesayet, vekâlet, delegasyon ve benzeyiş modelleridir (Heywood, 2013: 252-253)

2.4.2.1. Demokratik Seçimler

Amerikalı ünlü iktisatçı ve sosyolog Joseph Schumpeter, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* adlı kitabında seçimlerin demokrasinin en önemli özelliği olduğunu ortaya atmıştır. Schumpeter kendi demokrasi tanımını yaparken rekabetçi seçimleri bu tanımın merkezine koymuştur. Ancak, demokrasinin tanımında olmazsa olmaz olarak, dar bir şekilde sadece seçimleri alma fikri Schumpeter dışında çok da rağbet görmemiştir.

Robert Dahl ise Schumpeter'in fikrinden yola çıkarak, seçimlerin demokratik bir rejimin ilk koşulu olacağını söylemiştir.

Demokrasinin dayandığı temel prensiplerin varlığının normatif tezahürü, olgusal bağlamda iktidarın meşruluğu ile alakalıdır. Yani, demokratik yönetim iktidarın

meşruluğunu sağlayıcı bir niteliğe sahiptir. Bundan dolayı, demokratik meşruiyetin temelini halkın oyu ve iradesi oluşturur (Erdoğan, 2013: 9).

Oy kullanmanın iki ana çeşidi vardır; mevcut siyasi düzenin kademeleri için yapılan seçimler ve referandumlar. Referandum; bir kamusal meseleyi doğrudan halk oylamasına sunmaktır (Newton, van Deth, 2014: 246). Referandumlarda halk kendi iradesini ve kararını sandığa yansıtarak, belirli meseleler ve anayasa değişimleri hakkındaki kararını ortaya koyar. Referandum, seçim kadar yaygın bir sistem olmasa da dünyada birçok ülke bir veya birden fazla referanduma başvurmuştur; bunun yanında hiç referanduma başvurmamış ülkeler de mevcuttur.

2.4.2.2. Seçim Sistemleri

Seçime giden her demokratik ülke, seçim sistemi konusunda ciddi karar alma süreçleri yaşamıştır. Bu süreçler sonunda alınan kararlar her ülkede farklı olagelmıştır. Ancak herhangi bir seçim sisteminin bir diğerinden daha demokratik ya da doğru olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Her sistemin avantajları olduğu gibi dezavantajları da vardır. Ülkeler kendi seçim sistemlerine karar verirken hangisinin daha demokratik olduğunu değil, hangisinin daha uygun olduğunu hesaplarlar.

Seçim sistemlerine fazla ilgi duyulmasının sebebi, insanların bu seçim sistemlerinin partilerin başarılarında etkili olduğunu düşünmeleridir. Bu düşünce aslında çok da yanlış bir düşünce değildir. Fransa ve İngiltere’de benzer durumlar yaşanmıştır. Ancak seçim sistemleriyle ilgili aşağı yukarı her düşüncenin ardından varılan sonuç, bir en iyi seçim sisteminin olmadığıdır.

Kendi içlerinde ayrılmak suretiyle iki çeşit seçim sistemi vardır: çoğunluk ve nispi sistemler.

24221. Çoğunluk ya da Oy Çokluğu Sistemi

Basit bir oy çokluğu sistemidir; en çok oyu alan aday, diğer adaylarla arasındaki farka bakmaksızın kazanandır. Çoğunluk sistemlerinin öngörüsü güçlü bir hükümet ve parlamentodur, bundan dolayı bu sistemler için anahtar kelime istikrardır.

Tek Üyeli – Tek Turlu Bölgeler

Her bir seçim bölgesine ayrılan seçilmiş bir tek temsilcinin olduğu durumlardır. Çoğunlukla en çok oyu alanın kazandığı sistemdir. En önemli örnekleri; İngiltere, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleridir. Ülke eşit büyüklükteki tek üyeli seçim bölgelerine ayrılmış durumdadır. Bu sistemde küçük partiler ya da radikal ideolojilere sahip partiler, genellikle meclis dışında kalırlar. Bu durum meclisteki aşırılığı önleyip aksaklıkların giderilmesine yardımcı olurken, çok sesli ve demokratik bir meclisin önüne geçmiş olur. En çok oyu alan tek parti meclisin en güçlü partisi konumuna gelir. Kazanan tek parti kendi içinde sorun yaşamadıkça da ülkenin yönetiminde istikrarlı bir güç haline gelir.

Bu sistemde verilen birçok oy aslında boşa gitmiş olur, çünkü önemli olan bir tarafın diğerinden daha fazla oy almış olmasıdır. İki taraf arasında ufak bir fark olsa bile kazanan daha çok oyu alan taraf olur ancak büyük resme bakıldığında kaybeden tarafın da kazananan çok da az oy almadığı görülür. Kazanma ihtimali olan partiler çoğu zaman

maksimum iki partidir. Bu durum da seçmene sunulan alternatifin kısıtlı olmasına ve temsilin niteliğinin düşmesine sebep olur.

Tek turlu bölge sisteminde, adil bir sonuca ulaşabilmek için seçmenlerin partilerine verdiği desteğin ülke çapında eşit olarak dağılması gereklidir. Oy desteği ne kadar eşit dağılırsa, oylar ve sandalye arasındaki fark büyüyecektir. Bir ülkede bölgesel farklılıkların azalması, çarpıklıkları arttıracaktır (Arıkoğlu ve Ündücü, 2011: 220).

Tek Üyeli – İki Turlu Bölgeler

Bir adayın, oyların mutlak çoğunluğunu alamadığı zaman, en çok oyu alan iki aday tekrar seçime girerler ve diğer adaylar seçimden çekilir. Bu sistemin kullanıldığı en önemli örnek Fransa'dır.

Bu sistem, seçmenlerin kararlarını daha esnek hale getirebilir. İlk turda başka bir adaya oy veren seçmen, ikinci turda daha önceden oy vermediği başka bir adaya oy verebilir. Adaylar oyların çoğunluğuna ihtiyaç duydukları için; vaatlerini daha çekici, hedef kitlelerini de daha geniş tutarlar.

Bu sistemde yarışa dâhil olan ve ikinci tura kendini atamayan tüm taraflar için bir adaletsizlik söz konusudur. Adaylar daha çok oy almak için kendi ilke ve ideolojilerinden ödün verebilirler. Bu durum adayların da tıpkı seçmenler gibi esnek olmalarına yol açar.

Tek Adaylı Tercihli Oy

Bu sistemde seçmenler tüm adaylarının adının olduğu bir listeyi, en çok tercih etmek istedikleri isimlerden başlayarak sıralarlar. Adaylar arasında çoğunluğu alan aday kazanır. Ancak adayların hiçbiri mutlak çoğunluğu elde edememişse, en az birinci derece oy alanlar elenerek, oyların en çok oyu alanlara aktarılmasıyla mutlak çoğunluğu elde eden aday kazanır (Arıkoğlu-Ündücü, 2011: 220).

Bu sistemin, diğer çoğunluk sistemleriyle kıyaslandığı zaman, ciddi avantajları ve üstünlükleri vardır. En büyük avantajı ise oy verme şeklinin rahat ve kolay olmasıdır. Diğer varyasyonlara göre daha az oy ziyan edilir. Ancak her şeye rağmen bu sistem de büyük partiler için ciddi bir avantaj sağlar ve ortaya bir eşitsizlik çıkartır.

24222. Nispi Sistemler

Nispi temsil sisteminin merkezinde eşitlik ilkesi yer almaktadır. Amaç; oy ve sandalye dağılımını aynı oranda yapmaya çalışmaktır. Nispi sistemler; seçim çevresi bölüm sayısı yöntemi, değişmez tek sayı yöntemi, milli seçim sayısı, en yüksek artık sistemi, en yüksek ortalama sistemi, d'Hondt sistemi ve milli bakiye sistemiyle ölçülebilmektedir.

Yedek Üyelik Sistemi

Almanya, İtalya ve Rusya gibi ülkelerde kullanılan bu sistemde sandalye dağılımı en fazla oy alan kazanır kuralındaki gibidir. Seçmenlerin iki oy kullanma hakkı vardır; ilkini adaya diğerini ise partiye verirler. Yani seçmenler devlet başkanlığı için başka birini seçerken, hükümet kurmak için başka bir partiyi seçebilirler.

Aktarılabılır Tekli Oy Sistemi

İrlanda Cumhuriyeti'nde görülen bu sistemde, seçim bölgelerine sayıları 5 üyeye kadar çıkabilen üyeler gönderilir. İstikrarlı bir hükümet kurulması çok mümkün değildir.

Parti Listesi Sistemi

İsrail, Belçika ve İsviçre gibi ülkelerde kullanılan sistemdir. Bu sistemde ülke bölgelere ayrılmaz ve tamamı tek bir bölge olarak kabul edilir. Seçmenler oylarını adaylara değil, partilere verirler. Partiler aldıkları oyla doğru orantıda sandalye kazanırlar. Baraj sistemi genellikle bu varyasyonda kendine yer bulur.

Bu sistemde seçimler bölgelere ayrılmadığı için seçmenlerin oy verme eğilimlerindeki alt kimlikleri ortadan kaldırır ve milli bir birlik ortaya çıkartır.

Seçim barajları küçük ve radikal görüşlü partilerin mecliste temsiline imkân tanımamaktadır. Barajın altında kalan partiler başarılı sayılmazlar. Parti barajları yüzdelik olarak belirlenir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Coğrafi, Ekonomik, Demografik Yapısı ve Siyasi Sistemi

3.1.2. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Coğrafi, Ekonomik, Demografik Yapısı

Kırgızistan ya da asıl adıyla Kırgızistan Cumhuriyeti; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye, Azerbaycan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'la beraber dünyadaki yedi bağımsız Türk devletinden biridir. Kırgızistan Cumhuriyeti, batıda Özbekistan, güneybatıda Tacikistan, kuzeyde Kazakistan ve güneydoğuda Çin'le komşudur. Kırgızistan'ın denize herhangi bir denize kıyısı bulunmamaktadır. Başkenti Bişkek olan Kırgızistan, Orta Asya'da-yani Türkistan'da-199.951 km² ile en küçük yüz ölçümüne sahip olan ülkedir. Günümüzde 26 ile sahiptir. Para birimi Kırgızistan Som'u'dur ve resmi dilleri Kırgızca ve Rusçadır. (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>).

8 Aralık 1991 yılında Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya arasında imzalanan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) antlaşmasıyla Sovyetler Birliği resmi olarak dağılmıştır. Bu antlaşmada taraf olan ülkeler arasında Kırgızistan da yer almaktaydı. 21 Aralık 1991 yılında Almatı'da, içinde Kırgızistan'ın da bulunduğu eski Sovyet cumhuriyetlerinden 11 tanesinin katıldığı bir zirve yapılmıştır. Zirveden çıkan karar neticesinde Bağımsız Devletler Topluluğu Sovyetler Birliği'nin yerini almıştır.

Günümüzde Kırgızistan Cumhuriyeti'nin nüfusu yaklaşık 5.789.122'dir. Bu nüfusun %73,2'si Kırgız, %14,6'sı Özbek, %5,8'i Rus, %1,1'i Kazak, %5,3'ü de Uygur, Tacik, Türk, Tatar, Ukraynalı, Koreli ve Almanlardan oluşmaktadır. Bu nüfusun %71,4'ü Kırgızca, %14,4'ü Özbekçe, %9'u Rusça ve %5,2'si diğer farklı dilleri konuşmaktadır. Nüfusunun %75'i Müslüman olan Kırgızistan Cumhuriyeti'nin %20'si Ortodoks, %5'i de diğer inançlara sahiptir. Kırgızistan Cumhuriyeti'nde nüfusun büyük bir bölümü kırsal alanda yaşamaktadır. En yoğun yerleşim ülkenin kuzeyi ve başkent Bişkek'in çevresinde yoğunlaşmıştır. Diğer bir önemli ve kalabalık yerleşke ise ülkenin batısındaki Oş kentidir.

Nüfusun en az olduğu bölgeler ise ülkenin doğusu ve güneydoğusundaki Tien Şan Dağları çevresidir (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>).

Kırgızistan coğrafyasının en önemli ve kritik bölgelerinden biri de Fergana Vadisi'dir. Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan devletlerinin sınırları bulunan bu önemli vadi, tarihte de her zaman önemli bir alan olmuştur. Fergana'da kent kurulması, İpek Yolu'nun bu vadinin üzerinden geçmesiyle başlamıştır. Yüzölçümü olarak Orta Asya'nın %5'ini oluşturmalarına rağmen, günümüzde Orta Asya'daki nüfusun yaklaşık %25'i bu bölgede yaşamaktadır. Kırgızistan'ın Celalabad ve Oş şehirleri bu bölgede bulunmaktadır. Fergana Vadisi önemli doğal kaynaklara sahiptir, bunlar; petrol, kömür, doğal gaz, demir, bakır, cıva, gümüş, tuz, bizmut, boksit, antimondur. Doğal kaynakların yanında; otomotiv, kimya ve petrokimya endüstrileri de bu alanda yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte bölgede pamuk üretimi de yapılmaktadır (Demirci, 2012: 34 – 35).

Fergana Vadisi, kendisine sınır olan üç ülkenin de vadinin doğal zenginliklerinden kaynaklı, birbirleriyle problemleri vardır. 1990 yılında, henüz Sovyetler Birliği dağılmamışken, Kırgızlar ve Özbekler arasında Oş kentinde ciddi bir çatışma yaşanmıştır. 1999 yılında ise radikal bir dini hareket olan Özbekistan İslam Hareketi'nin liderlerinden biri olan Cuma Namangana'nın yandaşlarının bir Kırgız kenti olan Batken'e yürüyüşü, bölgede Kırgızların Öbeklerden sonra Taciklerle de sorun yaşamasına neden olmuştur (Demirci, 2012: 35).

Kırgızistan'ın eski bir Sovyetler Birliği üyesi olduğu düşünüldüğünde, Rusya Federasyonu'nda yaşayan Kırgız sayısının fazlalığı da şaşırtılacak bir durum değildir. Rusya Federasyonu, Kırgızların Rus vatandaşlığına geçmesi konusunda ayrıcalıklar tanımıştır. Rusya Federasyonu'nun nüfusu yaklaşık olarak 142.257.519'dur ve bu nüfusun %10,2'lik kısmı birçok farklı etnik gruptan oluşmaktadır; bu etnik grupların arasında Kırgızlar da bulunmaktadır. Rusya Federasyonu'nda yaşayan Kırgız kökenli Rus vatandaşlarının sayısının yaklaşık 500 bin olduğu, 500 bin de Rus vatandaşı olmayan Kırgız'ın yaşadığı tahmin edilmektedir. Son dönemde Rusya Federasyonu'nda yaşayan Moldovalı, Tacik, Kırgız, Ermeni ve Gürcü diasporalarının hukuki mücadele için birleşerek tek bir çatı altında toplanmaları gündemdedir (Arslan, 2010: 75-86).

Orta Asya'da yer alan diğer post-Sovyet cumhuriyetlere baktığımızda, Kırgızistan'ın diğer cumhuriyetlere göre Ruslarla daha fazla kaynaşmış olduğu görülmektedir. Bunun en önemli göstergesi olarak, Rusçanın günümüzde Kırgızistan'da her alanda etkin ve kullanılabilir olmasıdır. Rusya'nın etkisinden çıkmakta zorlanan bir ülke olan Kırgızistan, bu durumdan dolayı hem diğer Türk Cumhuriyetleriyle hem de Çin'le daha hassas ve karmaşık ilişkiler kurmaktadır. Ancak tüm bunlara rağmen Kırgızistan'da henüz Rusların üst düzey mevkilere geldiği görülmemiştir (Aşçı, 2017: 30).

Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmadan önceki yıllarına, özellikle Sovyetler Birliğine bağlı olduğu döneme, bakıldığında 1918 – 1920 tarihleri arasındaki sivil savaşın, hidroelektrik enerji istasyonları için ciddi bir potansiyele sahip olan bölgenin yıkıma uğradığı görülmektedir. Bu bölgenin Kırgızistan ekonomisine fayda sağlaması için, yıkıma uğrayan yerlere ciddi yatırımların yapılması gerekmektedir. Sovyet Projesinin ilk beş yıllık safhasının 1929 yılında başlamasının ardından, Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Moskova için yeni bir yatırım alanı haline gelmiştir. Ağır ve elektrikli makinelerin üretimi ve bu üretimin ciddi anlamda madencilğe ihtiyaç duyması,

Kırgızistan'ın 1930'lu yıllarda endüstrileşmeye başlamasını sağlamıştır. 1930'lu yıllarda Kırgızistan'daki endüstrileşme yılda yaklaşık %14 oranında artmış ve 1913 yılına göre 20 kat büyümüştür. İkinci Dünya Savaşının başlaması, Kırgızistan'da ikinci büyük endüstrileşme dönemini başlatmıştır. Savaşın ardından Avrupa'da bulunan birçok Sovyet fabrikası; işçisi, mühendisi ve hatta askeriyle beraber; güvenlik endişelerinden dolayı Orta Asya ülkelerine taşınmıştır. Bu fabrikalar, Kırgızistan endüstrisinin temel omurgasını oluşturmuşlardır. Kırgızistan'daki üçüncü endüstrileşme dalgası ise 1960'lar ve 1970'lerde görülmüştür. Moskova'nın Kırgızistan'a hidroelektrik enerji ve madencilik yatırımlarını kapsayan bu dalga, 1980'lerin sonuna kadar sürmüştür. Kırgızistan'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYH), 1930'lardan 1970'lere kadar her on – on beş yılda kendini ikiye katlayarak büyümüştür. Ancak 1970'lerde ve sonrasında, gerek Sovyetler Birliğinin kendi ekonomisinin durumu, gerekse de dünyanın içinden geçtiği kriz nedeniyle duraklama yaşamıştır (Aşcı, 2017: 32 – 33).

Kırgızistan Cumhuriyeti, bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından, Sovyet sistemine entegre olmuş ekonomik sistemini yeniden yapılandırma gayretine girişmiştir. Bu konudaki iki önemli nokta, hızlı ekonomik küçülme sürecini durdurmak ve fiyat liberalizasyonu nedeniyle oluşan yüksek enflasyonu aşağı çekmek olmuştur. Askar Akayev döneminde, batı ülkelerinin de desteğiyle, yeni bir pazar reformu oluşturulmuştur. Ulusal para 1993 yılında tedavüle girmiş, fiyatlar serbest bırakılmış, bazı varlıkla özelleştirilmiş ve serbest piyasa anlayışı benimsenmiştir. Sovyet tarzı ekonomiye alışmış eski siyasetçiler ve onların çoğunlukta olduğu Cogorku Keneş, Akayev'e karşı ciddi bir muhalefet yürütse de günümüzde hala devam eden bu reformların karşısında eskisi kadar sert bir muhalefet kalmamıştır. Serbest piyasa ekonomisine geçiş ve özelleştirmelerin artmasının olumlu sonuçlarını da göremeye başlayan Kırgızistan; ekonomik olarak bu denli büyük ve geniş reformları, bu denli hızlı ve net yapabilen tek Orta Asya ülkesi olmuştur. Yaşanan siyasi istikrarsızlıklara ve halk ayaklanmalarına rağmen, ekonomik istikrar devam etmiştir (Kırgızistan Ülke Bülteni, 2012: 6-7).

Kırgız ekonomisinin en önemli unsurları küçük ölçekli işletmelerin gerçekleştirdiği ticaret ve hizmet sektörünün etkinliğidir. Ayrıca tarım da ekonomi de ciddi ağırlığı olan bir diğer unsurdur. Altın üretimi de Kırgız ekonomisinin en önemli unsurlarındandır. 20 Aralık 1998'de, Dünya Ticaret Örgütü'ne giren Kırgızistan, Bağımsız Devletler Topluluğunda bunu yapabilen ilk ülke olmuştur. Ancak, tüm bu pozitif gelişmelerin yanında, Kırgızistan ekonomisinin de tüm yeni bağımsız ülkelerin geçiş ekonomilerinin yaşadığı gibi bazı sorunları vardır. Bunların başında da işsizlik gelmektedir (Kırgızistan Ülke Bülteni, 2012: 7).

Kırgızistan, bağımsızlığını elde ettikten sonra kuşkusuz en büyük soru işaretlerinden biri Rusya Federasyonu ile ilişkilerinin nasıl olacağıydı. Kırgızistan'ın ilk cumhurbaşkanı Askar Akayev'in tavrı, uzun vadeli bir ilişkide Rusya ile çok yönlü ilişkileri geliştirmek ve güçlendirmek istemiştir (Rudov, Kış 2001-2002: 206).

Kırgızistan'ın iç politikalarının en önemli dinamiğini kabileler belirlemektedir. Kırgızistan'daki kabileleri ve bu kabilelerin birbirleriyle olan tarihi ve günce ilişkilerini bilmeden; bağımsızlık sonrasındaki ilk yılları da Lale Devrimini de 2010'daki yeni anayasa değişimini de anlamak oldukça güçtür.

Kırgız toplumu, tarihine bakıldığında da görüleceği üzere, kabile kültürünü ciddi anlamda yaşayan bir toplumdur. Bu özellik, bağımsızlıktan sonraki dönemde de günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Kırgızistan Cumhuriyeti'ndeki başlıca kabile bölgeleri; Talas, Sayaks, Çuy, Isıkgöl, Kemin, Narın ve diğer güneydoğu kabile gruplarıdır. Kırgız kabileleri; Ong (sağ) ve Sol kanat olmak üzere iki büyük ittifak durumundadır. Sol ittifak, kuzey ve batıda buluna yedi kabileden oluşur. Sovyetler Birliği döneminde, Sol ittifakının içerisinde ön plana çıkan kabile önce Buguu kabilesi, sonra da Sarıbaşlar kabilesi olmuştur (Kuzeyliler). Ong kabilesi ise güneyde konuşlanan kabilelerden oluşur (Güneyliler). Adiginler ve İşkilikler de Ong kanadının önde gelenlerindendir. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı Askar Akayev Sarıbaş kabilesindedir (Alkan, 2010: 7).

Kırgızistan'da, XIX. ve XX. yüzyılda toplumun güney ve kuzey olarak ikiye bölünmesinin temel iki nedeni vardır: bu nedenlerin ilki göçmenlerin belirli bir yaşam alanına yerleşmesi (*ing: sedenterization*) ve kültürel, ekonomik-siyasi farklılıklardır. Kuzey kabileleri Çuy Vadisi çevresinde, güney kabileleri ise Fergana Vadisi çevresinde konuşlanmışlardır. XIX. yüzyılın başlarında Hokand Hanlığıyla yapılan savaşların ardından, kuzey kabileleri Çarlık Rusya ile müttefiklikte anlaşılmışlardır. Bu tarihlerden itibaren, Ruslar bölgede kabilelerin kültürel farklılıklarına bakmaksızın bir takım düzenlemeler yapmışlardır. Güney kabileleri ise kuzeylilerin aksine Hokand Hanlığıyla birlikte olmuş ve Çarlık Rusya'ya karşı savaşmışlardır. Sovyet yayılmacılığının başladığı 1920'li yıllarda ise Sovyet karşıtı, Basmacı Hareketi'ne dâhil Kırgızlar güney kabilelerinden çıkmıştır; kuzey kabileleri ise Kırgız Bolşeviklerini oluşturmuşlardır. Rusların göçebe Kırgızları yerleştirdiği bölgelerdeki demografik yapı bugün de aynıdır. Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti döneminde ise iki bölge arasında yapılan farklı ekonomik yatırımlar da güney ve kuzey arasındaki farklı ve düşmanlığı arttırmıştır (Temirkoulov, 2004: 94).

Bağımsızlık döneminde de Kırgızistan Cumhuriyeti'ndeki kabileler iç politikada önemli rol oynamışlardır. Yukarıda da belirtildiği gibi Ong ve Sol ülkenin kuzey ve güneyini temsil ederken; İçkilik grubu ise ikisinde de olmayanlardır. Sovyetler Birliği döneminde Buguu Kabilesinin ardından Sarıbaşların ön plana çıkmasının arkasındaki isim ise Stalin'dir. Stalin döneminde yükselen Sarıbaşlar, genellikle Kırgızistan'ın liderlik kadrolarını oluşturan isimleri çıkaran kabile olmuştur. Bağımsız Kırgızistan'ın ilk devlet başkanının bir Sarıbaş olması da tesadüf değildir. Bağımsızlıktan sonra da ülkedeki etkisi değişmeyen, aksine bu etkiyi daha da güçlendiren Sarıbaşlar; hükümetin önemli mevkilerinde yer almaya devam etmişlerdir. Bu önemli mevkilerin başında kuşkusuz ekonomi, iç işleri ve güvenlik bakanlığı pozisyonları gelmektedir. Örneğin; bir dönem ekonomi bakanlığı yapmış olan Temirbek Akmatalliev, Askar Akayev'le sadece aynı kabileden değil, aynı zamanda aynı köydeydir (Khamidov, 2002).

Kırgızistan'ın dünyaca ünlü yazarı Cengiz Aytmatov da kuzey ve güney arasındaki bu çekişmenin düşmanlığa uzanmamasını, her iki kanadın da Kırgızistan'ın çıkarları için birlikte çalışması gerektiğini belirtmiştir. Ancak, güneyliler Akayev'in iç politikada net bir ayrımcılık yaptığını söylemişlerdir. Güçlendirilmiş yetkilerle donatılmış olan Akayev'in bu yetkilerini parlamentoyla paylaşma konusunda çok ketum davranması da ülkenin kuzey ve güneyinin birbiriyle olan ilişkisini olumsuz etkilemiştir (Khamidov, 2002).

Akayev'in halefi olan Kurmanbek Bakiyev, Akayev'in cumhurbaşkanlığı döneminde başbakanlık yapmış bir güneyli politikacıdır. Fransa'daki *kohabitasyon* hükümetlerini andıran bu durum, Fransa'dakinden farklı olarak Kırgızistan'da, sadece siyasi farklılıklarla değil; kabile farklılıklarıyla bir hükümet kurma durumudur. Askar Akayev'in cumhurbaşkanlığında, hükümete başbakanlık yapmış olan Kurmanbek Bakiyev; kuzeyli başkan – güneyli başbakan durumuna ilk örnektir. Akayev'den sonra cumhurbaşkanlığı yapan Bakiyev ise durumu güneyli başkan – kuzeyli başbakana dönüştürmüştür. Fransa gibi demokrasi sınavını çok önceden geçmiş bir ülkede, devlet başkanı ve hükümet başkanının farklı partilerden olması bir demokrasi şölenine dönüşebilir. Kaldı ki Fransa'da beşinci cumhuriyet 3 farklı dönemde kohabitasyon hükümetleriyle yönetilmiştir. Ancak Kırgızistan Cumhuriyeti gibi bağımsızlığını yeni kazanmış ve demokratikleşme yolunda aceleci ve beceriksizce adımlar atan bir ülke için bu tip durumlar siyasi istikrarsızlığa neden olabilmektedir.

3.1.3. Kırgızistan'da Siyasi Sistem

Post-Sovyet ülkelerinin büyük bir çoğunluğu, bağımsızlıklarını kazandıktan sonraki ilk 10 yılda, Sovyetler Birliğinden kalma otoriter yönetim anlayışıyla mücadele etmiştir. Bu durumdan dolayı da Gürcistan, Ermenistan, Ukrayna, Belarus gibi ülkelerde, 2000'li yılların başında halk ayaklanmaları yaşanmıştır.

Kırgızistan Cumhuriyeti, 93 Anayasasında belirtildiği şekliyle, Fransız yarı-başkanlık sistemine benzemektedir. 93 Anayasasının kendisi de zaten Fransız anayasasıyla ciddi benzerlikler göstermektedir. Ancak, 93 Anayasasından önce Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmadan evvelki bir anayasası daha mevcuttur. Bu anayasa, 1990 tarihinde Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti devletine cumhurbaşkanlığı mevkiinin getirilmesini sağlayan değişiklikleri içermiştir. Bu anayasadaki sistemin yarı-başkanlık modelinden farklı olduğunu belirten ciddi ayrımlar da mevcuttur. Bunların başında Kırgızistan cumhurbaşkanının hükümet üyelerini ve idari birimlerin başında bulunan yöneticileri görevden alma hakkı verilmesi gelmektedir. Bu maddede açıkça bakanların değiştirilmesi yetkisi cumhurbaşkanına verilmiştir. İşbu maddedeki durum, Kırgızistan Cumhuriyeti'nin yarı-başkanlık modeliyle yönetilmediğinin kanıtıdır; zira yarı-başkanlık modelinin en önemli kriteri, bakanlar kabinesinin devlet başkanına değil devletkabinesine bağlı olması şartıdır (Elebayeva, Poluhova, kış 2001-2002: 103-104).

3.1.3.1. Kırgızistan'ın Yönetim Sistemi

Kırgızistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra, her bağımsızlığını ilan eden devlet gibi kendi yönetim sistemini belirleme arayışına girmiştir. Bu arayışların başında; Sovyetler Birliğinden miras kalan tek partili sistemi terk etmek, egemen devlet yapılanmalarının oluşturulması, yeni bir anayasa hazırlanması ve cumhurbaşkanlığına güç ve meşruiyet kazandırmak gelmektedir.

Freedom House'un 2018 raporuna göre Kırgızistan 100 puan üzerinden 37 puan alarak “kısmen özgür” konumunda bulunmaktadır. Orta Asya'da bulundan diğer üç devletin notlarının karşılığı ise “özgür değil” şeklindedir. Bu bağlamda, Kırgızistan'da demokrasinin diğer Orta Asya ülkelerine göre daha kuvvetli olduğu görülmektedir. Buna rağmen Kırgızistan'ın mevcut notu da aslında sınırdadır; Freedom House'un verilerine göre Kırgızistan'da basın özgürlüğünün durumu “özgür değil” şeklindeyken, net özgürlük oranı

ise “kısmen özgür” durumundadır. Siyasi ve sivil haklar konusunda ise 7 üzerinden 5 alan Kırgızistan, bu konuda ortalamanın altında görünmektedir (<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/kyrgyzstan>).

Samuel Huntington’ın “demokrasi dalgaları” teorisinde, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden devletler üçüncü dalgada bulunmaktadır. Bağımsızlığını XX. yüzyılın sonlarında kazanan Kırgızistan, demokrasi sınavını birçok ülkeye göre çok daha kısa bir zamanda vermeye çalışmıştır. Freedom House raporlarına göre 2010 yılına kadar “özgür değil” ve “kısmen özgür” arasında git gel yaşamış, ancak 2010 yılından sonra kendisini “kısmen özgür” konumuna sabitlemiştir. Bunun sebebi, 2010 yılında hazırlanan yeni anayasayla birlikte otoriter devlet başkanlarının yetkilerinin kısıtlanması ve parlamentonun yetkilerinin artırılması olarak görülebilir. Kırgızistan’ın seçim sisteminin ele alındığı bölümde bu konuya daha detaylı bir şekilde değinilecektir.

Sovyetler Birliği 70 yıllık totaliter bir uygulamadan sonra dağılmıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından ortaya çıkan cumhuriyetler incelendiğinde şu görülmektedir: baskı rejimlerinin yıkılması Moskova kaynaklı olmuştur yani cumhuriyetlerdeki potansiyelin su yüzüne çıkmasıyla olmamıştır, yani cumhuriyetlerde de Rusya Federasyonunda da demokratikleşmenin çok hızlı olması beklenmemektedir. Siyasi olarak demokratikleşmek başlı başına bir sorunken, ülkelerin ekonomilerini de serbest piyasa ekonomisine geçirmek gerekmektedir ki serbest piyasa ekonomisi de ciddi bir sermaye ihtiyacı duymaktadır. Demokratikleşmenin diğer alanlarını ise basın ve sosyal haklar oluşturmaktadır.

Kırgızistan parlamentosu *Cogorku Kenes* olarak isimlendirilmiştir. *Cogorku Kenes Yukarkı Konsey* anlamına gelmektedir. *Cogorku Kenes* üyeleri, bağımsızlık kazanmadan önce, 1990 yılında yapılan bir anayasa değişikliği ile kendileri tarafından seçilecek bir cumhurbaşkanlığı makamı oluşturmuşlardır. Aynı yılın ekim ayının 27’sinde yapılan seçimlerde cumhurbaşkanlığına Kırgızistan Bilimler Akademisi Başkanlığı görevinde bulunan Askar Akayev seçilmiştir. Liberal demokrat ve çok partili vaatlerle başa gelen Akayev, 1991 yılında Gorbaçov ve reformlarına karşı yapılan darbe girişimlerinde de bu tutumunu devam ettirebilmiştir. Kırgızistan Sovyet Cumhuriyeti Ekim 1991’de bağımsızlığını kazandığında yapılan halk oylaması sonrası, Akayev bağımsız Kırgızistan’ın da ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bağımsız Kırgızistan’ın cumhurbaşkanlığı makamındayken de demokratik söylemlere devam eden Akayev diğer yandan da güçlü bir yürütme makamının zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Akayev’in daha önceden Komünist Parti’de yer almamış tek Orta Asya lideri olduğu da düşünüldüğünde, Kırgızistan’ın bağımsızlık sonrası geçiş döneminde “demokrasi adası” olarak adlandırılması oldukça makul bir durum olmuştur. Akayev’in bu tutumu batının da dikkatinden kaçmamıştır. Siyasette demokratik söylemleri benimseyen Kırgızistan, ekonomide de bir “şok terapi” uygulayarak hızla serbest piyasa ekonomisine geçmiştir. Kırgızistan; bağımsızlığını ilanından bir yıl sonra, yani 1992 yılında da Uluslararası Dünya Bankası’na (IMF) kabul edilmiştir. Kırgızistan eski Sovyet cumhuriyetleri arasında IMF’ye kabul edilen ilk ülke olmuştur (Gürbüz, 2011).

Kırgızistan Cumhuriyeti'nde nispi temsil uygulanmaktadır. Nispi temsil uygulayan bir diğer Orta Asya ülkesi ise Kazakistan'dır. Özbekistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'da ise çoğunlukçu seçim sistemi uygulanmaktadır (Özgişi, 2012: 92).

Askar Akayev 24 Mart 2005 yılına kadar, girdiği seçimleri kazanarak, Kırgızistan Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanlığı görevini sürdürmüştür. Akayev'in görevden ayrılması bir halk ayaklanması sonucunda olmuştur.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin 1993'te kabul edilen ilk anayasasının birinci maddesi şu şekildedir: Kırgızistan Cumhuriyeti (Kırgızistan); egemen, üniter ve demokratik bir cumhuriyet olup sivil hukuk devleti temelleri üzerine kurulmuştur (Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna Ülkelerinin Anayasaları, 1999: 173). İşbu madde bağlamında, Kırgızistan Cumhuriyeti'nin üniter bir yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Aynı şekilde, anayasanın daha ilk maddesinde vurgulanan "demokratik bir cumhuriyet" ibaresi, Kırgızistan Cumhuriyeti'ni demokrasi konusunda diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerinden farklı bir konuma getirmektedir.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı, her beş yılda bir yapılan seçimlerle halk tarafından belirlenmektedir. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı, Kırgızistan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin "başkomutanı" unvanını da taşımaktadır. Kırgızistan Cumhuriyeti başbakanı ise, cumhurbaşkanı tarafından, parlamento onayıyla atanmaktadır.

93 Anayasasına göre, Kırgızistan Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanının yetkileri şu şekilde sıralanabilir:

- Anayasanın uygulanmasını güvence altına almak ve devletin bütünlüğünü korumak
- Devlet organları arasındaki işbirliğini sağlamak
- Devletin yapısını oluşturmak ve devam ettirmek
- Devletin işleyişine nezaret etmek
- Parlamente onayını alarak başbakan atamak
- Parlamente yeni yasa tasarıları sunmak
- Parlamente onayladığı yasaları onaylamak veya revize edilmesi için yedinden parlamente göndermek
- Onaylanan yasaları açıklamak
- Uluslararası antlaşmaları veto etmek
- Bakanlar kurulu kararlarını askıya almak
- Ulusal güvenlik konseyine başkanlık etmek
- Parlamente onayını alarak başsavcı atamak
- Parlamente onayını alarak merkez bankası başkanını atamak
- Ulusal nişan, derece ve unvanları vermek

- Askeri ve diplomatik dereceleri vermek
- Siyasi mahkûmları affetmek
- Parlamentonun toplantılarını öne almak
- Merkezi seçim komisyonu başkanını atamak
- Savaş ve olağanüstü durumu onaylamak
- Üst düzey komutanları atamak veya görevden almak
- Yasama, yürütme ve yargı erklerinin işbirliğini sağlamak
- Ülkenin genel politikasını oluşturmak (Karaağaçlı, 2012)

Bakanlar Kurulu ise yürütmenin diğer önemli koludur. Bakanlar; başbakanın önerisi, cumhurbaşkanının uygun bulması ve parlamentonun onayıyla atanmaktadır. Bakanlar Kurulunun görev ve yetkileri şu şekilde sıralanabilir:

- Devletin genel gidişatını idare etmek ve denetlemek
- Ülkenin yıllık bütçesini yapmak ve parlamentoya sunmak
- Mal ve hizmetlerin fiyatını belirlemek
- Devlete ait emlak ve mal varlıklarını idare etmek ve korumak
- Ülkenin milli savunma politikasını oluşturmak ve buna göre tedbirler almak
- Dış politikayı oluşturmak ve uygulamak
- Vatandaşların hak ve hukukunu korumak için tedbirler almak, genel asayişini sağlamak, suçla mücadele etmek
- Kırgızistan Merkez Bankası ile ülkenin mali, finans ve genel ekonomik politikasını belirlemek
- Bütün devlet dairelerini idare etmek, kamuda çalışanların görev ve yetkilerini belirlemek
- Devlet komisyonları, komiteleri, idari ve bölgesel teşkilatları sevk ve idare etmek
- Ülkenin gümrük, konut, imar ve gelişmesi için siyaset oluşturmak ve denetlemek
- Çevre, toprak, su ve doğal kaynakları korumak
- Doğal ve tabii afetler için tedbirler almak (Karaağaçlı, 2012).

Kırgızistan siyasi gündeminin en önemli konularından birisi de kuşkusuz Cogorku Keneş'in yapısı ve yetkileridir. Kırgızistan Cumhuriyeti'nin ilk anayasası olan 93 Anayasası, birçok açıdan yeterli demokratik standartları sağlayan bir anayasaydı. Ancak 93 Anayasasında yapılan değişiklikler, anayasanın "demokratik olma" özelliğini her seferinde azalttı. Yasama, yürütme ve yargının kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığı 93 Anayasasında, 1996, 1998, 2002 ve 2003 yıllarında revizyon yapılmıştır. Bu düzenlemelerin tamamında devlet başkanının yetkileri genişletilmiş, Cogorku Keneş'in gücü ise zayıflatılmıştır. Kırgızistan Cumhuriyeti'nde devlet başkanının da halk tarafından

seçilmesine rağmen demokratik devletlerde tek bir kişiye fazla yetkiler vermek çok da tercih edilen bir durum değildir. 2003'teki değişikliklerle artık devlet başkanının gücü ve yetkileri önüne geçilemez bir hale gelmiştir.

Kırgızistan'ın 93 Anayasasının 4. kısmında Cogorku Keneş'in yetkileri detaylı bir şekilde belirtilmiştir. 1996, 1998, 2002 ve 2003'teki değişikliklerin neredeyse tamamı Cogorku Keneş'in var olan yetkilerini azaltmaya yönelik olmuştur. 93 Anayasasında Cogorku Keneş'in yetki ve görevleri şu şekilde belirtilmiştir:

Yasama Meclisi

- Anayasayla belirtilmiş şekilde Kırgızistan Anayasasında değişiklikler ve eklemeler yapılması
- Kırgızistan yasalarının kabulü
- Anayasa ve kabul edilen yasaların yorumu ve açıklaması
- Kırgızistan'ın sınırlarını değiştirilmesi
- Kırgızistan Devlet Başkanının önerisi üzerine, anayasada belirtilen şekilde Kırgızistan Anayasa Mahkemesi Başkanını, onun yardımcılarını ve Anayasa Mahkemesi hâkimlerinin seçimi ve azledilmesi
- Seçim ve referandum yapılması için Merkez Seçim Kurulu üyelerinin üçte birinin seçilmesi
- Sayıştay üyelerinin üçte birinin atanması
- Anayasanın 48. maddesi hariç, uluslararası antlaşmaları onaylama ve iptal etme
- Olağanüstü durum ilan etme ve uygulama, bu konuda devlet başkanının kararlarını onaylama veya iptal etme
- Barış ve savaş konularının kararını verme, savaş ilan etme, sıkıyönetim iptal etme ve devlet başkanının bu konudaki kararlarını onaylama ya da iptal etme
- Kırgızistan silahlı kuvvetlerini sınır dışına yollama
- Askeri rütbeleri ve nişanları verme
- Af çıkarma
- Görevden azletme amacıyla devlet başkanına karşı suçlamada bulunma

Halk Temsilcileri

- Kırgızistan Anayasasında değişiklikler yapabilme ve bu anayasaya eklemeler yapabilme
- Anayasada belirtilen durumlarda, Yasama Meclisinin kabul ettiği kanunları onaylama
- Anayasada kabul edilen kanunların yorumu
- Kırgızistan'ın bütçesi ve bütçenin uygulanmasına ilişkin raporu onaylama

- Kırgızistan'ın sınırlarını değiştirme
- Cumhurbaşkanlığı seçimlerini karara bağlama
- Hükümetin başkanın (başbakanın) atanmasına mutabakat getirmek
- Kırgızistan Cumhuriyet Baş Savcısının atanmasını onaylamak
- Devlet başkanının teklifi üzerine Anayasa Mahkemesi Başkanını, yardımcısını ve hâkimleri seçme
- Devlet başkanının teklifi üzerine Yüksek Mahkeme Başkanını, Hakem Mahkemesi Başkanını ve onların başkanlarıyla hâkimlerini seçme
- Merkez Seçim Kurulu üyelerinin üçte birini seçme
- Anayasada belirtildiği üzere hâkimlerin azledilmesine karar verme
- Kırgızistan devlet başkanını görevden alma
- Başbakana güvensizlik belirtme (Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna Ülkelerinin Anayasaları, 1999: 206, 207).

3.1.3.2. Kırgızistan'ın Anayasası, Devlet Biçimi ve Yapılanması

Kırgızistan bağımsızlığını resmi olarak 31 Ağustos 1991 yılında kazanmıştır, ancak 5 Mayıs 1993 yılına kadar Sovyetler Birliğinin oluşturduğu 1989 anayasası ile yönetilmiştir. 1992 yılında Cogorku Keneş'te bir anayasa komisyonu kurulmuştur, bu komisyon milletvekillerinden oluşmuştur. Bağımsız Kırgızistan Cumhuriyetinin ilk anayasası bu komisyon tarafından oluşturulmuştur.

Bağımsız Kırgızistan'ın anayasası 5 Mayıs 1993 yılında kabul edilmiştir. Bu anayasaya göre Kırgızistan Cumhuriyeti'nin devlet hâkimiyeti řu şekilde sıralanmıştır; Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, iki kamaradan meydana gelen Kırgızistan Cumhuriyeti Cogorku Keneş'i: 1) Cogorku Keneş Yasama Meclisi ve 2) Cogorku Keneş Milletvekilleri, Kırgızistan Cumhuriyeti hükümeti ve yerel devlet makamları, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme (Yargıtay), Yüksek Hakem (Arbitraj) Mahkemesi, mahkemeler ve adliye hâkimleri. Ayrıca "Din, her türlü kültür ve inançlar devletten ayrılmıştır." maddesiyle laik bir yönetim tarzı benimsenmiştir (Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna Ülkelerinin Anayasaları, 1999: 173).

1993'te kabul edilen Kırgızistan anayasasının 7. Maddesinin 1. Fıkrasında belirtildiği üzere güçler ayrılığı ilkesini benimsemiş; yasama, yürütme ve yargıyı birbirinden kesin çizgilerle ayırmıştır. Yine aynı maddeye göre siyasal rejim modeli olarak da başkanlık sistemini seçmiştir (Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna Ülkelerinin Anayasaları, 1999: 176).

17 Şubat 1996'da yapılan referandumla Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası üzerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, 17 Şubat 1996'da yapılan referandumla yeni bir anayasanın hazırlanmamış olmasıdır. 17 Şubat 1996'da yapılan referandumda yalnızca mevcut anayasa revize edilmiştir. 5 Mayıs 1993'te kabul edilen Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası 8 kısım ve 97 maddeden oluşmaktadır ve

17 Şubat 1996'da yapılan revizyon sonrası kısım ve madde sayısında bir değişiklik olmamıştır.

5 Mayıs 1993'te kabul edilen ve 17 Şubat 1996'da revize edilen Kırgızistan Cumhuriyeti'nin ilk anayasası 8 kısımdan oluşmaktadır. Bu kısımlar şu şekildedir:

- Birinci Kısım: Kırgızistan Cumhuriyeti

Birinci kısmın birinci bölümünde Kırgızistan Cumhuriyeti'nin egemenliği ve üniter yapısı üzerinde tanımlamalar yapılmıştır. Cogorku Keneş'in yapısı ve seçim sistemi de bu kısımda yer almaktadır. Ayrıca Kırgızistan Cumhuriyeti'nin resmi dili, başkenti ve para birimi de bu kısımda yer almaktadır. İkinci bölümde ise devlet yapısı ve faaliyetleri detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Birinci kısım iki bölüm ve on iki maddeden oluşmaktadır.

- İkinci Kısım: Vatandaşlar

İkinci kısım; üç bölüm ve on sekiz maddeden oluşmaktadır. İkinci kısmın birinci bölümünde Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşlarının hak ve sorumluluklarıyla beraber, Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşı olmak için gerekli olan şartlar belirtilmiştir. İkinci kısmın ikinci bölümü insan hakları ve özgürlüklerini kapsamaktadır. İkinci kısmın üçüncü bölümünde ise birinci bölümde belirtilen hak ve sorumlulukların detayları verilmiştir.

-Üçüncü Kısım: Cumhurbaşkanı

Üçüncü kısım; iki bölüm ve on bir maddeden oluşmaktadır. Üçüncü kısmın birinci bölümü, Kırgızistan Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı seçimlerinin nasıl yapıldığını açıklamaktadır. Üçüncü kısmın ikinci bölümünde ise Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının yetkilerini detaylı bir şekilde açıklamaktadır.

-Dördüncü Kısım: Cogorku Keneş

Dördüncü kısım; iki bölüm ve on dört maddeden oluşmaktadır. Çalışmada daha önce de belirtildiği üzere, Cogorku Keneş iki kamaradan oluşmaktadır. Dördüncü kısmın ilk maddesinin (madde 54) ikinci fıkrasında belirtildiği üzere: Cogorku Keneş'i oluşturan iki kamaradan ilki daimi olarak faaliyet gösteren ve 60 parlamenterden oluşan Yasama Meclisi, cumhuriyet nüfusunun tamamının çıkarlarının temsil edilmesi esasına göre seçilir. Cogorku Keneş'in ikinci kamarası ise dönem toplantıları üzerinden çalışan, araziler ve bölgeler çıkarlarının temsil edilmesi esasına göre seçilen ve 45 milletvekilinden seçilen Halk Temsilcileri Kongresi'dir. Dördüncü kısmın birinci bölümü Yasama Meclisi ve Halk Temsilcileri Kongresi'nin yetkilerinin incelenmesi ve detaylı bir şekilde açıklanmasından oluşmaktadır. Dördüncü kısmın ikinci bölümü ise yasama faaliyetlerinden oluşmaktadır.

-Beşinci Kısım: Yürütme Kurumları

Beşinci kısım; üç bölüm ve yedi maddeden oluşmaktadır. Beşinci kısmın birinci bölümü hükümeti oluşturan makamların görev ve yetkilerini açıklamaktadır. Beşinci kısmın ikinci bölümü yerel devlet yönetimini açıklamaktadır. Beşinci kısmın üçüncü bölümü ise savcılık ile ilgilidir.

-Altıncı Kısım: Mahkemeler ve Adalet Sistemi

Altıncı kısım on bir maddeden oluşmaktadır. Altıncı kısımda Kırgızistan Cumhuriyeti'nin yargı sistemi detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

-Yedinci Kısım: Yerel Yönetimler

Yedinci kısım beş maddeden oluşmaktadır. Yedinci kısmın beşinci maddesinin (madde 95) birinci fıkrasında belirtildiği üzere: Mahalli Keneşler; ilgili bölgede sosyoekonomik gelişme ve kalkınma, halka sosyal güvenceler sağlama programlarını onaylar ve denetler. Ayrıca yerel bütçeyi ve onun yerine getirilmesine dair raporu onaylar, bütçe dışı fonların kullanılmasına ilişkin bilgi alır ve değerlendirir. Söz konusu maddede de belirtildiği üzere; yedinci kısım Mahalli Keneşlerin yönetim biçimlerini açıklamaktadır.

-Sekizinci Kısım: Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nda İlaveler ve Değişiklik Yapma Şekli ve Düzeni (Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna Ülkelerinin Anayasaları, 1999: 180).

Sekizinci kısım iki maddeden oluşmaktadır. Sekizinci kısım Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nda yapılacak olası değişiklikler ve ilavelerin nasıl yapılacağına açıklanmıştır.

93 anayasası, 10 yıl boyunca yürürlükte kalmıştır. Ancak, dönemin devlet başkanı Askar Akayev'in öncülüğünde 2003 yılında yapılan değişiklikler, Kırgızistan'ın demokratikleşen bir ülkeden otoriterliğe giden bir ülke konumuna gelmesine sebep olmuştur. Uzun süre Orta Asya'da bir "demokrasi adası" olarak tanımlanan Kırgızistan'daki sosyal ve ekonomik sorunlar, halkın daha fazla demokrasi talep etmesiyle, iktidar değiştirecek kitlesel eylemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 2 Şubat 2003 yılında referanduma giden Kırgızistan Cumhuriyeti, otorite yanlısı yeni değişiklikleri tartışmalı bir referandum sonucunda kabul etmiştir. Özellikle anayasanın devlet başkanın yetkilerini düzenleyen 53. maddesinde yapılan değişiklik; devlet başkanının kendisi ve ailesine, başkanlıktan ayrıldıktan sonra bile birçok dokunulmazlık ve ayrıcalık verilmiştir (İba, 2009: 50-51).

Orta Asya'daki devletlerin birçoğu, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra benzer problemler yaşamışlardır. Bu problemlerden biri de geniş yetkilerle donatılmış devlet başkanına karşı, halkın seçtiği temsilcilerden oluşan parlamentonun zayıf kalmasıdır. Bu devletlerin yaşadıkları bu sorunun temelinde Sovyetler Birliği döneminde yaşanan iktidar ilişkileridir.

Daha önce de belirtildiği üzere, Kırgızistan Cumhuriyeti laik bir devlettir. Orta Asya ya da Türkistan'ın doğusunda ve güneydoğusundaki Tacikistan ve Afganistan gibi devletler radikal İslami görüşe sahip terör örgütlerinden ciddi anlamda etkilenmiş ve "düşkün devlet" ya da "başarısız devlet" sınıfına girmişlerdir. Ancak Orta Asya devletlerinde-ve post-Sovyet devletlerin tamamında-din ciddi bir varlık sürdürememiştir. Sovyetler Birliği döneminde din ve dini okullara getirilmiş olan kısıtlamalar mevcuttu. Ancak bağımsızlığını kazandıktan sonra Kırgızistan Cumhuriyeti'nde, demokratik bir devlet olmanın gereklerinden biri olan, her vatandaşın din ve inanç özgürlüğü hakkına sahip olma olgusu benimsenmiştir (Kozukulov, 2017: 89).

Din üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, Kırgızistan'da dini kuruluşların artış yaşamasını sağladı. İslam, Kırgızistan'da Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından çok

hızlı bir ilerleme göstermiştir. Ancak, inanç konusunda atılan adımlar, demokratikleşme içerisindeki yeni bağımsız bir devletin zaruri ihtiyacı olarak algılanmıştır. Yani din ve dini ritüellere verilen serbestlik, duygusal bir maneviyattan ziyade; hukuki olarak devletin kendini tanımlarken kullandığı “demokratik” sıfatının bir getirisi ve insan haklarının bir sonucu olmuştur (Kozukulov, 2017: 90).

Kırgızistan Cumhuriyeti, 93 Anayasasına birçok değişiklik yapmışlardır. 2010 yılında ise Kırgızistan Cumhuriyeti halk oylamasıyla kendisine yeni bir anayasa hazırlamıştır. 2010 yılı Kırgızistan’ın yalnızca anayasasını değiştirdiği bir yıl değildir; bu anayasa değişimiyle Kırgızistan Cogorku Keneş’in yetkilerini çoğaltmış ve başkanlık sisteminden parlamenter sisteme geçmiştir.

Kırgızistan Cumhuriyeti’nin siyasal hayatına kısaca değinmek gerekirse; devletin ilk cumhurbaşkanı olan Askar Akayev daha Kırgızistan bağımsızlığını kazanmadan önce Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin başına getirilmiştir. Kırgızistan’ın bağımsızlığını kazanmasının ardından, bağımsız Kırgızistan’ın da ilk cumhurbaşkanı seçilen Akayev; 1995 ve 2000 yıllarında yeniden cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Akayev’in katılım kazandığı 95 ve 2000 seçimlerinin ikisi de tartışmalı seçimler olmuştur. Akayev’in seçimlerde yolsuzluk yaptığı iddiaları ülkede uzun süre tartışma konusu olmuştur. 22 Mart – 11 Nisan 2005 tarihlerindeki parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerine yeniden katılan Akayev’e karşı yapılan protestolar beklenmedik bir büyüklüğe ulaşmış ve halkın çok büyük bir çoğunluğunun katılmasıyla beraber siyasi literatüre Lale Devrimi adıyla geçmiştir. Akayev bu olayların patlak vermesiyle Moskova’ya kaçmış ve görevinden istifa ettiğini bildirmiştir. Lale Devrimi, çalışmanın ileriki aşamalarında detaylı bir şekilde incelenecektir. 2000 yılında hükümetin başına geçerek Kırgızistan’ın başbakanlık görevini üstlenen Kurmanbek Bakiyev, 2005 yılında Akayev’in görevinden istifa etmesinin ardından Kırgızistan Cumhurbaşkanlığı görevine gelmiştir. Bakiyev dönemi de Kırgızistan siyaseti için çalkantılı geçmiştir. Birçok yolsuzluk iddiasıyla karşı karşıya kalan Bakiyev, 2009 yılında yapılan seçimlerde tekrar cumhurbaşkanı seçilse de 2010 yılında çıkan halk ayaklanmalarının ardından görevi bırakmak zorunda kalmıştır. Bakiyev’in yerine cumhurbaşkanlığı görevine Roza Otunbayeva getirilmiştir. Sosyal Demokrat Partisi milletvekili olan Otunbayeva; Kırgızistan’ın Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık’taki büyükelçiliklerinden görev almış, Kırgızistan Cumhuriyeti için dış işleri bakanlığı görevi üstlenmiş bir siyasetçidir. Aynı zamanda Otunbayeva Kırgızistan’ın ilk kadın cumhurbaşkanıdır.

Kırgızistan’da Akayev döneminde yaşanan problemlerin aslında 2000’li yılların başında ayyuka çıktığı görülmektedir. Özellikle Akayev’in 93 Anayasasında, bir kişinin 2 seferden fazla devlet başkanı olamayacağı maddesine aykırı bir şekilde 3. kez cumhurbaşkanı aday olması ve 1999 yılında Cogorku Keneş’in onayını almadan bir kısım Kırgız toprağını Çin’e vermesi gibi durumlar tepkilerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Halkın protestolarına daha fazla dayanamayan Akayev, devlet başkanının yetkilerinin azaltılacağı bir düzenlemeyle referanduma gitme kararı almıştır. Bu şekilde; hem halkın tepkisini azaltmayı hem de muhalefetin kozlarını zayıflatmayı amaçlamıştır. Ancak; yolsuzluk iddiaları bir kenara bırakılsa bile, referandum sonucunun %86 kabul çıkmasına rağmen sonuç Akayev’in hesapladığı gibi olmamıştır. Referanduma katılım oranının %40 olduğunu ve bu oranının minimum %50 olması gerektiğini, bundan dolayı referandumun geçersiz olduğunu savunan muhalefetle Akayev’in ilişkileri normalleşmemiş; aksine çok

daha gergin bir hal almıştır. Referandumda öngörülen değişiklikler ise halkı tatmin etmemiş, bu süreç daha sonra gerçekleşecek olan Lale Devrimi'nin başlangıcı olmuştur (Baycaun, 2003: 20).

Lale Devrimi'nin ardından 2006 yılında Kırgızistan parlamenter sisteme geçiş yapmıştır ve bunu yapan ilk Orta Asya ülkesi olmuştur. 2006 Anayasasıyla devlet başkanının yetkileri sınırlandırılmışsa da bu sınırlandırmalar yeterli olmamış ve Kırgızistan'ı 2010 yılında yeni bir anayasa belirlemeye itmiştir. Lale Devrimi'nden sonra yaşanan en önemli gelişmelerden birisi de iki kanatlı bir yapısı olan Cogorku Keneş'in, 90 üyeli tek kanatlı bir yapıya dönüşmesidir. Bu model, daha sonra, 2010 Anayasasıyla birlikte 120 üyeli hale getirilmiştir.

Otunbayeva'nın göreve gelmesinin ardından, Kırgızistan kendi siyasi kültürüne göre daha yenilikçi bir dönem yaşamıştır. Bu dönemde alınan en ilginç kararların başında, Kırgızistan'ın 2011 yılında yeniden cumhurbaşkanlığı seçimine gitmesi ve Otubayeva'nın bu seçimde aday olmamasın kararı vardır. Bu kararın başlıca sebebi, bir halk ayaklanması sonra cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Otubayeva'nın, makamını halkın seçeceği kişilere bırakmak istemesidir. Çünkü kendisinin seçime girmesinin, rekabeti kendi lehine çevirebileceğini düşünmüştür (Akçalı, 2012: 197).

Kırgızistan'ın 93 Anayasasında; yasama, yürütme ve yargı erkleri net bir şekilde birbirlerinden ayrılmıştır. Güçler ayrılığı ilkesinin teorik anlamda uygulanması ve anlaşılması konusunda Kırgızistan kâğıt üzerinde problem yaşamamıştır. Ancak pratikte uygulamanın ancak anayasada yapılan revizyonlara kadar sürebildiği görülmektedir. Akayev döneminde revize edilen ve devlet başkanına-yürütme erkine-önemli ayrıcalıklar tanıyan maddeler ülkede demokrasi adına olumsuz bir durum oluşturmuştur; devlet yönetiminde parlamentonun gücü zayıflarken, devlet başkanının gücü arttırılmıştır.

Otunbayeva döneminde hazırlanan yeni anayasa hazırlanırken üzerinde en çok durulan konu da devlet başkanının yetkilerinin kısıtlanması ve parlamentonun gücünün arttırılması olmuştur. Otunbayeva, 2010 Anayasasının güçler ayrılığı ilkesinin net bir şekilde uygulanacak bir biçimde dizayn edildiğini belirtmiş ve er ya da geç diğer Orta Asya ülkelerinin de bu tür bir anayasayı benimseyeceğini ifade ederek; “yeni bir devlet modeli” ortaya çıkardıklarını iddia etmiştir (Akçalı, 2012: 197).

27 Haziran 2010'da yapılan halk oylamasının ardından, %90'lık bir destekle Kırgızistan Cumhuriyeti yeni anayasasını kabul etmiştir. 2010 Anayasasının 3. maddesinin 2. fıkrasına göre yasama, yürütme ve yargı birbirinden ayrılmıştır. Bununla birlikte, anayasanın 5. maddesinin 2. fıkrasında hiçbir kişi, kurum ya da örgütün devlet sınırları içerisinde gücü tek elde toplayamayacağı belirtilmiştir. Anayasanın 61. maddesinin 2. fıkrasına göre ise devlet başkanlığı 6 yıllık bir sürede sabitlenmiş, bir kişinin yalnızca bir kez cumhurbaşkanlığı görevini yapabileceği belirtilmiştir. Anayasanın 66. maddesinde Cogorku Keneş'in devlet başkanını görevden alabilmesinin önünü açmıştır, 67. maddede ise görevden alınan cumhurbaşkanıyla ilgili yargıya gitme hakkı tanınmıştır. 68. maddede, cumhurbaşkanının seçimleri erkene alma ve hükümeti düşürme yetkileri elinden alınmıştır. 82. maddeye göre devlet başkanının, meclisin gönderdiği yasaları veto etme yetkisi de elinden alınmıştır, ancak gönderilen yasaları 14 gün içerisinde tekrar görüşülmek üzere meclise gönderebilmektedir. 74. maddeye göre ise devlet başkanlığı seçimlerine karar verme ve anayasa değiştirme yetkileri ise Cogorku Keneş'e verilmiştir. Cogorku Keneş ise

5 yıllık bir süre için seçilmektedir ve 120 kişilik bir parlamentodur. (Eren ve Asker, 2012: 102, 103, 119, 121, 122, 125, 129).

2010 Anayasasında cumhurbaşkanının yetkileri, 64. maddede şu şekilde sıralanmıştır:

- Kanunları imzalar ve yayımlar, kanunları itirazıyla birlikte Cogorku Keneş'e geri gönderir.

- Gereken durumlarda Cogorku Keneş'e olağanüstü oturuma çağırma ve görüşülecek konuları belirleme hakkına sahiptir.

- Cogorku Keneş oturumlarında konuşma yapma hakkına sahiptir.

- Hâkimler Seçim Konseyinin önerisi üzerine yerel hâkimleri göreve atar.

- Anayasasıyla öngörülmüş durumlarda Hâkimler Seçim Konseyinin önerisi üzerine yerel hâkimleri görevden alır.

- Cogorku Keneşle mutabakata vararak başsavcüyı göreve atar. Kanunla öngörülmüş durumlarda Cogorku Keneş'in üye t'msayısının en az üçte ikisinin onayıyla veya Cogorku Keneş'in üye tam sayısının üçte birinin önerisiyle başsavcüyı görevden alır. Başsavcının önerisi doğrultusunda onun yardımcılarını göreve atar ve görevden alır.

- Hükümet üyelerini - savunma, ulusal güvenlik konularından sorumlu devlet organlarının yöneticilerini, ayrıca onların yardımcılarını göreve atar ve görevden alır.

- Milli Banka Başkanı için Cogorku Keneş'e aday sunar. Milli Banka Başkanının önerisiyle Milli Banka Başkan Yardımcısını ve Milli Banka Yönetim Kurulu Üyelerini göreve atar, kanunda öngörülmüş durumlarda onları görevden alır.

- Seçimler ve Referandum Komisyonu üyelerinin üçte birinin seçilmesi ve azledilmesi için Cogorku Keneş'e aday sunar.

- Sayıştay üyelerinin üçte birinin seçilmesi için Cogorku Keneş'e aday sunar.

- Cogorku Keneş tarafından seçilen Sayıştay üyeleri arasında Sayıştay Başkanını görevde atar ve kanunla öngörülmüş durumlarda onu görevden alır.

- Başbakanla mutabakat içinde uluslararası antlaşmalara imza atar; bu yetkiyi başbakana, hükümet üyelerine ve diğer yetkili kişilere devredebilir.

- Başbakanla mutabakat içinde Kırgızistan'ın yabancı devletlerdeki diplomatik temsilciliklerinin ve uluslararası kuruluşlardaki daimi temsilciliklerinin başkanlarını göreve atar, onları geri çağırır, yabancı devletlerin diplomatik temsilciliklerinin başkanlarından güven mektuplarını ve geri çağırma mektuplarını kabul eder.

- Kırgızistan vatandaşlığına girme ya da vatandaşlıktan çıkma konularının kararını verir. - Cumhurbaşkanı, Kırgızistan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin Yüksek Başkomutanıdır.

- Savunma Konseyine başkanlık yapar.

- Cogorku Keneş'in bilgisi dâhilinde olağan üstü hal ilan edebilir.

- Seferberlik ve savaş ilan edebilir.
- Sıkıyönetim ilan ederek Cogorku Keneş'e sunabilir.
- Af çıkarabilir (Türk Cumhuriyetleri Anayasaları, 2012: 124, 125, 126).

2010 Anayasasının 65. maddesine göre Kırgızistan Cumhuriyeti Devlet Başkanının yetkileri Kırgızistan'ın tümünde geçerlidir. Çıkardığı kararnameler ise yine ülkenin tümünde uygulanmak zorundadır.

2010 Anayasasının bir diğer önemli özelliği ise Cogorku Keneş'In yetkilerinin arttırılmış olmasıdır. 2010 Anayasasının 58. Maddesinde Cogorku Keneş'In yetkileri ve görevleri şu şekilde sıralanmıştır:

- Referandum yapılmasını öneren kanunu kabul eder
- Cumhurbaşkanlığı seçimleri için çağrıda bulunabilir
- Anayasaya eklenecek yeni kanunları kabul eder
- Anayasada belirtildiği üzere uluslararası antlaşmaları onaylar ya da iptal eder
- Kırgızistan sınırlarının genişlemesine karar verir
- Devletin bütçesini onaylar
- Afla ilgili düzenlemeler yapabilir
- Hükümetin faaliyet raporunu onaylar, savunma ve ulusal güvenlikle sorumlu hükümet üyeleri hariç, hükümetin yapısını ve üyelerini belirler
- Hükümetin sunduğu ulusal kalkınma projelerini onaylar
- Hükümete güvenoyu ve güvensizlik oyu kararlarını alır
- Devlet başkanının önerisiyle Yüksek Mahkeme Üyelerini seçer. Anayasada belirtildiği şekilde ve devlet başkanının da onayıyla onları görevden alabilir
- Devlet başkanının önerisiyle Milli Banka Başkanını seçer ve anayasada belirtildiği şekilde onu görevden alabilir
- Seçim ve Referandum Merkezi Komisyonunun üyelerini seçer (üçte birini devlet başkanının, üçte birini Cogorku Keneş'in çoğunluğunun, üçte birini de muhalefetin önerisi üzerine) ve anayasada belirtilen durumlarda onları görevden alabilir
- Başsavcının atanmasına, cezai işlem uygulanmasına ve parlamentonun üçte birinin onayıyla onun görevden alınmasına onay verir
- Anayasada belirtildiği şekliyle olağanüstü hal ilan eder ve devlet başkanının bu konudaki kararlarını onaylar veya iptal eder
- Kırgızistan Silahlı Kuvvetlerinin sınır dışına çıkmasına onay verir (Kırgızistan Anayasası).

2010 ve öncesi Kırgızistan parlamenter sisteminin evrimi, 5 farklı dönemde ele alınabilir. Bunlar:

- 1990-1995 Yarı Başkanlık, Tek Meclisli Parlamento ve İki Turlu Seçim
- 1995-2005 Yarı Başkanlık, Çift Meclisli Parlamento ve İki Turlu Seçim ve Paralel Sistem
- 2005-2007 Yarı Başkanlık, Tek Meclisli Parlamento ve İki Turlu Seçim
- 2007-2010 Yarı Başkanlık, Tek Meclisli Parlamento ve Paralel Sistem
- 2010-Günümüz Parlamenter Sistem, Tek Meclisli Parlamento ve Paralel Sistem (Güneş, 2011: 30).

2010 Anayasası itibariyle; Kırgızistan Cumhuriyeti, devlet başkanının ve parlamentonun halk tarafından, başbakanın ise parlamento tarafından seçildiği bir yarı-başkanlık modelini benimsemiştir.

3.1.3.3. Kırgızistan’da Siyasi Partiler ve Seçimler

Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından, bazı post-Sovyet ülkelerinde zayıf siyasi partiler ortaya çıkmıştır. Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Baltık Ülkeleri bu grubun dışında kalmıştır. Zayıf siyasi partilerin yükselmesi, birçok insanda demokrasi yanılgısı oluşturdu; hâlbuki ortaya çıkan bu partiler sahte partilerdi (pseudo parties). Bu siyasi partiler, devletlerin ihtiyaç duyduğu en temel işlevleri bile yerine getiremeyecek durumlardı. Bu durum da işbu ülkeleri sık sık seçim yapmaya ve mevcut anayasa üzerinde oynamalar yapmaya itmiştir. Bunun sonucu olarak da zayıf siyasi partilere sahip post-Sovyet ülkelerinde zaman içerisinde totaliter bir tek adamcılık meyli oluşmuştur (İshiyama ve Kennedy, 2001: 1177).

Bağımsızlığın kazanılmasının ardından, Kırgızistan Cumhuriyeti’nde birçok siyasi parti ve grup kendi göstermeye başladı. Bunun en önemli sebeplerinin başında, Sovyetler Birliği’nin ve Moskova’daki Komünist Parti’nin uyguladığı siyasi baskıların varlığıdır. Tıpkı dini inançların, baskı ve yasaklarla geçen dönemlerin ardından yükselme yaşaması durumu gibi; farklı siyasi görüşler de kendilerini temsil etmek için, önlerinde açılan yasal yollara başvurmaya başlamışlardır. Ancak, iç siyaset konusunda tecrübesiz olan bağımsız Kırgızistan’da, kendilerini ifade etmeleri için yasal yollar açılmasına rağmen, siyasi gruplar kendilerini çok hızlı organize edememişlerdir. İlk cumhurbaşkanı Askar Akayev bile, organize olmuş bir siyasi oluşumun bir parçası olamamıştır; bununla birlikte kendisine muhalefet edecek organize olmuş bir güçle de karşılaşmamıştır (Hays, 2008).

Sovyetler Birliği döneminde, Kırgızistan’daki tek resmi siyasi parti Kırgızistan Komünist Partisi’ydi. Bu parti 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından feshedilmiş, devamı niteliğindeki Kırgızistan Komünist Partisi 1992 yılının ekim ayında kurulmuştur. Kırgızistan Komünist Partisi 1995 seçimlerinde Cogorku Keneş’e iki milletvekili sokabilmiştir. Ancak bu iki milletvekili Kırgızistan siyasi hayatı için çok önemli iki isimdi. İlk isim, Sovyetler Birliği dönemindeki Kırgızistan Komünist Partisi’nin ilk genel başkanı Absamat Masaliyev’dir. İkinci isim ise yine eski bir Komünist Parti Genel Başkanı ve 1964-1982 arası Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin liderliğini yapmış olan Turdakun Usubaliyev’dir. Sovyetler Birliği döneminden kalma tek parti Komünist Parti değildi; Sosyalist Parti de eski bir Sovyet partisiydi. Eski Kırgızistan Komünist Partisi üyelerinin birçoğu ise Cumhuriyet Halk Partisi’ni tercih etmişlerdir. Aynı şekilde Sosyal Demokratik Parti de eski Komünist

Parti üyelerinin yer aldığı bir başka siyasi parti olmuştur. Askar Akayev ise hiçbir siyasi partiye bağlanmamıştır (<https://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/kyrgyz-political-parties.htm>) .

Kırgızistan Cumhuriyeti'ndeki ilk demokratik parti *Erkin Kırgızistan* partisidir. Demokratik partilerin ortaya çıkışı, bağımsızlık sonrası dönemde Askar Akayev'in cumhurbaşkanlığı sürecine tekabül eder. 1996 yılına gelindiğinde ise Kırgızistan Cumhuriyeti'nde 14 tane demokratik siyasi parti bulunmaktaydı. Ancak resmiyet kazanma hususunda yaşanan sorunlar nedeniyle, bu 14 siyasi partiden neredeyse yarısı aktif siyasi faaliyet gösterecek konumda bulunmaktaydılar. Resmi olarak aktif olan partiler, kendilerini Cogorku Keneş'te temsil ederken, resmi olmayan siyasi partiler şubeler açıp üyeler kazanmakla ilgilenmekteydiler. 1990'lı yıllarda, Kırgızistan Cumhuriyeti'nin başlıca resmi partilerinin isimleri şunlardır; Erkin Kırgızistan, Asaba, Ata Meken, Cumhuriyet Halk Partisi, Kırgızistan Komünist Partisi, Sosyal Demokratik Parti ve Kırgızistan Demokratik Hareket Partisi. Resmi olarak seçimlere girmese de şubeler açıp üye toplayan ve daha kısıtlı kitlelerin temsili için oluşturulmuş olan partiler ise şu şekildedir; Kırgızistan Kadınları Demokratik Partisi, Ekonomik Birlik Partisi, Ekonomik Özgürlük Partisi, Tarım-Emek Partisi, Bey Beçara Partisi (Fakirlerin Partisi)(Cusupbekov ve Niyazov, 2001: 167-168).

Kırgızistan Cumhuriyeti'nde 4 Ekim 2015'te yapılan seçimler 14 siyasi parti resmi olarak başvuruda bulunmuştur. Bu resmi partilere yaklaşık 74.000 \$'a tekabül eden bir ücret ödenmiştir. Bu bütçe bir önceki seçimlere göre beş kat artmıştır. Seçime giren partilerin adaylarında bazı şartlar aranmıştır; bunlar: her partinin adaylarının %30'unun farklı cinsiyetten olması ve %15'inin farklı etnik gruplardan olmasıdır. 2010 Anayasasına göre, bir siyasi partinin Cogorku Keneş'te temsil edilmesi için %7'lik seçim barajını geçmesi gerekmektedir. 2015 seçimlerinde bazı kuzeyli ve güneyli partiler kendi aralarında güçlerini birleştirerek bu barajı geçebilmişlerdir. Bazı söylentilere göre ise 500.000 \$ ve 1.000.000 \$ karşılığı bazı partilerin milletvekili kotalarını peşkeş çektikleri iddia edilmiştir (İbraev, 2017: 2)

2015 seçimlerinde Cogorku Keneş'e girmeye hak kazanan 6 siyasi parti olmuştur. Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in partisi olan Kırgızistan Demokratik Partisi, cumhurbaşkanının kendilerinden olmasının avantajını kullanmıştır (buradaki avantaj yanlış anlaşılmalı, belirtilmek istenen durum Kırgızistan Demokratik Partisi'nin halkın gözünde cumhurbaşkanının partisi konumunda olması durumudur). Kırgızistan'da siyasi partiler genellikle seçimden seçime aktif hale gelmektedirler. Lale Devrimi'nden sonra yaşanan gelişmelerin ışığında, 2010 Anayasasında belirtildiği üzere, Kırgızistan'da etnik ve dini ideolojilere temellendirilmiş siyasi parti kurmak yasaklanmıştır; Cogorku Keneş ise hiçbir siyasi partinin tek başına egemenlik kuramayacağı bir şekilde oluşturulmuştur (İbraev, 2017: 2).

3.1.3.4. Kırgızistan'da Bakı Grupları ve Toplumsal Hareketler

3.1.3.4.1. Lale Devrimi

Lale Devrimi ya da Sarı Devrim; Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, önce Orta ve Doğu Avrupa'da, daha sonra da Orta Asya'da meydana gelen hareketlenmelerden biridir. Bu devrimler genel olarak *renkli devrimler* veya *çiçek devrimleri* olarak adlandırılır.

Bu hareketlerin katılımcıları, yerleşmiş otoriter hükümetleri protesto etmek, demokrasiyi, liberalizmi ve ulusal bağımsızlığı savunmak için çoğunlukla şiddet içermeyen devrimci yenilikleri kullanırlar. Bir rengi ya da bir çiçeği sembol olarak kullanmışlardır (Bozkurt, 2006: 118).

Kırgızistan dışında; Ukrayna, Gürcistan ve Sırbistan'da da başarıya ulaşmış renkli devrimler yaşanmıştır. Bu ülkelerde yaşanan devrimlerin, Kırgızistan'daki Lale Devrimiyle hem ortak yanları hem de farklılıkları vardır.

Lale Devrimini etkileyen faktörler iç ve dış faktörler olarak iki farklı boyutta değerlendirilebilir. İç faktörler şu şekilde sıralanabilir: Siyaset ve muhalefet, Kırgızistan'da özelleştirme, kuzey-güney kabilelerinin güç mücadeleleri, yolsuzluk ve işsizlik, sosyo-kültürel yapı. Dış faktörler ise şu şekilde düşünülebilir; Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya politikası, devrimde Rusya'nın rolü, devrimde Çin'in rolü, devrimde Avrupa Birliği'nin rolü.

Mart 2005'te, Gürcistan'daki Gül Devrimi ve Ukrayna'daki Turuncu Devrimden sonra, Kırgızistan'da Lale Devrimi yaşanmıştır. 27 Şubat ve 13 Mart'ta yapılan parlamento seçimlerinin ardından, meclise sınırlı sayıda vekil sokabilen muhalefet, seçimlerde yolsuzluk yapıldığını iddia etmiştir. Muhalefetin, halkın desteğini de alarak, daha fazla özgürlük ve demokrasi talepleriyle, 24-25 Mart tarihlerinde sokaklara çıkarak yaptıkları protestolar sonucunda devlet başkanı Askar Akayev devrilmiştir. Sokağa inen muhalif halkı motive eden kaynakların başında da Ukrayna ve Gürcistan'daki başarılı teşebbüsler gelmiştir (Akşar, 2009: 90).

Lale Devriminin ardından; Kurmanbek Bakiyev devlet başkanı ve daha önceden Akayev tarafından suçlanarak 10 yıllık hapis cezasına çarptırılmış olan Feliks Kulov da başbakan olmuştur. Ancak, Lale Devrimi esnasında siyasi muhalefeti oluşturan bu isimler, Lale Devriminin kazananı olamamışlardır. Devrim esnasında ortaya çıkan kaos ortamını yönetememiş ve yapıcı bir yaklaşım sergileyememişlerdir. Bundan dolayı da Lale Devriminin yaygın olarak bilinen bir lideri yoktur (Akşar, 2009: 92).

Lale Devrimindeki bir diğer önemli faktör de kuşkusuz Amerika Birleşik Devletlerinin, post-Sovyet ülkelerde yaşanan bu devrimlerdeki rolüdür. 11 Eylül sonrası ABD'nin değişen güvenlik anlayışıyla birlikte Orta Asya'ya yönelmesi fikri ile bölgede bir askeri üs kurma hedefi ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, ABD ilk olarak Kırgızistan'da bir askeri üs kurmuştur. Diğer Orta Asya ülkelerine göre yeterli doğal kaynakları bulunmamasına rağmen, Kırgızistan'ın stratejik konumu ABD için önemlidir. Bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerin çoğunda görülen denge politikası gereğince, Kırgızistan ABD'yi Rusya'ya karşı bir kaldıraç olarak kullanmayı hedeflemiştir. Kırgızistan, ABD'nin üs açmasından hemen sonra, kendi topraklarında bulunan eski bir Sovyet üssünü de kullanılabilir bir hale getirerek Rusya Federasyonu'na tahsisetmiştir. 23 Ekim 2003 yılında gerçekleşen bu gelişmenin literatürdeki önemi ise Rusya'nın ilk yurtdışındaki ilk üssünü açmış olmasıdır. Ayrıca, Rusya Devlet Başkanı Putin, net bir şekilde Kırgızistan'ın yalnız olmadığı mesajını vermiştir (Bozkurt, 2006: 127).

Lale Devriminden sonra devlet başkanı olan Bakiyev'in sonu da selefinden farklı olmamıştır. Kırgızistan, Orta Asya ülkeleri içinde, halka ayaklanmasıyla iki kez hükümet devirmiş tek ülkedir.

Lale Devriminden sonra, ABD'nin ayaklanmaya verdiği açık desteğe karşın, Bakiyev yönetimi altındaki Kırgızistan ilk günden itibaren Rusya ile yakınlaşmıştır. Bakiyev döneminde ABD, Manas Havaalanındaki üs dışında Kırgızistan'daki gelişmelere duysarsız kalmıştır. ABD, üs için Kırgızistan'a ciddi miktarda bir kira ödemesi yapıyordu ve bunun yanında hizmetler ve özellikle yakıt satışından Kırgızistan, özellikle de Bakiyev ailesi yüksek gelir elde ediyordu. Bakiyev, Akayev'le aynı kaderi yaşamamak için, kendi kardeşine bağlı bir "cumhuriyet muhafız gücü" oluşturmayı denemiştir. Ancak, bu teşebbüs esansında, beklemediği büyüklükteki bir kitlesel hareketle devrilmiştir. Bakiyev'in sonunu hazırlayan olaylar sadece artan yolsuzluklar ve otoriterleşme olmamıştır. 2008'de yaşanan ekonomik krizin tetiklediği toplumsal yoksulluğun yanında Bakiyev ve ailesinin giderek zenginleşmesi, yeni bir halk ayaklanmasının başlamasında etkili olmuştur. Yine aynı şekilde, basından ve muhalefetten bazı siyasetçilerin hukuki olmayan sebeplerle hapse atılması da bir diğer etkidir. Ancak halkın gözünde bardağı taşıran son damla, elektriğin özelleştirilmesi üzerine yapılan zamlar olmuştur (Gürbüz, 2017: 1690).

Halkın aniden sokağa dökülmesiyle birlikte, bastırılmış olan muhalefet de sesini yükseltmeye başlamıştır. 6 Nisan'da Talas kentinin valiliği basılarak şehrin yönetimine el konuldu. Bu bir domino etkisi yarattı ve birçok kentte halk yönetime el koymaya başladı. Bakiyev'in, bir önlem olarak, muhalif siyasileri hapse atması ve parti binalarını basması gecikmedi. Bu durum ayaklanan halkı daha da kızdırdı. Ayaklanma önüne geçilemeyecek bir hal aldığında, Bakiyev, selefi Akayev gibi ülkeyi terk etmedi; bunun yerine cumhurbaşkanlığı sarayına birçok keskin nişancı dikerek buraya sığındı. 87 kişinin ölümüne sebep olan bu gelişmenin ardından halk sarayı basarak Bakiyev hükümetini devirdi (Gürbüz, 2017: 1690).

3.2. Türkmenistan Cumhuriyeti'nin Coğrafi, Ekonomik, Demografik Yapısı ve Siyasi Sistemi

3.2.1. Türkmenistan Cumhuriyeti'nin Coğrafi, Ekonomik ve Demografik Yapısı

Türkmenistan ya da asıl adıyla Türkmenistan Cumhuriyeti; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, 27 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye, Azerbaycan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'la beraber dünyadaki yedi bağımsız Türk devletinden biridir. Kırgızistan Cumhuriyeti, kuzeydoğuda Özbekistan, kuzeybatıda Kazakistan, güneybatıda İran ve güneydoğuda Afganistan'la komşudur. Türkmenistan'ın batı sınırı ise Hazar Denizi kıyılarıdır. Başkenti Aşkabat olan Türkmenistan'ın yüzölçümü 488,100 km²'dir. Günümüzde 6 vilayete sahiptir. Bu vilayetler kendi içerisinde etrap (ilçe) ve şehirlerden (şehir) oluşur. Etraplar; vilayetten küçük, şehirlerden büyük bölgelerdir. Günümüzde Kırgızistan'da 57 tane etrap, 25 tane de şehir bulunmaktadır. Para birimi Türkmenistan Manat'ıdır ve resmi dili Türkmenicedir (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tx.html>).

Türkmenistan Cumhuriyeti Bağımsız Devletler Topluluğunda gözlemci üye sıfatıyla bulunmaktadır. 21 Aralık 1991 tarihinde imzalanan Almatı Antlaşması'yla birlikte Türkmenistan BDT üyesi olmuştur. Ancak, daimi tarafsızlık statüsünü aldıktan sonra Türkmenistan BDT'de ortak üye sıfatıyla bulunmuştur (Terzioğlu, 2013: 72). Sahip olduğu daimi tarafsızlık statüsünden dolayı, hiçbir örgüte ya da topluluğa daimi üye değildir;

yalnızca gözlemci ya da misafir üye sıfatıyla bulunmaktadır. Türkmenistan'ın dâhil olduğu uluslararası kurumlar sadece BM, AGİT, IMF, Dünya Bankası, İslam İşbirliği Teşkilatı, İslam Gelişim Bankası, Asya Gelişim Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası gibi kurumlardır (Myradov, 2017: 109).

Türkmenistan Cumhuriyeti'nin nüfusu yaklaşık 5.351.277'dir. Bu nüfusun %85'i Türkmen, %5'i Özbek, %4'ü Rus ve %6'sı farklı etnik kökenlerdendir. Türkmenistan nüfusunun %72'si, devletin resmi dili olan Türkmenceyi konuşmaktadır; geri kalanların ise %12'si Rusça, %9'u Özbekçe konuşurken %7'lik bir kesim çeşitli dilleri konuşmaktadır. Nüfusunun %89'u Müslüman olan Türkmenistan'da, %9 oranında Hristiyan Ortodoks bulunurken geri kalan %2'lik kesimin dini inancıyla ilgili bir bilgi yoktur. Türkmenistan topraklarının beşte dördünü Karakum Çölü kaplamaktadır. Karakum Çölü yaklaşık 350,000 km2'dir (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tx.html>).

Türkmenistan, Orta Asya'daki diğer Türk Cumhuriyetleri ile karşılaştırıldığında, etnik sorunlar konusunda en problemsiz ülkedir. Dağlık Karabağ sorunu, Kazakistan'daki ayrılıkçı Rusların talepleri, Özbekistan'da Ahıska Türklerinin durumu ve Kırgızistan'ın Oş kentinde Kırgız ve Özbekler arasındaki çatışmalar düşünüldüğünde, Türkmenistan'ın bu ülkelerden net bir şekilde ayrıldığı görülmektedir (Terzioğlu, 2001: 111). Türkmenistan, tıpkı SSCB gibi, etnik kimliklere imkân vererek, azınlıkların varlığının tanınması gibi bir politika izlemiştir. Ayrıca anayasanın 17. maddesinde belirtildiği üzere, Türkmenistan devletinde kanun önünde azınlıklara ayırım yapmama ve eşitlik hakları sağlanmıştır.

Türkmenistan coğrafyasının diğer Orta Asya devletlerine göre daha farklı bir durumu mevcuttur: Türkmenistan İran'la sınır komşusudur ve Orta Asya'nın jeopolitik olarak batıya açılan kapısı konumundadır. Diğer Orta Asya devletleri, kendileri dışında Çin, Rusya ve Afganistan gibi devletlerle sınır komşusu konumundadırlar. İran'la olan sınırı Türkmenistan'ı; Türkiye'ye, İran'a, Pakistan'a ve Fars Körfezine bağlamaktadır. Türkmenistan'ın, sahip olduğu doğal kaynaklar da düşünüldüğünde, önemi birkaç farklı

şekilde sıralanabilir: Türkmenistan'da kesinleşmiş petrol rezervi 1,7 milyardır ve günlük 200 bin varil üretim yapmaktadır. Yaklaşık 101 trilyon fut² doğalgaz kaynağına sahiptir ve yıllık 80 milyar m³ doğalgaz üretimiyle dünyada bu alanda 4. sırada bulunmaktadır. Hazar Denizi'ne 1495 km'lik bir kıyısı bulunan Türkmenistan, Hazar Denizi'ndeki hem yer altı kaynaklarından hem de gıda kaynaklarından faydalanmaktadır. Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Türkmenistan, Çin'in İpek Yolu'nu tekrar popüler hale getirmeye çalıştığı projede kendisine yer bulmuş bir ülkedir; ayrıca gelecekte Avrupa ve Asya arasındaki ticaretin de önemli duraklarından biri olma ihtimali yüksektir. Türkmenistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra, 12 Aralık 1995 tarihinden itibaren, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından “*tarafsız ülke*” olarak tanınmıştır (Karaağaçlı, 2012).

Kırgızistan'da; petrol, doğal gaz, sülfür ve tuz başlıca doğal kaynaklardır. Ülkenin önemli gaz ve petrol rezervleri vardır. Gaz rezervlerin neredeyse tamamı, ülkenin doğusundaki Amuderya Havzası'ndadır. Hazar Denizi kıyılarında da gaz rezervleri bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan tüm devletler içinde, doğal gaz rezervi olarak Türkmenistan, Rusya Federasyonu'ndan sonra gelmektedir. Bu kaynakların iyi değerlendirilmesine karşın, Türkmenistan devleti su kaynaklarını verimli kullanamamıştır. Orta Asya'nın en uzun nehri olan Amuderya ve Tedzhen nehirlerinin Türkmenistan sınırları içerisinde bulunmasına rağmen, bu nehirlerin sınırlarındaki toprakların yalnızca %3,5'i ekilebilir durumdadır. Tarımsal üretim neredeyse tamamen sulamaya dayanmaktadır ve hatalı sulama uygulamaları büyük miktarda su kaybına neden olmuştur (Ateş, 2012: 4).

Freedom House'un 2018 raporuna göre Türkmenistan Cumhuriyeti'nin 100 üzerinden 4 oyu vardır ve “*özgür değil*” konumunda bulunmaktadır. Orta Asya'daki devletler arasında puanı en düşük ülke konumunda bulunan Türkmenistan'da demokrasi adına işler pek de yolunda gitmemektedir. Siyasi haklar ve sivil özgürlüklerde ise Türkmenistan 7 üzerinden 7 almıştır. Freedom House'un siyasi haklar ve sivil özgürlükleri hesaplarken kullandığı metodolojinin-daha önce de belirtildiği üzere-“7 üzerinden ne kadar az not alınırsa o kadar demokratiktir” olduğu düşünüldüğünde, Türkmenistan'ın demokratik haklar ve özgürlükler konusunda sınıfta kaldığı görülmektedir. Siyasi haklar ve sivil özgürlükler konusunda Freedom House'tan düşük not alan Türkmenistan'ın basın özgürlüğü konusunda da “*özgür değil*” konumunda olduğu görülmektedir (<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/turkmenistan>).

Türkmenistan, Orta Asya'nın en zengin enerji kaynaklarına sahip ülkesidir. Enerji kaynakları bakımından bu kadar zengin olan Türkmenistan'ın sahip olduğu tarafsızlık statüsü, ülkenin ekonomik faaliyetlerine de büyük oranda etki etmektedir. Türkmenbaşı döneminde, kendini izole etmiş bir ülke haline gelen Türkmenistan'da, 2006'dan sonra daha farklı bir politika izlemeye başlamıştır. 2006 yılında, Türkmenbaşı'nın ölmesinden sonra, bir açılım politikası izlemeye başlayan Türkmenistan; Rusya, ABD, Çin, Avrupa Birliği ve Orta Asya ülkeleriyle diplomatik ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bu açılımların temel amacı, özellikle ABD'den gelecek olan yabancı yatırımcıları Türkmenistan'a çekmek olmuştur. Bu açılımın ardından Türkmenistan'da; ABD, Türkiye, Fransa ve Almanya gibi ülkelerden enerji sektörüne ciddi yatırımlar yapılmıştır (İsmayilov ve Budak, 2014: 30).

Türkmenistan ve diğer post-Sovyet ülkelerinin ekonomilerinin durumu için, “gelişmekte olan ekonomiler” tanımı yapılabilir. Uzun yıllar sosyalist rejimle yönetildikten sonra, kapitalist bir düzene ayak uydurmaya çalışan bu ülkeler için iki avantajdan bahsedilebilir: birincisi; bu ülkelerdeki siyasi otoritelerin, piyasa ekonomisine geçmek için serbestleşme ve kurumsal yapılanmanın gerekliliğine inanmışlardır. İkincisi ise bu geçiş süreçlerinde başarı sağlayan ülkelerin diğerlerine göre süreçte daha avantajlı bir noktada olmalarıdır (Jelilov, 2007: 55).

Diğer BDT ülkelerindeki ekonomik reformlara bakıldığında, Türkmenistan’daki sürecin daha yavaş ilerlediği gözlemlenmektedir. Türkmenistan devleti, kendi ekonomisindeki ana aktör olmayı sürdürmüştür. Küçük çaptaki işletmelerin özelleştirme işlemi tamamlanmışsa da orta ve büyük çaptaki işletmelerin özelleştirmeleri henüz gerçekleşmemiştir (Jelilov, 2007: 55).

Türkmenistan’da, Saparmurat Türkmenbaşı dönemindeki devlet politikasının temel amacı, geçiş döneminde toplumda yüksek standartları sağlayabilecek bir piyasa ekonomisinin oluşturulmasıdır. Bundan dolayı da bu piyasa ekonomisinin oluşturulması için devlet bazı reformlar uygulamıştır. Bu reformların başında, fiyat ve ticaretin liberalizasyonu ve serbest piyasanın oluşturulması vardır. Bunun dışında; girişimcilerin özel haklarının belirlenmesi, reformların sosyal yönüne önem verilmesi ve halkın güç çalışma koşullarının azaltılması gibi reformlar belirlenmiştir. Bu reformların uygulanması için aşamalı bir süreç planlaması yapılmıştır (Işık, 2001: 39).

XIX. yüzyılda bağımsızlığını kazanmış eski koloniler ve XX. yüzyılda bağımsızlığını kazanmış post-Sovyet cumhuriyetlerinin tamamında olduğu gibi, bağımsız Türkmenistan devletinin ana ideolojisi “milliyetçilik” olmuştur. Türkmenbaşı rejiminin ideolojik altyapısı da neredeyse tamamen milliyetçilik üzerine kurulmuştur. Türkmenbaşı ve ekibinin de devletin başında kaldığı uzun süre boyunca öncelikli söylemi, uzun Sovyet döneminin ardından Türkmenlerin kendi gelenek ve göreneklerine dönmesi gerektiği olmuştur. Ancak bu anlayış Türkmenleri kendi özlerine döndürmek yerine yurttaşlarda, 1920’ler ve 30’ların Sovyetler Birliği etkisi yaratmıştır (Alpaslan, 2010: 53).

Türkmenistan Cumhuriyeti de Orta Asya ülkelerinin tamamı gibi hem siyasette hem de sosyal hayatta, bir takım kabilelerin etkisi altındadır. Kabileleriyle çok güçlü bağları olan Türkmenlerde, kabilecilik ciddi bir problem halindedir. Kabileciliğin bu kadar etkili olduğunu fark eden Türkmenbaşı, Türkmen üst kimliği altında yapılanan kabileciliğin önüne geçmeye çalışmıştır. Türkmenbaşı rejiminin milliyetçilikten sonraki ikinci en önemli uygulaması da anti-kabilecilik olmuştur. Türkmenbaşı’nın kabilecilik ve klancılığı siyasi ve toplumsal bir uygulama olarak görmediğini belirtmesine ve hatta bu durumun resmi olarak herhangi bir kaynağının bulunmamasına rağmen, Türkmenistan’da kabilecilik diğer tüm Orta Asya ülkelerinden daha fazladır. Türkmenistan bayrağında bile, 5 büyük Türkmen kabilesinin halı motifleri bulunmaktadır. Türkmenistan’daki 5 büyük kabile; Teke, Yomut, Ersarı, Çavdar ve Sarık kabileleridir. Bu kabileler arasında Teke Kabilesi en büyük kabiledir. Türkmenistan Bayrağı’ndaki halı motiflerinin sırası bile, kabileler arasındaki hiyerarşiyi simgelemektedir (Alpaslan, 2010: 67-68).

3.2.2. Türkmenistan’da Siyasi Sistem

3.2.2.1. Türkmenistan’ın Yönetim Sistemi

Türkmenistan Cumhuriyeti, diğer çoğu post-Sovyet ülkesinin aksine, bağımsızlığını gönülsüz bir şekilde almıştır. Bunun en temel sebebi ise yeterli askeri altyapıya sahip olmamaları, çevresinin istikrasız ülkelerle çevrili olması ve kaynaklarını dünya pazarına aktaracak imkânlara sahip olmamasıdır (Sarı, 2018: 12).

Bağımsızlık kazanıldıktan sonraki döneme bakıldığında, Türkmenbaşı yönetiminin basın da dâhil tüm alanlarda denetimi elinde tuttuğu gözlemlenmiştir. Bu durum, Türkmen halkının milli geleneklerine sadık kalmasının bir gereği olarak açıklanmıştır. Türkmenbaşı, yaptığı açıklamalarda, uyguladığı sistemin Türkmen milli geleneklerine ve halkın düşünce yapısına uygun olduğunu belirtmiştir. Bu durumdan yola çıkarak iki farklı Türkmenistan görülmektedir: Birincisi ideolojik ve baskıcı yönetime sahip bir tek partili totaliter sistem, ikincisi ise toplumsal gelişiminde milli gelenekleri kendine temel alan bir devlet yapısı. Bir başka deyişle, aslında totaliter yapıya sahip olan Türkmenistan devleti, kendi modelinin temelini Türkmen geleneklerinden geldiğini öne sürmektedir (Güler, 2001: 99).

Türkmenistan’ın bağımsızlıktan sonraki ilk anayasasına bakıldığında; laik, demokratik, insan haklarına önem veren bir devlet olduğu görülmektedir. Ancak budurum Türkmenistan’da yalnızca kâğıt üzerinde kalmıştır. Bağımsızlığının ilk yıllarında da günümüzde de Türkmenistan, dünya üzerinde demokrasi düzeyinin en düşük olduğu ülkelerden birisidir. Yukarıda da belirtildiği üzere, Türkmenbaşı yönetimi, demokrasiyi yeniden yorumlamıştır. Bu yorumlama kuşkusuz bilimsel bir düzeyde değildir; yapılan yalnızca Türkmenbaşı’nın gerek keyfi gerekse de Türkmen geleneklerini köken gösterdiği durumları uygulamaktır. Yani aslında Türkmenbaşı, kendi düşüncelerine meşruiyet kazandırmak için böyle bir yol seçmiştir. Demokrasi, basın özgürlüğü ve insan hakları gibi kavramlar ise Türkmen gelenekleri ve toplumsal yapının bu kavramlara uygun olmadığı bahane gösterilerek, yalnızca lafta kalmışlardır. Ortaya çıkan yönetime ise “Türkmen Demokrasi Modeli” denmiştir.

Türkmen Demokrasi Modeli’nin ortaya çıkmasındaki en büyük sebep, Türkmenistan’ın aslında demokratik bir süreç yaşadığı izlenimini vermektir. Diğer sebep ise demokrasinin temel ilkelerinin Türkmen geleneklerine ve toplumsal yapısına uymadığını göstermektir. Ancak Türkmen Demokrasi Modeli’nin ne kadar demokratik olduğu da birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Neticede, demokrasi kavramının temelini oluşturan faktörler ortadan kalktığında ortada da bir demokrasi kalmamaktadır.

Türkmenistan’daki siyasi sisteme bakıldığında, Türkmenbaşı’nın hem totaliter hem de otoriter özellikler taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkmen modeli-her ne kadar aksi iddia edilse de-demokrasiden çok uzak bir model durumundadır. Bununla birlikte; Türkmen modeli demokratik bir model olmadığı gibi Türkmen geleneklerini tam anlamıyla yansıtmaz. Örnek vermek gerekirse; uzun yıllar göçebe bir yaşam tarzı belirlemiş olan Türkmenlerde yoğun bir dini bağımlılık yoktur, yaşamın faniliğine inandıkları gibi ne kadar önemli işler başarmış olursa olsun, yaşan hiç kimseyi Türkmenbaşı’nın hayal ettiği gibi yüceltmemişlerdir. Bu tip yüceltmeler, önemli işler başarmış o kişinin ölümünün ardından yapılmıştır. Aynı şekilde; tek partili yönetim, heykel yaptırma, resim astırma, ömür boyu başkanlık ve çeşitli yerlere devlet başkanının ismi verilmesi gibi gelenekler Türkmen

geleneği değil, Sovyet geleneğidir. Tüm bunlardan varılacak yegâne sonuç; Türkmenbaşı'nın uyguladığı politikanın ne Türkmen gelenekleriyle ne de demokrasinin ilkeleriyle örtüşmediğidir (Güler, 2001: 109-110).

İç politikada görünen bu olumsuz tablonun aksine, Türkmenbaşı'nın dış politikada akıllı adımlar attığı ve ilk günden beri istediği daimi tarafsızlık statüsünü Türkmenistan'a kazandırdığı görülmektedir. Daimi tarafsızlık statüsü Türkmenistan dış politikasının en önemli sacayağı olmuştur.

21 Aralık 2006 yılında, Saparmurat Türkmenbaşı'nın ölümünün ardından, Türkmenistan Devlet Başkanı'nın kim olacağı sorusu ortaya çıktı. 2007 yılında seçime giden Kurbankulu Berdimuhammedov, oyların %89'unu alarak Türkmenistan'ın ikinci cumhurbaşkanı olmuştur. Bu seçimde, Türkmen seçmenin önüne Berdimuhammedov dışında beş farklı isim daha konmuş ve Berdimuhammedov bu isimlerin arasından sıyrılarak başkan seçilmiştir. Aslında seçime giren diğer beş aday göstermelik isimler olsa da Türkmenistan tarihinde yapılan ilk çok adaylı seçim olduğu için, bu seçimin Türkmenistan siyasal hayatında önemli de bir yeri vardır. Ancak, bu süreç Türkmenistan'da beklenenden daha farklı yaşanmıştır. Türkmenbaşı'nın ölümünün ardından toplanan meclisin, başkanlık görevini vekâleten, meclis bakanı Ovezgeldi Atayev'e vermesi beklenirken, meclis bunu yapmamıştır. Hatta ortaya atılan bir yolsuzluk dosyasıyla Atayev görevinden alınmıştır. Bunun üzerine başkan yardımcılığı görevini yürütmekte olan Berdimuhammedov vekil başkan olmuştur (Alkan, 2011: 386).

Berdimuhammedov dönemi de Türkmenbaşı döneminden farklı geçmemektedir. 2008 yılında yapılan anayasa değişiklikleriyle, devlet başkanı Berdimuhammedov Halk Maslahatı'nın bazı yetkilerini kendi üzerine almıştır (Berber ve Birdişli, 2012: 28).

12 Şubat 2012 yılında yeniden seçime giden Türkmenistan'da, Berdimuhammedov oyların %97'sini alarak yeniden Türkmenistan Cumhurbaşkanı seçilmiştir (<http://www.dunyabulteni.net/haber/197816/turkmenistanda-ikinci-berdimuhammedov-donemi>).

3.2.2.2. Türkmenistan'ın Anayasası, Devlet Biçimi ve Yapılanması

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti bağımsız Türkmenistan'ın ilanına kadar 13 Nisan 1978 tarihinde kabul edilen anayasayı kullanmıştır. Türkmenistan Cumhuriyeti, bağımsızlığını kazandıktan sonra ilk anayasasını 18 Mayıs 1992'de kabul etmiştir. Bu anayasa 8 bölüm ve 116 maddeden oluşmaktadır. Türkmenistan, 2 Mart 1992 yılında Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edilmiştir. 27 Ekim 1990 yılında, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olan Saparmurat Ayateviç Niyazov, Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından 21 Haziran 1992'de bağımsız Türkmenistan'ın ilk cumhurbaşkanı oldu. 22 Ekim 1993 tarihinde ise kendisine "Türkmenlerin başı" anlamına gelen Türkmenbaşı adını aldı, bu tarih itibarıyla de Türkmenbaşı'nı soyadı olarak kullandı.

Saparmurat Türkmenbaşı'nın, 28 Aralık 1993 tarihli Türkmenistan Meclisi oturumunda, 1997 yılında dolacak 5 yıllık görev süresi "On Yıllık İstikrar ve Reform Programı'nın uygulanabilmesi için, 5 yıl daha uzatılması kararı alınmıştır. Ancak Türkmenbaşı alınan bu kararın referandumla halk tarafından tasdiklenmesi konusundaki ısrarı sonrası, 15 Ocak 1994 yılında Türkmenistan devlet başkanının görev süresinin 5 yıl

daha uzatılması için referanduma gitmiş ve meclisin kararı halk tarafından da onaylanmıştır. 21 Haziran 1994'te yapılan devlet başkanlığı referandumuna yaklaşık 2 milyon seçmen katılmıştır. Referanduma tek aday olarak giren Saparmurat Türkmen başı, oyların %99.99'unu alarak yeniden Türkmenistan devlet başkanı olmuştur (İlmyradow, 2004: 58).

Türkmenistan, tıpkı diğer Orta Asya ülkeleri gibi, devlet şekli olarak cumhuriyeti belirlemişlerdir. Cumhuriyetçilik, aynı zamanda Türkmenistan Devleti'nin temel niteliklerinden biridir. Türkmenistan'ın bir diğer temel niteliği ise demokratik devlet ilkesidir. Türkmenistan anayasasında açıkça belirtildiği üzere; Türkmenistan Cumhuriyeti demokratik ve laik bir hukuk devletidir. Bu cümlede geçen ilkelerden hukuk devleti olmak ve laik olmak da devletin diğer ilkeleridir. Türkmenistan üniter bir devlettir; eşitlik ve sosyal devlet ilkeleri de Türkmenistan'ın temel niteliklerindendir (İlmyradow, 2004: 62-63).

Türkmenistan Cumhuriyeti'nin 18 Mayıs Anayasası'nın birinci maddesinde belirtildiği üzere; Türkmenistan, demokratik ve laik bir hukuk devletidir ve devlet idaresi başkanlık hükümeti şeklindedir. Türkmenistan'ın 18 Mayıs Anayasasına yapılan ilk ekleme, 27 Aralık 1995 tarihinde yapılmıştır. Bu ekleme Türkmenistan'ın daimi tarafsızlığını belirtirken anayasada şu şekilde yer almıştır: Türkmenistan, kanunun belirlediği esaslara göre daimi tarafsızlık statüsüne sahiptir. Birleşmiş milletler teşkilatı Genel Kurulu, 12 Aralık 1995 tarihli "Türkmenistan'ın Daimi Tarafsızlığı" isimli kararında:

1. Türkmenistan'ın ilan ettiği daimi tarafsızlık statüsünü kabul eder ve destekler
2. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın üye devletlerini, Türkmenistan'ın bu statüsüne saygı göstermeye ve desteklemeye ayrıca bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeye çağırır. Dünya toplumu tarafından kabul edilen, Türkmenistan'ın daimi tarafsızlığı, iç ve dış politikasının temelidir (Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna Ülkelerinin Anayasaları, 1999: 256).

Türkmenistan, daimi tarafsızlık statüsünü kazanmak için çok çaba sarf etmiştir. Bunun başlıca nedeni, sahip olduğu Türkmenistan'ın sahip olduğu doğal zenginliklerdir. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkmenistan, doğal zenginlikleri ve jeopolitik konumu nedeniyle birçok ülke açısından ilgi çekici bir hale gelmiştir. Ayrıca, bağımsızlığını yeni kazanmış olması da Türkmenistan'ı birçok ülke için hedef haline getirmiştir. Özellikle Çin, Rusya ve İran'ın ilgisinden çekinen Türkmenistan, tarafsızlık statüsüyle kendisini garanti altına almak istemiş ve bunu da başarmıştır.

Tarafsızlık, bir dış politika aracı olarak ikili ilişkilerde yumuşatıcı bir söylem ya da etken olarak görünse de söz konusu çıkarlar olduğunda bu yumuşatıcı söylem yerini çatışmacı bir ortama bırakabilir. Tarafsızlık statüsü, her şeye rağmen, İran ve Rusya'nın bölgedeki hedeflerini tamamen ortadan kaldırmamıştır, oluşabilecek potansiyel bir krizin önünde de engel oluşturmamaktadır. Türkmenistan, tarafsızlık statüsünü bölgede kendisi için bir güvenlik önlemi olarak düşünse de özellikle Berdimuhammedov döneminde artık daha çok dışarıya yönelik politikalar izlemeye çalışmaktadır. Ancak hala hedefledikleri noktaya gelemedikleri görülmektedir. Küreselleşen dünyada tek başına kendi çıkarlarını

korumaya çalışan ve bu çıkarları arttırabilecek politikalar üretmeyi deneyen Türkmenistan'ın işi hiç kolay değildir (Ünlü, 2016: 101).

Türkmenistan'ın 18 Mayıs 1992'de kabul edilen yasası 8 bölümden oluşmaktadır; bu bölümler şu şekildedir:

- Birinci Bölüm: Türkmenistan'ın Anayasal Düzeninin Temelleri

Birinci bölüm 16 maddeden oluşmaktadır. Anayasanın bu bölümüne 27 Aralık 1995 yılında, Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık statüsüyle ilgili bir fıkra eklenmiştir. Bu bölümde; Türkmenistan'ın laik ve demokratik bir devlet olduğu belirtilirken, devletin yönetim şeklinin başkanlık modeli olduğu yazılmıştır. Devletin bir dini olmadığı ve her dine karşı aynı mesafede olduğu da yine bu bölümde nitelenmiştir. Yasama, yürütme ve yargı erkelerinin birbirinden ayrı olduğu ve Türkmenistan'da güçler ayrılığı ilkesinin benimsendiği belirtilmiştir. Türkmenistan'ın resmi dilinin Türkmençe olduğu ve başkentinin Aşkabat olduğu da yine bu bölümde bulunmaktadır.

-İkinci Bölüm: Kişilerin ve Vatandaşların Temel Hakları, Özgürlükleri ve Ödevleri

İkinci bölüm 29 maddeden oluşmaktadır. Bu bölümde, Türkmenistan vatandaşlarının sivil hak ve özgürlükler belirtilmiştir. Sivil hak ve özgürlüklerin belirtildiği bu bölümdeki maddelerin oldukça demokratik vaatlerde bulunduğu gözlemlenmektedir.

-Üçüncü Bölüm: Egemenlik Organlarının ve İdari Organların Sistemi

Üçüncü bölüm, 6 kısım ve 40 maddeden oluşmaktadır. Birinci kısım 3 maddeden oluşmaktadır ve Türkmenistan Halk Maslahatı'nın (Türkmenistan Halk Meclisi'nin), halk egemenliğinin en büyük temsilcisi olduğu vurgulanmaktadır. İkinci kısım 6 maddeden oluşmaktadır ve Türkmenistan Halk Maslahatı'nın yapısını açıklamaktadır. Buna göre Türkmenistan Halk Maslahatı; başkan, meclis üyeleri, her seçimde seçilen halk temsilcileri, yüksek mahkeme başkanı, yüksek iktisadi mahkeme başkanı, başsavcı, bakanlar kurulu üyeleri, vilayet idarelerinin yöneticileri ve şehirlerin meclis başkanları (arçınları) bulunmaktadır. Aynı zamanda, Halk Maslahatı'nın görev ve yetkileri de bu kısımda belirtilmiştir. Üçüncü kısım 7 maddeden oluşur ve Türkmenistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın görev yetkilerini açıklamaktadır. Dördüncü kısım 12 maddeden oluşur ve Türkmenistan Meclisi'nin görev ve yetkilerini belirtmektedir. Beşinci kısım 4 maddeden oluşur ve Bakanlar Kurulunun görev ve yetkilerini açıklamaktadır. Altıncı kısım 4 maddeden oluşur ve Merkezi İdarenin Taşra Teşkilatının yapısını, görev ve yetkilerini açıklamaktadır.

-Dördüncü Bölüm: Yerel İdareler

Dördüncü bölüm 4 maddeden oluşmaktadır ve yerel idarelerin işleyiş sistemini açıklamaktadır. Aynı zamanda yerel idarelerin görev ve yetkilerini belirlemektedir.

-Beşinci Bölüm: Seçim Sistemi, Referandum

Beşinci bölüm 10 maddeden oluşur ve Türkmenistan Cumhuriyeti'nin seçim sistemini belirtir. Türkmenistan'da seçilme yaşı 25'tir. Devlet başkanı, meclis üyeleri, halk vekilleri, arçınlar ve halkın seçtiği diğer tüm görevler için seçim yapılmaktadır. Aynı zamanda referandumların usulleri ve yöntemleri de açıkça belirtilmektedir.

-Altıncı Bölüm: Yargı Gücü

Altıncı bölüm 11 maddeden oluşmaktadır. Türkmenistan Cumhuriyeti'nde yargının görev ve yetkilerinin sınırlarını belirleyen bu bölümde, yargı gücünün sadece mahkemelere ait olduğu maddesi bulunmaktadır. Aynı zamanda, Türkmenistan yargısının hâkimlerinin nasıl atandığı da detaylı bir şekilde açıklanmaktadır.

-Yedinci Bölüm: Savcılık

Yedinci bölüm 4 maddeden oluşmaktadır. Türkmenistan Cumhuriyeti'nin savcılarının nasıl seçilip atandığını ve bu savcıların görev ve yetkileri açıklanmaktadır.

-Sekizinci Bölüm: Son Hükümler

Son hükümler 3 maddeden oluşmaktadır. Anayasanın cumhuriyet yönetim şekli hakkındaki maddelerinin değiştirilemez olduğu belirtilmiştir. Anayasa değişikliğinin nasıl yapılacağına dair detaylı bilgi içermektedir (Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna Ülkelerinin Anayasaları, 1999: 282).

Türkmenistan anayasasında, Türkmenistan Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkileri şu şekilde sıralanmıştır:

- Türkmenistan Başkanı devletin ve yürütme organının başkanı ve Türkmenistan'ın en yetkili kişisidir

- Başkan olan kişi, iki defadan fazla üst üste devlet başkanlığı yapamaz

- Türkmenistan halkı tarafından beş yıllık bir süre için seçilir

- Anayasa ve kanunları uygular

- Diğer devletlerle olan dış ilişkilerde Türkmenistan'ı temsil eder

- Türkmenistan Silahlı Kuvvetleri'nin başıdır. Halk Maslahatı tarafından tasdiklenmek şartıyla seferberlik ilan edebilir

- Devlet bütçesi ve uygulaması hakkındaki kesin sonucu meclisin görüşüne sunar ve tasdik ister

- Meclisin hazırladığı kanunları onaylar. Uygun bulmadığı kanunları, iki haftayı geçmemek şartıyla meclise geri gönderir, ancak meclisin üçte ikisi geri gelen kanunu tekrar başkana gönderirse başkan bu kanunu onaylamak zorundadır

- Başkanın anayasadaki değişikli ve ilaveleri veto etme yetkisi yoktur

- Halk Maslahatı'nın referandum kararının uygulanmasını sağlar

- Yüksek İktisadi Mahkemesi'nin başkanını seçer ve görevine son verir

- Yüksek Mahkeme başkanını seçer ve görevine son verir

- Başsavcıyı seçer ve görevine son verir

- Af çıkartabilir

- Ferman, karar ve buyruk çıkartabilir; bunlar Türkmenistan sınırları içerisinde bağlayıcıdır

- Halk Maslahatı'nın kendisi hakkında güvensizlik oyu vermesi neticesinde, görevden alınması için halk oylamasına gidilebilir. Halk Maslahatı'nın güvensizlik oyu görüşmelerine gidebilmesi üye tam sayısının üçte birinin talebine ihtiyaç duyulur, güvensizlik oyu verilebilmesi için ise meclis tam sayısının üçte ikisine ihtiyaç duyulur (Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna Ülkelerinin Anayasaları, 1999: 270).

Türkler İslamiyet'i kabul etmeden önce, hükümdarları karar alırken sürekli danıştıkları ve görüşlerinden faydalandıkları bilge kişiler olmuştur. Bu durum, Türkmenistan'ın modern siyasi sistemine de yansımıştır. "Aksakallar Meclisi" ve kökeni 3000 yıl öncesine kadar dayanan "Halk Maslahatı", bu durumun örnekleridir. Meclis ve devlet başkanları, bir Türkmen geleneği olarak yaşlılara danışarak onların fikirlerini alır. Bağımsızlığının ilk yıllarında, Türkmenistan'daki birçok problemin çözülmesinde etkin rol oynadığı için, Aksakallılar Meclisi "Devlet Danışma Kurulu" mertebesine yükselmiştir. Türkmenistan'daki bir diğer önemli kurum da Halk Maslahatı'dır. Halk Maslahatı'nda; cumhurbaşkanı, milletvekilleri, bakanlar kurulu, Yüksek Mahkeme, Yüksek Hocalık Mahkemesi Başkanları, il ilçe idare başkanları ve ilçe temsilcileri bulunur. Türkmenistan anayasasının 50. maddesinde bulunan 7 ayrı maddeyle Halk Maslahatı'nın görev ve yetkileri açıklanmıştır. Bu görev ve yetkilerin içeriğinin genişliği, Halk Maslahatı'nı ciddi anlamda güçlü kılmaktadır. 45. maddede ise "Halk hâkimiyetinin en yüksek temsilcilik organı Halk Maslahatı'dır." şeklinde belirtilmiştir. Ancak Halk Maslahatı'nın işleyişini belirleyen tek kurum Türkmenistan Devlet Başkanlığı'dır. Türkmenbaşı'nın 1991'den 2006'ya, 15 yıl boyunca aralıksız Türkmenistan Cumhurbaşkanlığı görevini üstlendiği düşünülürse, Halk Maslahatı'nın, kişiye bağlı otoriter bir rejim uygulayan Türkmenbaşı'nın politikalarına ve düşüncelerine meşruiyet kazandıran bir kurum olduğu izlenimi uyanmaktadır (Sarı, 2018: 15). Yani Türkmenistan Cumhurbaşkanı, yürütmenin de başı konumundadır.

9-10 Ekim 2017'de toplanan Aksakallılar Meclisi, yapılan düzenleme ile bir danışma organı olmanın ötesinde, anayasayı değiştirebilen yetkilerle donatılan bir organ haline gelmiştir (<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/aksakallilar-meclisinde-onemli-kararlara-imza-atildi/59ddccb501a30aa264a033e8>).

Türkmenistan Cumhuriyeti'nin yasama erki ikiye ayrılmıştır; Halk Maslahatı ve Türkmenistan Meclisi'dir. Türkmenistan anayasasında Halk Maslahatı'nın görev ve yetkileriyle birlikte, bu meclisin yapısı üçüncü bölümde açıklanmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Halk Maslahatı'nın yapısı şu şekildedir: Başkan, meclis üyeleri, halk tarafından seçilen vekiller, Yüksek Mahkeme Başkanı, Bakanlar Kurulu üyeleri, vilayet idarelerinin yöneticileri

- Halk vekillerinin görev süreleri beş yıldır ve bu vekiller görevlerini ücretsiz olarak yerine getirirler

- Anayasayı değiştirme ve anayasaya ilaveler yapmak

- Genel referandumları yapmak
- Devlet sınırlarını değiştirmek
- Uluslararası örgütlere katılmak için antlaşmalar imzalamak ve antlaşmaları feshetmek
- Savaş ve barış hali ilan etmek
- Halk Maslahatı'nın kararları, anayasada belirtildiği üzere; başkan, meclis ve diğer devlet organlarınca yerine getirilir

Türkmenistan Cumhuriyeti Meclisi'i, Türkmenistan yasama organının ikinci sırasında yer alır. Türkmenistan Meclisi, Halk Maslahatı kadar kapsamlı ve yetkili değildir. 1994 seçimlerine kadar 175 olan üye sayısı, o tarihte 50'ye indirilmiştir. Vekiller 5 yıllık bir süreyle seçilir ve seçilmiş olan vekillerden meclis için bir başkan belirlenir. Türkmenistan Meclisi'nin görev ve yetkileri řu şekilde sıralanabilir:

- Anayasada değişiklik yapmak
- Yeni kanun oluşturmak
- Devlet başkanı, meclis üyeleri ve Halk Maslahatı'nın üyelerinin seçim zamanlarını belirlemek
- Hükümetin programını onaylamak
- Referandum için komisyon oluşturmak
- Devlet başkanının belirlediği başkanları (Yüksek İdare Başkanı ve Yüksek Mahkeme Başkanı) onaylamak
- Devletin bütçesini onaylamak
- Uluslararası antlaşmaları imzalamak

Türkmenistan Cumhuriyeti, bağımsızlıktan sonra yalnızca bir kez anayasasını değiştirmiştir. İlk anayasası 18 Mayıs 1992 yılında belirleyen Türkmenistan, Türkmenbaşı'nın öldüğü sene olan 2006'da yeni anayasasını hazırlamıştır. Türkmenbaşı'nın ölümünün ardından devlet başkanı olan Kurbankulu Berdimuhammedov'un başlattığı reformlar sonucunda 26 Aralık 2006 tarihinde anayasa değiştirilmiştir. 2006 Anayasası'nın ilk maddesinde Türkmenistan'ın laik ve demokratik bir hukuk devleti olduğu belirtilirken, devlet yönetimi "Başkanlık Cumhuriyeti" olarak belirtilmiştir. Yine 2006 Anayasası'nda, tıpkı 92 Anayasası'nda olduğu gibi, kuvvetler ayrılığı ilkesi görülmektedir (Rozyyev, 2009: 68).

3.2.2.3. Türkmenistan'da Siyasi Partiler ve Seçimler

Ülkesini Rusya Federasyonu'nun etkisinden kurtararak uluslararası sisteme entegre etmek isteyen Türkmenbaşı, çok taraflı ilişkilere her zaman önem vermiştir. Türkmenistan'da gerçekleştirdiği reformların yanı sıra, ülke ekonomisinin temel dayanağı olan doğal gaz ve petrolü, Rusya dışındaki alternatiflere pazarlayarak, ülkenin kalkınmasını hızlandırmaya çalışmıştır. Saparmurat Türkmenbaşı, Türkmenistan'ın en büyük kabilesi olan Teke kabilesindendir. Türkmenbaşı'nın yükselmesi, Türkmen Komünist Partisi

Birinci Sekreterliği'ne gelmesiyle başlamıştır. Daha sonra ise Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde hükümetin başına geçmiştir. Ekim 1990 yılında ise Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti devlet başkanlığına getirilmiştir. 1991 yılında Türkmen Komünist Partisi feshedilerek Türkmenistan Ulusal Demokratik Partisi (TUDP) adını almıştır (Alkan, 2011: 327-328).

Oysa Türkmenistan anayasasında siyasi partiler ve siyasi kuruluşların özgürce kurulmalarına ve faaliyet göstermelerine izin verilmiştir. Ancak Türkmenistan Ulusal Demokratik partisi ülkede tekel konumundadır. Buna rağmen Türkmenistan'da legal ve illegal yollarla politika üretmeye çalışan siyasi partiler ve kuruluşlar da mevcuttur. Ayrıca, Türkmenistan'da faaliyet alanı bulamayan diğer siyasi oluşumlar, varlıklarını Avrupa'da ya da Moskova'da sürdürmektedir (Karaağaçlı, 2012).

Türkmenistan'da etkinlik sürdüren siyasi partiler şu şekilde sıralanabilir: Türkmenistan Ulusal Demokratik Partisi, Türkmenistan Demokratik Halkçı Hareketi, Birlik Partisi, Sosyal Demokrat Parti, Komisyon Cemiyeti, Helsinki Grubu, İslami Yaşamı Yenileme Partisi, Demokratik Kalkınma Partisi, Türkmenistan Birleşik Demokratik Muhalefeti, Demokratik İlerici Parti, Ekincilerin Adalet Partisi, Türkmenistan Halk Cephesi Partisi ve Vatan Partisi. Ayrıca muhalif öğrenciler ve akademisyenlerin bir arada oldukları Maksat ve Nezaryet gibi illegal yapılanmalar mevcuttur (Karaağaçlı, 2012).

Türkmenistan'da, özellikle Türkmenbaşı döneminde, siyasal hayatta muhalefete örgütlenme imkânı tanınmamıştır. Bu tip bir yaklaşım Özbekistan'da da görülmüştür. Türkmenistan'da filli bir tek parti sistemi mevcuttur. Ancak, Türkmenistan Ulusal Demokratik Partisi merkezi bir devlet partisi olmaktan çok yönetici grupların bir politika aracı konumundadır. Yani aslında Türkmenistan'daki siyasal parti sistemine “yönetici grupların kontrolündeki tek parti sistemi” denebilir (Alkan. 2012: 12-13).

Türkmenistan'da 1991-93 arasında ortaya çıkan her türlü muhalefet hareketi bastırılmıştır. Ağzıbirlik Hareketi ve onun başındaki Abdi Kuliyeve gibi önemli muhalif isimler Türkmenistan'ı terk etmek zorunda bırakılmıştır. Türkmenbaşı yönetimi, bağımsızlığın ilk yıllarında Köylü Adalet Partisi adında göstermelik bir muhalefet partisi kurmuşsa da bu partinin faaliyetlerine kısa zamanda son verilmiştir. Köylü Adalet Partisi'nin kapatılmasının ardından TUDP yeniden Türkmenistan'daki tek siyasi parti haline gelmiştir. 1994, 95 ve 99 yıllarında üç seçime giden Türkmenistan'da, seçime sadece TUDP katılmıştır. 1995 ve 99 yıllarında Türkmenbaşı'na iki kez “ömür boyu devlet başkanı” unvanı verilmiştir (Alkan, 2012: 20).

3.3. Kırgızistan ve Türkmenistan'ın Siyasi Sistemlerinin Karşılaştırmalı Çözümlemesi

3.3.1. Yönetim Sistemleri Üzerinden Karşılaştırılması

Kırgızistan ve Türkmenistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan dört Orta Asya ülkesinden ikisidir. XX. yüzyılın son yıllarında bağımsızlığını kazanmış bu dört ülke; tarih, kültür ve coğrafya konusunda benzer kaderler yaşarken, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra uyguladıkları politikalarla birbirlerinden ayrılmışlardır.

Kırgızistan Cumhuriyeti ve Türkmenistan Cumhuriyeti, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, bağımsızlığını yeni elden eden birçok devlet gibi davranmışlardır. Her iki ülke de bağımsızlığını sürdürme çabası içine girmiştir. Uzun yıllar boyunca bağımsızlığa hasret kalmış olan Kırgızistan ve Türkmenistan, ilk etapta Moskova'yla olan ilişkilerini gözden geçirmiştir.

Sovyetler birliği döneminde, Moskova Orta Asya'yı arka bahçesi olarak kullanmıştır. Endüstrileşmenin hızlandığı XX. yüzyılda, Orta Asya topraklarındaki doğal kaynaklar, Moskova'nın da bu bölgeye daha farklı bir ilgi duymasına neden olmuştur. Aslında Orta Asya bölgesi, Moskova için XX. yüzyıldan önce de büyük önem arz eden bir bölge konumundaydı. Endüstrileşmenin henüz birinci planda olmadığı dönemlerde, Orta Asya'nın Moskova açısından önemi, ticaret yollarının bu bölgeden geçiyor olmasıydı. Orta Asya halklarının, Ruslardan önce de çatışma içerisinde olduğu farklı milletler olmuştur. Çin ve Moğol imparatorluklarıyla çatışmalar yaşamış olan bu halklar, zaman zaman kendileriyle bile çatışma içerisinde olmuşlardır. İpek ve Baharat Yolları'nın üstünden geçtiği Orta Asya bölgesi, sanayileşmeyle birlikte, bu defa da doğal kaynaklarıyla ilgi odağı haline gelmiştir.

Bağımsızlığının ilk yıllarında, Kırgızistan Cumhuriyeti'nin, diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden biraz daha farklı bir algı içerisinde olduğu görülmektedir. Kırgızistan'ın ilk cumhurbaşkanı, bir bilim insanı olan Askar Akayev olmuştur. Kırgızistan'da Akayev dönemi, kendi içinde farklılık göstermektedir. Bağımsızlığın ilk yıllarına bakıldığı zaman, Askar Akayev'in temel önceliğinin ciddi bir ekonomik reform yapmak olduğu görülmüştür. Kırgızistan Cumhuriyeti, tıpkı diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri gibi, uzun zaman boyunca sosyalist bir sistemle yönetilmiştir. Bu sistemin ekonomik boyutu yüzünden Orta Asya ülkeleri, XX. yüzyılın ikinci yarısında yükselen neo-liberal politikaların gerisinde kalmıştır. Serbest piyasanın ve özelleştirmelerin zirve yaptığı dönemleri kaçıran Kırgızistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra ilk iş olarak ekonomisini dünya standartlarına uyumlu hale getirmeyi denemiştir.

Orta Asya'daki doğal kaynaklara bakıldığında; en zengin ülkenin Türkmenistan, en fakir ülkenin Kırgızistan olduğu görülmektedir. Yani Kırgızistan'ın doğal kaynakları, ekonomisine temel olabilecek bir durumda değildir. Bunun yanında, kullanılabilecek doğal kaynakların yoğunlaştığı bölge Fergana Vadisi bölgesidir. Bu bölgede ise Özbekistan ve Tacikistan'la problemler yaşanmaktadır. Yani, bağımsızlığını yeni kazanmış olan Kırgızistan'ın serbest piyasa ekonomisine geçerek ekonomik refah seviyesini yukarı çekmesi için Akayev'in farklı planlar bulması gerekmektedir.

Türkmenistan'da ise durum biraz daha farklı bir durumdaydı. Orta Asya'nın en zengin doğal kaynak rezervine sahip olan Türkmenistan, bu kaynakları verimli olarak kullanmak ve pazarlamak istiyordu. Topraklarının büyük bir çoğunluğu çöllerle kaplı olmasına rağmen, çok yüksek miktarda doğal gaz rezervi vardır. Aynı zamanda coğrafi konum olarak Orta Asya ülkeleri arasında en ilgi çekici konuma sahiptir. Batıda Hazar Denizi'ne olan sınırı ve İran'la komşu olması, Türkmenistan'ı diğer Orta Asya ülkelerinden ayırmaktadır.

Sovyetler Birliği döneminde, Türkmenistan bölgedeki doğal gaz üretiminde başı çeken ülkelerden biriydi. Özellikle 1989 yılında Türkmenistan'daki doğalgaz üretimi zirveye çıkmış ve 89 metreküp doğalgaz üretimi yapılmıştır. Ancak bağımsızlığın

kazandığı ilk yıl bu üretim %30'a düşmüştür. Bu durumun sebepleri olarak; eski Sovyet cumhuriyetlerinin ödeme zorluğu yaşaması, birikmiş olan doğalgaz borçları, gaz talebindeki azalma ve yüksek ücret talepleri olarak sıralanabilir (Dikbaşı, 2001: 78).

Türkmenistan'da bağımsızlığın ilanından öldüğü güne kadar devlet başkanlığı görevini sürdüren Saparmurat Türkmenbaşı'nın politikaları, Türkmenistan hem iç hem de dış politika dinamiklerini belirlemiştir. Bundan dolayı, Türkmenistan'ın enerji politikasında hala Türkmenbaşı'nın etkisi görülmektedir.

Türkmenistan'ın sahip olduğu doğal kaynaklar ve coğrafi konumunun avantajları olduğu gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Türkmenistan gibi bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeler için kendi kaynaklarını değerlendirmek ve durumu avantaja çevirmek oldukça zordur. Türkmenistan'ın sahip olduğu kaynaklar ve coğrafi konumu, farklı güvenlik kaygılarını da beraberinde getirmiştir. Uzun yıllar boyunca, konuşlandıkları bölgeden dolayı birçok farklı devlet tarafından kontrol altına alınmak istenen Türkmenler; zaman ilerledikçe bu kez de sahip oldukları doğal kaynaklardan dolayı hedef haline gelme korkusu yaşamışlardır.

Rusya ve İran gibi ülkelerin kısılcına yakalanmak istemeyen Türkmenbaşı'nın, dış politikadaki en büyük önceliği daimi tarafsızlık statüsü elde etmek olmuştur. Daimi tarafsızlık tanımını Akipek (2001: 12) “tarafsızlık statüsüne konulan devletin savaşmamak, çıkan savaşa katılmamak, taraf tutmamak yükümlülüğü ile diğer devletlerin bu özel hukuki statüyü güvence altına almak veya en azından saygı göstereceğini taahhüt etmek yönündeki beyanlarının bir uluslararası anlaşma aracılığıyla somutlaştırması anlamına gelmektedir” şeklinde yapmaktadır.

Ancak, Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık statüsü tek taraflı bir durumdadır. Bu durumu Terzioğlu (2013: 77) “Türkmenistan'ın bu işlemlerinin akdi bir ilişki anlamında bir muhatabı yoktur ve dolayısıyla bu statü akdi bir ilişkiye dayanmaz” şeklinde açıklamıştır.

Tarafsızlık, bir uluslararası hukuk kavramıdır ve sadece savaş durumunda söz konusudur. Bu konuda Ogan

(2001: 130) “tarafsızlık sadece barış kavramı, bağlantısızlık ise daha çok barış zamanı kavramları olup; daimi tarafsızlık hem barış hem de savaş durumu statüsü ve kavramıdır” diyerek, Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık statüsünün kapsayıcılığını belirtmiştir.

Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık statüsünü kazanmasında dış politikasının olduğu kadar iç politikasının da önemli bir yeri olmuştur. Neticede, bağımsızlığını yeni kazanmış ve eski bir Sovyet cumhuriyeti olan Türkmenistan'ın bu statüyü alması için kendini kanıtlaması gerekmektedir. Örneğin sosyal istikrarsızlık ve güvensizlik konusu için 14 Aralık 1992'de Halk Maslahatı'na “10 Yıllık Abandancılık Programı” sunulmuştur. Bu program, 1992 – 2002 yılları arasında Türkmenistan'daki sosyal hayatı bir geçiş sürecine sokma projesi olmuştur (Erol, 2001: 133).

Sahip olduğu daimi tarafsızlık statüsüyle, diğer ülkelerden çok farklı bir konumda olan Türkmenistan, bu açıdan Kırgızistan'dan da ayrılmaktadır. Daimi tarafsızlık statüsü, Türkmenistan'ın hem iç hem de dış siyasetinin esas dinamiklerini oluşturmaktadır. Kırgızistan'da ise böyle bir durum yoktur. Kırgızlar da bağımsızlıklarını kazandıktan sonra,

sahip oldukları bu bağımsızlığı sürdürülebilir hale getirmek için bir takım yollara başvurmuşlardır.

Türkmenlerden farklı olarak, Kırgızların tarihleri boyunca çok az bağımsızlık tecrübesi olmuştur. X. yüzyıldan beri devamlı olarak farklı devletlerin himayesi altında kalan Kırgızların ön plana çıkan özellikleri isyankâr ve fırsatçı olmalarıdır. Türkmenler ile Kırgızların tarihlerine bakıldığında, Türkmenlerin devlet kurmaya daha meyilli olduğu görülmektedir. Tabi burada coğrafi etkenlerin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Kırgızlar, konuşlandıkları bölge itibarıyla, hem Çin hem de Moğollarla devamlı dirsek temasında bulunmuşlardır. Hanlıklar döneminde de Rus tehdidi ve hanlıklarla olan çatışmalarda, Kırgızlar bulundukları coğrafyanın dezavantajlarını yaşamışlardır. Türkmenler ise Orta Asya'nın batısında bulunduklarından dolayı, Çin ve Moğol tehditlerine karşı daha dirençli kalabilmişlerdir. Ancak, Rus istilası ve hanlıklar döneminde ise Türkmenlerin kaderleri de Kırgızlarınkinden farklı olmamıştır.

Her iki toplumun da tarihlerine bakıldığında, “bağımsızlık” algısının farklılık gösterebildiği görülmektedir. Ancak buna rağmen, çalışmada daha önce de belirtildiği üzere, Türkmenistan Devleti Sovyetler Birliği'nden çok da istekli bir şekilde ayrılmamıştır. Kırgızlar ise bağımsızlıklarını, Türkmenlerin aksine, büyük bir heyecan ile almışlardır.

3.3.2. Anayasalar, Hükümet Sistemleri, Devlet Biçimleri ve Yapılanmaları Üzerinden Karşılaştırılması

Kırgızistan ve Türkmenistan Cumhuriyetleri, bağımsızlıklarını kazandıktan kısa süre sonra kendilerine yeni anayasalar hazırlamışlardır. Ancak her iki devlet de zaman içerisinde anayasalarında birçok değişiklik yapmışlardır. Hatta her iki devlet de, bağımsızlıktan sonra yürürlüğe soktukları anayasaları daha sonra değiştirmişlerdir.

Kırgızistan'ın anayasa serüveni, Türkmenistan'ından daha hareketli olmuştur. 1992'de ilk anayasasını yürürlüğe sokan Kırgızistan'ın, anayasada kendine yer bulan; demokrasi, insan hakları, laiklik, hukuk devleti ve güçler ayrılığı gibi kavramlarla nasıl mücadele edeceği bir merak konusuydu. Uzun süre totaliter bir sistemle yönetilmiş olan Orta Asya Türkleri için bu kavramlar henüz çok yeniydi. Kırgızistan'ın demokrasi ile olan imtihanı, diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden daha farklı olmuştur.

Çalışmada daha önce de belirtildiği üzere, Askar Akayev ve Kırgızistan Cumhuriyeti'nin ilk yılları, beklenenin aksine, demokratik gelişmelerin yaşandığı dönemler olmuştur. Tıpkı Türkmenbaşı gibi Akayev de siyasi programının ilk sırasına ekonomiyi koymuştur. Ancak, Kırgız ekonomisini Türkmen ekonomisinden ayıran en önemli özellik, Türkmenistan çok zengin bir doğal kaynak rezervine sahipken Kırgızistan'ın bu açıdan bölgenin en verimsiz bölgesi olmasıdır. Ancak bu durum, Kırgızistan topraklarının Rusya ve Çin için daha az ilgi çekici olması anlamına da geliyordu.

Askar Akayev, bağımsızlığın ilk yıllarında, diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne kıyasla, bağımsızlığını yeni kazanmış bir devlet için ideal bir lider imajı çizmiştir. Türkmenistan'da demokrasi ve güçler ayrılığı gibi kavramlar sadece anayasadaki birer madde olarak kalırken, Kırgızistan'daki devlet yapılanmasında güçler ayrılığının uygulanmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir. Demokratikleşme sürecinin hızlı olduğu söylenemese de ülkedeki demokrasi ve özgürlük seviyesinde gözle görülür bir artış olduğu

fark edilmiştir. Batının “Demokrasi Adası” dediği Kırgızistan için, “Orta Asya’nın İsviçre’si” gibi kavramlar da kullanılmıştır (<http://www.dunyabulteni.net/haber/333005/orta-asyanın-isvicresi-olmak-isteyen-kirgizistan-zorda>). Aslında, sahip olduğu daimi tarafsızlık statüsünden dolayı İsviçre benzetmesinin Türkmenistan için yapılması beklenebilir, ancak burada vurgulanmak istenen Kırgızistan’ın demokratikleşme çabası ve hızıyla bölgeye örnek olduğudur.

Fakat Kırgızistan’daki demokratikleşme süreci kısa sürmüştür. Bağımsız devletlerin en büyük problemlerinden birinin siyasi istikrarsızlık olduğunu düşünen Akayev, kendisinin uzun süre boyunca devlet başkanlığı görevinde kalması gerektiğini ve bu süreçte yetkilerinin de artmasının şart olduğunu düşünmüştür. Uzun süren bir totaliter rejimden çıkan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için, tek adamlı ve tek partili totaliter sistemlerin gerekli olduğu düşüncesinden kurtulmanın kolay olması zaten beklenmemekteydi. Ancak, demokratikleşme yolunda önemli adımlar atan Akayev ve Kırgızistan’ın da zamanla benzer problemler yaşaması, uluslararası kamuoyunda da hayal kırıklığı yaşatmıştır.

93 Anayasası’nda ilk değişiklik 1996 yılında yapılmıştır. 96 yılında anayasada değişiklik yapılmasına giden süreç, 24 Ekim 1995 tarihinde Akar Akayev’in yeniden Kırgızistan Cumhurbaşkanlığı’na seçilmesiyle başlamıştır. 10 Şubat 1996 tarihinde halk oylamasına giden Kırgızistan’da, devlet başkanının yetkileri genişletilmiştir. Anayasada yapılan değişikliğe göre; devlet başkanı için sadece devletin başı olmadığı, devletin tüm organlarıyla ilişkili olduğu ve bu organların ilişkilerini koordine eden kişi olduğu yetkisi eklenmiştir. İlaveten, devlet başkanını görevden alma süreci zorlaşmıştır. Devlet başkanına verilen diğer yetkiler şu şekilde sıralanabilir:

- Hükümetin görevine, Cogorku Kenes’in onayı olmaksızın, son verme yetkisi
- 93 Anayasası’nda Cogorku Kenes’te bulunan “Devletin iç ve dış politikasını belirlemek.” yetkisi
- Yasama Meclisi’ni ve Halk Meclisi’ni dağıtma hakkı, başbakan adayının üç sefer art arda meclis tarafından geri çevrilmesi durumunda, referanduma gitmeksizin devlet başkanınıdır yetkisi
- Cogorku Kenes’in onayladığı bir yasayı iptal edebilme yetkisi (Elebayeva ve Poluhova, Kış 2001 – 2002: 105,106, 107).

96 yılında yapılan değişikliklerle devlet başkanının yetkilerinin arttırılmasına rağmen, Cogorku Kenes’in yetkileri de çok zayıf değildi. Bu tip referandumlar birçok demokratik ülkede görülebildiği için, Akayev’in 96 referandumuyla kendi yetkilerini genişletmesi çok fazla dikkat çekmemiştir. Fakat 2005 yılında gerçekleşen ve Akayev’in Kırgızistan’ı terk etmesine neden olan Lale Devrimi’ni tetikleyen sürecin 96 referandumuyla başladığı söylenebilir.

Referandumdan sonra ortaya çıkan yeni Kırgız Anayasası, tıpkı bir önceki versiyonu gibi yine demokrasi, güçler ayrılığı ve insan hakları gibi kavramaları içeriyordu. İçerik olarak kesinlikle demokratik bir anayasaydı. Ancak devlet başkanına verilen yetkiler, güçler ayrılığı ilkesine tamamen uyan bir durum değildi.

27 Ekim 1998 tarihinde bir kez daha anayasa referandumuna giden Akayev, bu referandum sonrası anayasada yaptığı değişikliklerle cumhurbaşkanlığı makamının yetkilerini biraz daha arttırmıştır. Bu referandum sonrasında Yasama Meclisi'nin vekil sayısı 35'ten 60'a çıkartılmış, Halk Meclisi'nin vekil sayısı ise 70'ten 45'e düşürülmüştür. (Nohlen vd., 2001: 444).

2002 ve 2003 yılında yapılan referandumlar sonrası görünen manzarada; üstün yetkilerle donatılmış bir devlet başkanı ve zayıf bir meclis ortaya çıkmıştır. 2003 yılında, Kırgızistan parlamentosu iki kanatlı bir yapıdan, tek kanatlı bir yapıya dönüştürülmüştür. 2003 yılında, anayasanın geldiği son noktada; devlet başkanı diğer organlardan biriyle ters düşmesi durumunda o organı feshetme yetkisini eline almıştır. Hatta devlet başkanı, feshettiği organın görevlerini de vekâleten üstlenebilme yetkisini de kendi üzerinde toplamıştır (Alkan, 2012: 7).

Kırgızistan'da yaşanan bu anayasa serüveni, Orta Asya'daki Demokrasi Adası'nı birden üzerinde birçok yetkiyi toplayan bir tek adamın tiranlığı haline getirmekteydi. Tabi ki anayasada yapılan tüm değişiklikler, halk oylamasına sunularak referandum yöntemiyle yapılmıştır. Yani tüm bu değişiklikler, halk iradesiyle gerçekleşmiştir. Üstelik referandumların sonucunda, seçime katılan Kırgız seçmenin, değişiklikleri çok yüksek bir oranla kabul ettiği görülmektedir. Fakat bu referandumlara katılım oranının çok düşük olduğu görülmektedir. Doğal olarak da bu durum yapılan referandumların demokratikliğini tartışmalı bir hale getirmiştir.

Türkmenistan'da ise anayasayla Kırgızistan'daki kadar oynanmamıştır. Bunun başlıca sebebi ise Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Türkmenbaşı'nın, demokratikleşme konusunda Kırgızlar kadar yoğun bir programının olmamasıdır. Türkmenistan'ın 92 Anayasası'nda kuvvetler ayrılığı ilkesinin varlığı görülse de devlet başkanının aynı zamanda Halk Maslahatı'nın da başında olması, bu ilkeyle çelişkili bir durum oluşturmaktaydı. Yani aslında Türkmenistan'da devlet başkanının kendi yetkilerini genişletmek için anayasada herhangi bir değişiklik yapmasına gerek yoktu.

Türkmenistan'da halkın devlet başkanına bakışı ve ülkede kurulan sistem, zaten Türkmenbaşı'nın güçlü bir lider olmasına yönelikti. Türkmenistan'da Kırgızistan'da olduğu gibi devlet başkanı seçilmek için yaş ve ülkede ikamet şartları aranmamıştır. Gerçek adı Saparmurat Niyazov olan Türkmenbaşı'nın, "Türkmenlerin başı" anlamına gelen Türkmenbaşı soyadını alması da bu durumun en önemli örneklerinden biridir. Hatta bunun da ötesinde Türkmenler, Türkmenbaşı'nı peygamber dahi ilan etmeye gidecek kadar liderlerini yüceltmişlerdir (<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkmenbasi-peygamber-oluyor-39244489>).

Türkmenistan'ın 92 Anayasası'nda ilk olarak 27 Aralık 1995 tarihinde değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliğin içeriği, Türkmenistan'ın kazandığı daimi tarafsızlık statüsünün anayasaya eklenmesidir. Türkmenistan'ın anayasa değişikliği 2006 yılında Türkmenbaşı öldükten sonra yapılmıştır.

Türkmenistan'ın yasama organının yapısı Kırgızistan'a göre farklıdır. Türkmen Meclisi'nin üyelerinin tamamı Halk Maslahatı'nın içinde bulunur. Doğal olarak Halk Maslahatı'nda alınan kararlar Türkmen Meclisi'ni de bağlar. Anayasanın 51. maddesi gereği, Halk Maslahatı'nın kararlarını uygulamak Türkmen Meclisi'nin görevlerinden

biridir. Bundan dolayı, Türkmen Meclisi hiyerarşik olarak Halk Maslahatı'nın altındadır. Türkmen Meclisi 50 üyeden oluşan küçük bir meclistir(Alkan, 2011: 344).

Halk Maslahatı'nın sahip olduğu eşi benzeri görülmemiş yapı, anayasadaki güçler ayrılığı ilkesinin sadece kâğıt üzerinde olduğunun bir kanıtı niteliğindedir. Halk Maslahatı'nın en tepesinde de Türkmenistan Cumhurbaşkanı'nın olduğu düşünüldüğünde, aslında Halk Maslahatı'nın varlığı devlet başkanını yüksek yetkilerle donatmaktadır. Bu durumlar ilgili Alkan (2011) “pratikte Halk Maslahatı, kişiye bağlı bir rejimde, total birlikteliği simgeleyen, lidere itaati somutlaştıran ve liderin düşüncelerine meşruiyet kazandırma işlevini yerine getiren bir siyasal kurum olarak ortaya çıkmaktadır.” şeklinde belirterek, Halk Maslahatı'nın devlet başkanına sağladığı ayrıcalığı belirtmiştir.

Her iki ülkenin meclisleri karşılaştırıldığında; Kırgızistan Meclisi'nin-özellikle ilk on yıllık süreçte-devlet başkanından bağımsız bir organ olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır, Türkmenistan Meclisi ise bağımsızlığın ilk gününden itibaren dolaylı yoldan devlet başkanına bağlı bir organ konumunda olmuştur. Türkmenistan'da meclisin bağlı olduğu Halk Maslahatı adlı bir üst kurum bulunmaktadır ve meclis üyeleri aynı zamanda Halk Maslahatı üyesidir. Kırgızistan'da ise Cogorku Keneş 2003 yılına kadar iki kamaralı bir sistemle çalışmış, bu tarihten itibaren tek kamaralı bir meclis konumuna gelmiştir. Türkmenistan'da bağımsızlığın ilk günlerinden beri bağımsız olmayan bir meclis ve üstün yetkili bir devlet başkanı sistemi uygulanmaktadır. Kırgızistan'da ise anayasadaki kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun bir yönetim benimseyen Akayev'in, zamanla meclisin yetkilerini daraltıp bu yetkileri kendi üstünde topladığı görülmektedir. İki ülke vatandaşlarının, siyasal sistemdeki bu durumlara karşı tavırları farklı olmuştur. Kırgız vatandaşları, gittikçe yükselen bir gerilimin ardından, 2005 yılında Askar Akayev'e karşı ayaklanmış ve Akayev'in ülkeyi terk etmesine neden olmuşlardır. Akayev yerine gelen Bakiyev'in döneminde de benzer sorunların devam etmesi üzerine, 2010 yılında tekrar bir halk ayaklanması yaşayan Kırgızistan'da devlet başkanı bir kez daha devrilmiştir. Türkmenistan'da ise durum bu şekilde değildir. Halk, bağımsızlığın ilk günlerinden beri üstün yetkilerle donatılmış bir devlet başkanını gördüğü için, mevcut sisteme çok büyük tepkiler verilmemiştir. Tabi ki bağımsızlığın başından beri ülkede herhangi bir muhalefete izin vermeyen Türkmenbaşı'nın işini şansa bırakmamış olması da bu durumun sebeplerinden biridir.

Kırgızistan ve Türkmenistan'ın anayasa serüvenlerine bakıldığında, bağımsızlığın ilk yıllarında kurulan sistemin anayasa değişikliklerinde etkili olduğu görülmektedir. Uzun yıllar totaliter rejimlerle yönetilmiş Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde, bağımsızlıklarının ilk yıllarındaki demokrasiye geçiş sürecinin başarılı olduğunu söylemek zordur. Hatta Türkmenistan Cumhuriyeti'nin böyle bir niyeti olduğunu söylemek bile oldukça güçtür.

Türkmenistan ve Kırgızistan'ın bağımsızlarını kazandıktan sonraki yıllarda yaşadıkları tecrübeler, her iki ülkenin vatandaşlarında da siyasi bir teamül ve tutum oluşturmuştur. Fakat bu teamül ve tutum her iki ülke vatandaşları için farklıdır. Kırgız halkı, tarihi boyunca isyankâr bir halk olmuştur. Kırgız tarihine bakıldığında Kırgızlarla ilgili varılabilecek en net sonuç, Kırgızların uzun yıllar boyunca farklı devletlere bağlı kaldıkları ancak devamlı isyanlar çıkardıklarıdır. Kırgızların bu karakteristik özelliği, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan modern ve bağımsız Kırgızistan'ın vatandaşlarına da geçmiştir. Türkmenistan'daki siyasi teamül ve tutum ise

Kırgızlarınkinden oldukça farklıdır. Demokrasinin tadını az da olsa alabilmiş olan Kırgızlar, demokratik hakları için mücadele vererek devlet başkanını devirebilmişlerdir. Türkmenler ise anayasalarında demokrasiden bahsetmelerine rağmen, uygulamada hiçbir zaman demokrasi deneyimi yaşamamışlardır. Bunun sonucunda da totaliter devlet başkanlarına isyan etmek yerine, ona peygamberlik unvanı vermişlerdir.

Her iki devletin anayasalarının da demokrasi, laiklik, hukuk devleti olma, insan hakları ve özgürlükler, güçler ayrılığı gibi kavramlar mevcuttur. Demokratik rejimlerin olmazsa olmazı olan bu kavramların uygulama aşamasında ise her iki ülkenin de başarılı olamadığı görülmektedir. Ancak Kırgızistan'ın bu konuda bir reaksiyon gösterdiği de ortadadır.

3.3.3. Siyasi Partiler, Seçimler, Baskı Grupları ve Toplumsal Hareketler Üzerinden Karşılaştırılması

Her iki ülkenin siyasi kültürüne bakıldığında, ortaya çıkan bir başka önemli dinamik kuşkusuz kabilelerdir. Kabileler arasındaki ilişkiler ve kabilelerin yönetimdeki gücü, Orta Asya'daki her ülke için önemli birer unsurdur. Seçimlerde de kuşkusuz kabile unsuru ön plana çıkmaktadır.

Orta Asya'da kabileciliğin yaygın olmasının nedeni, SSCB zamanında Stalin'in uyguladığı Orta Asya politikasıdır. Stalin, Orta Asya'daki Türk halklarının bir bütün halinde hareket etmelerini önlemek için, bölgedeki tüm kabilelerin kendi kültürlerine göre yaşamasına müsaade etmiştir. "Türk" üst kimliğinden ayrılarak Özbek, Kırgız, Kazak ve Türkmen gibi alt kimliklere bölünmelerini yeterli bulmayan Stalin, bölgedeki tüm kabilelere birçok konuda müsamaha göstermiştir. Günümüzde de Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde yaşanan kabileciliğin sebebi, Stalin bu politikalarıdır (Roy, 2016: 43).

Kırgızistan'da bağımsızlıktan sonraki ilk on yılda yaşanan bir demokrasi denemesi vardır. Bu on yıl içerisindeki demokrasi grafiği giderek düşüş göstermiş olsa da her şeye rağmen ülkede legal ve illegal muhalefet kendini göstermiştir. Ülkedeki bu muhalefetin temelinde de yine kabile farklılıkları vardır. Kabileler arasında ülke adeta kuzey ve güney olarak bölünmüştür. Kırgızistan'ın ilk devlet başkanı olan Askar Akayev, kuzey kabilelerinden Sarıbaş Kabilesi'ne mensuptur. Akayev karşısındaki en büyük muhalif hareketler de doğal olarak güney kabilelerinden gelmiştir. 2005 yılındaki Lale Devrimi'nden sonra Kırgızistan Cumhurbaşkanlığı'na güneyli bir politikacı olan Bakiyev gelmiştir. Bakiyev daha önce Akayev'in devlet başkanlığı döneminde başbakanlık da yapmıştır.

2009 seçimlerine 6 farklı adayla giren Kırgızistan'da, çok adaylı bir yarışın demokrasiyi güçlendireceği düşünülmekteydi. Adaylardan birinin kadın olduğu da düşünüldüğünde (Toktayim Ümeteliyeva), Kırgızistan'da Lale Devrimi'nin ardından tekrar bir demokrasi ışığı doğduğu düşünülebilirdi (İsina, 2009). Ancak, Lale Devrimi'nin kazananı olan Bakiyev'in tekrar cumhurbaşkanı seçildiği 2009 seçimlerinden yalnızca bir yıl sonra Kırgızistan'da tekrar bir halk ayaklanması olmuş ve bu defa da Bakiyev görevinden alınmıştır.

Kabilecilik Türkmenistan'da da kendini göstermiş olan bir durumdur. Daha önce de belirtildiği üzere; Türkmenistan'ın bayrağındaki halı motifleri, ülkedeki en önemli beş kabileyi simgelemektedir ve bu motiflerin sıralanışı da kabileler arasındaki hiyerarşiyi

ortaya koyar. Fakat Türkmenistan’da Türkmenbaşı’na karşı muhalif bir güç çıkmamasından dolayı, Türkmenbaşı’nın dâhil olduğu ve ülkenin de en kuvvetli kabilesi olan Teke Boyu, Türkmenistan’daki en hâkim kabile konumundadır.

Türkmenbaşı döneminde, birçok baskıya maruz kalarak yurt dışına kaçmak zorunda kalmış olan muhalif isimler, 21 Aralık 2006 yılında Türkmenbaşı’nın ölmesi üzerine Türkmenistan’a geri döneceklerini belirtmişlerdir. Ancak Türkmenistan’daki yönetim, bu kişilerin ülkeye geri dönmeleri için gerekli önlemleri almışlardır (İsina, 2006).

Türkmenistan’da ise TUDP ve Türkmenbaşı’na karşı bir resmi bir muhalefet olmamıştır. Türkmenbaşı’nın Türkmenistan’ın “ebedi lideri” olduğu unutulmamalıdır; yani ebedi lider sıfatıyla cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüş olan Türkmenbaşı, herhangi bir sınırlama olmaksızın hayatının sonuna kadar Türkmenistan Cumhurbaşkanlığı görevini sürdürmüştür. Türkmenistan’ın çok partili sisteme geçişi 2013 yılını, yani bağımsızlığının ilanından 21 yıl sonrayı bulmuştur. 2013 yılında TUPD dışında Türkmenistan Sanayici ve Girişimciler Partisi de Türkmenistan Meclisi’ne milletvekili gönderebilmiştir. Ayrıca, siyasi partiler dışında sendikalar da kendi adaylarını göstermiş ve onlar da meclise vekil göndermişlerdir (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkmenistan-artik-cok-partili>). Türkmenistan’daki üçüncü siyasi parti ise Tarım Partisi adıyla 2014 yılında kurulmuştur (<https://www.haberler.com/turkmenistan-da-cok-partili-donem-3-siyasi-parti-6536584-haberi/>).

Baskı gruplarıyla ilgili Kitapçioğlu (2013: 358) “genel olarak baskı grupları, siyasi iktidarı etkilemeyi amaçlamakta olup bir toplumun gerçek anlamda demokratik gelişiminin sağlanması için zorunlu olan ve birden fazla kişinin bir araya gelmesiyle oluşan gruplardır.” şeklinde bir tanımda bulunmuştur. Kırgızistan Cumhuriyeti, sivil toplum kuruluşlarının kurulması ve işlev yerine getirebilmesi için uygun bir devlettir; ülkedeki siyasi partiler de birer sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilmektedir. Kırgızistan’da 2001 yılı verilerinde; 12 siyasi parti, 24 milli kültür merkezi, 6 siyasi kuruluş, 14 dernek ve 17 kadın kuruluşu vardır (Karasayev, 2001: 187).

Kırgızistan’da bağımsızlık öncesi milliyetçi grupların hareketleri de dikkat çekicidir. 1989 yılında Oş kentinde kurulan Kırgızistan Milliyetçi-Demokratik Cephesi ve Oş Aymağı isimli örgütler belli başlı örneklerdir. Bu iki örgütün, etnik bir milliyetçilik savunması içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, aynı dönemde Kırgızistan’da bulunan Özbeklerde de milliyetçi örgütler göze çarpmaktadır. Ancak bu örgütlerin hiçbir resmiyeti yoktur ve tüm eylemlerini illegal bir şekilde sürdürmüşlerdir. SSCB’nin son dönemlerinde, Gorbaçov’un uyguladığı glastnost (açıklık) ve prestroyka (yeniden yapılanma) politikaları nedeniyle, köyden kente göç eden Kırgız gençleri, Kırgızistan’da yükselen etnik milliyetçiliğin temelini oluşturmuşlardır (Joldoshev, 2009: 102).

Joldoshev Kırgızistan’daki sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili iki farklı noktada eksik tespit etmiştir:

İlk olarak, Kırgızistan’daki sivil toplum örgütleri yurttaş bilincinin gelişmesi ve ortak hareket etmesi açısından oldukça geri bir düzeydedir(...)İkinci olarak, Kırgızistan’da sivil toplum örgütleri diğer Orta Asya ülkelerine göre daha etkin görünmelerine karşın önemli derecede kusurludur. Çünkü Kırgızistan’da çoğu sivil toplum örgütleri batılı finansörlere (bağışta bulunanlar) bağlıdır ve bu yüzden de güçlü değildirler (Joldoshev, 2009: 180-181).

90'lı yılların ortalarında Kırgızistan üç alanda STK'ların sayısı ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Bu alanlar; insan hakları, kadın girişimciliği ve çevre koruma alanlarıdır. Bu alanlardaki STK'lara batılı ülkelere yüksek miktarlarda destek verilmiştir. Demokratik olduğunu iddia eden Kırgızistan Cumhuriyeti'nin, demokratik bir toplumda önemli yeri olan STK'ların varlığını kabul etmesi kolay olmasa da demokrasi söylemi sayesinde STK'lar Kırgız siyasetinde kendilerine yer bulmaya başlamışlardır. Diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde STK'lara uygulanan baskı Kırgızistan'da çok yoğun olarak görülmemiştir. Buradaki en önemli pay kuşkusuz, demokratik olduğunu kanıtlamaya çalışan dönemin cumhurbaşkanı Askar Akayev'indir (Kydyralieva, 2011: 46).

Kırgızistan'da yaşanan Lale Devrimi ise Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde daha önce eşine rastlanmamış bir durum değildi. Bunun başlıca sebebi ise Kırgızistan'ın diğer Orta Asya ülkelerine göre, az da olsa bir demokrasi tecrübesi yaşamış olmasıdır. Özellikle Türkmenistan'la kıyaslandığında, 90'lı yılların ortasında tek partili totaliter ve otoriter özellikleri barındıran bir devlet başkanıyla yönetilmiş bir ülkeye karşı; devlet başkanı çıkartmasa da hükümet kurabilmiş bir muhalefete sahip bir ülke manzarası vardır. 21 sene boyunca tek partili bir sistemle idare edilen, devlet başkanına muhalif olan herkesin ülkeden kaçtığı bir Türkmenistan'da, Lale Devrimi gibi bir halk ayaklanmasının olması zaten çok yüksek bir ihtimal değildi.

Kırgızistan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içerisinde, demokrasi tecrübesini en yoğun yaşamış olan ülkedir. Kademeli olarak yetkilerini genişleten eski cumhurbaşkanları Askar Akayev'e de, 2005 yılında demokrasi dersi vermişlerdir. Akayev açısından bakılacak olursa da bir dönem de olsa demokrasi denemesi yapmış olmanın karşılığı olarak, devrimle koltuğundan indirilmiştir.

Lale Devrimi'nde birçok faktör önemli rol oynamıştır. Bu faktörlerin oynadığı roller eşit değildir. Örneğin birçok araştırmacıya göre; sivil toplum kuruluşlarının Lale Devrimi'ndeki rolleri çok büyük olmamıştır. Aynı şekilde, birer STK olarak kabul edildiği söylenen siyasi partilerin de devrim hareketlerinde çok büyük rolleri olmamıştır. Lale Devrimi'nde yeteri kadar payı olmayan bir diğer unsur da medyadır. Bunun temel sebebi de Akayev'in bir süredir televizyon ve gazetelerde uyguladığı sansür ve baskıdır (Yandaş, 2011: 151-152). Devrim hareketlerinde en büyük rolü ise Kelkel ve Birge gibi, çoğunlukla batı medyasında kendini gösteren, genç Kırgızların oluşturduğu gruplar üstlenmiştir. Lale Devrimi'nin temelini de Kırgız gençleri oluşturmuştur (Yandaş, 2011: 152).

Lale Devrimi'nin nedenlerine bakıldığında ise yoksulluk, başarısız demokrasi denemesi, otoriter yönetim, yolsuzluk, ekonomik durgunluk, hileli seçimler ve kabilecilik sayılabilir (Ulu, 2008: 35).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Orta Asya, tarihi boyunca birçok farklı devletin hâkimiyet kurduğu bir bölge olmuştur. Sanayileşme döneminden önce, doğu batı arasındaki önemli bir ticaret yolu konumunda bulunmuştur. İpek ve Baharat Yolları'nın üzerinden geçmesinden dolayı, Orta Asya bölgesi, gerek doğulu gerekse de batılı devletler için jeopolitik açıdan çok büyük önem arz eden bir bölge olmuştur. Bundan dolayı da birçok farklı ülkenin ilgisini çekmiştir. Sanayileşmeden sonra da bu kez sahip olduğu doğal kaynaklarla ilgi çekici bir hale gelmiştir. Tarihi boyunca ilgi çekici olmuş olan bu bölgede; Moğol İmparatorluğu, Çin, Türk İmparatorlukları, İran, Hanlıklar, Ruslar, Birleşik Krallık ve ABD gibi dönemlerinin en büyük güçleri Orta Asya'da hâkim olmak istemişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı esnasında Bolşevik Devrimi'ni yaşayan, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş'ta Sovyetler Birliği'ne bağlı olan Orta Asya'daki dört Türk Cumhuriyeti; SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Ortak tarih ve üst kimliğe sahip olan bu cumhuriyetlerin bağımsızlıklarının ardından yaşanan süreçlerde hem benzerlikler hem de farklılıklar vardır. Uzun yıllar boyunca, farklı devletlerin istilası altında yaşamış olan Orta Asya Türkleri, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra çetin mücadeleler içerisinde bulunmuşlardır. Bu mücadelelere her devletin bakış açısı farklı olmuştur. Örneğin Türkmenistan kendi egemenliği ve bağımsızlığını sürdürülebilir halde tutmak için çabalamış, demokrasi ve insan hakları gibi kavramları ikinci planda bırakmıştır. Kırgızistan ise bağımsızlık ve egemenliğini sürdürülebilir halde tutmayı tıpkı Türkmenistan gibi hedeflemiş ancak ülkenin demokratik bir şekilde yönetilmesini de denemiştir.

Kırgızistan ve Türkmenistan'da yaşanan siyasi problemlerin temeline inildiğinde birçok farklı etken göze çarpmaktadır. Ekonomik, tarihsel, demografik ve sosyolojik etkenlerin belirleyici olduğu bu ülkelerde; SSCB döneminin etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği görülmektedir. SSCB'nin neredeyse bir yüzyıl boyunca totaliter bir sistemle yönetilmiştir. Orta Asya bölgesi ise SSCB yöneticilerinin siyasi programlarında önemli bir rol almıştır. Özellikle sanayileşmenin büyük hız kazandığı Soğuk Savaş döneminde, Orta Asya SSCB için önemli bir hale gelmiştir. Orta Asya topraklarına önemli fabrikalar kuran Moskova yönetimi, bu bölgedeki doğal kaynaklardan da faydalanmıştır.

SSCB'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri üzerindeki en önemli etkisi kuşkusuz Stalin'in kabile politikaları olmuştur. Orta Asya'nın homojen yapısını daha da geniş bir hale getiren Stalin'in, her kabileye kendi dilini konuşma ve kendi kültürünü yaşama politikası sonucunda, günümüzde bile hala Orta Asya Türk Cumhuriyetleri kabilecilikle uğraşmaktadırlar. Kabilecilik, özellikle Kırgız siyasal hayatında ciddi bir problem teşkil etmektedir. Kuzeyli ve güneyli kabileler arasındaki gerginlik, ülkenin birlik ve beraberliğini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Demokratik bir muhalefete sahip olmakla farklı kabileden bir muhalefete sahip olmak arasında ciddi bir fark vardır ve iki taraf arasındaki anlaşmazlıkların boyutu büyüdükçe toplumdaki ayrışma da artar. Türkmenistan'da ise 14 yıl boyunca, kesintisiz devlet başkanlığı yapan Türkmenbaşı kendisine karşı herhangi bir muhalif güce izin vermediği için, diğer kabilelere kendilerini politik alanda ifade etme şansı tanınmamıştır. Ancak bu durum Türkmenistan'da kabileciliğin olmadığı anlamına gelmemektedir.

Kırgızistan ve Türkmenistan, bağımsızlıklarını kazandıklarında, bu durumla ilgili hazırlıkları bulunmamaktaydı. Aslında SSCB'nin dağılması uzun zamandır gündemdeydi ancak Orta Asya'nın geri kalmışlığı, bölgenin bağımsızlığı hazırlıksız karşılamasına neden oldu. Yani bağımsızlık ne zaman gelirse gelsin, Orta Asya Türkleri bu duruma hazırlıklı olamayacaklardı. Bu hazırlıksızlığın sonuçları da, bölgedeki ülkelerin tamamında kendini göstermiştir.

Her iki devlet de demokrasi, insan hakları, hukuk devleti olma, özgür basın ve güçler ayrılığı gibi kavramları anayasalarına koymalarına rağmen, iş pratikte bu kavramları uygulamaya dökmeye geldiğinde başarısız olmuşlardır. Her iki ülke de demokrasiye geçişte başarısız olmuştur. Fakat bu "başarısız oluşlar" her iki ülkede de farklı şekilde olmuştur. Kırgızlar demokrasi tecrübesini Türkmenlere göre çok daha yoğun yaşamışlardır. Anayasalarında geçen kavramların sadece kâğıt üzerinde kalmaması için çabalamışlardır. Türkmenler ise Türkmenbaşı hayatını kaybedene kadar aynı düzenle yönetilmiş, anayasadaki demokratik kavramların tamamını sadece kâğıt üzerinde bırakmışlardır.

Kırgızistan ve Türkmenistan'ın siyasal sistemleri birbirine benzer iki sistemdir. Her iki ülkenin bağımsızlıktan sonraki ilk anayasaları incelendiğinde bu benzerlik net bir şekilde göze çarpmaktadır. Her iki ülkenin başarısız demokratikleşme çabaları da benzerdir. Ancak Kırgızların demokrasi serüveni, anayasalarında belirtildiği şekilde başlayıp giderek zayıflamış ve 2005 yılında sert bir halk ayaklanmasıyla cumhurbaşkanı Akayev'in koltuğundan inmesiyle devam etmiş, yerine gelen Bakiyev'in de 2010'da benzer sebeplerden kaynaklı bir halk ayaklanmasıyla koltuğundan indirilmesiyle sonuçlanmıştır. Yani Kırgızistan için demokratikleşme konusunda tamamen başarısızdır denemez. En azından anayasalarında yer verdikleri kavramları siyasal hayatlarında uygulamaya dökmek için gayret göstermişlerdir. Türkmenistan ise bağımsızlığının ilk gününden itibaren tek parti ve tek adam merkezli; otoriter ve totaliter özelliklerin bir arada bulunduğu bir sistemle yönetilmiştir. Türkmen Anayasası'nda güçler ayrılığı ilkesi bulunmasına rağmen, devlet başkanı Halk Maslahatı üzerinden Türkmen Meclisi'ni de yönetmiştir. Demokrasinin olmazsa olmazlarından muhalefete kesinlikle izin vermemiş, ülkedeki tüm muhaliflerin Türkmenistan'ı terk etmesine neden olmuştur. Türkmenistan'daki siyasi kültür, anayasayı sadece maddeler bütünü olarak görmüştür. Anayasasında bahsettiği demokratik kavramların hiçbirini uygulamamıştır. Çok partili hayata geçmesi bile bağımsızlığından 21 yıl sonra gerçekleşebilmiştir. Yine de bu durum, Türkmenistan'daki siyasi kültürün, çok yavaş olmakla birlikte, demokrasinin-en azından-temel gerekliliklerini yerine getirmeye başladığını göstermektedir.

Türkmenistan ve Kırgızistan arasındaki farklardan birisi de Türkmenistan'ın sahip olduğu daimi tarafsızlık statüsüdür. Türkmenbaşı'nın bu statüyü kazanmak için yoğun bir çaba sarf ettiği bilinmektedir. Türkmenbaşı'nın, ülkesinin bu statüye neden ihtiyaç duyduğunun cevabı, çalışmanın üçüncü bölümünde belirtilmiştir. Bağımsızlığını kazanan zayıf Türkmenistan'ın, sahip olduğu doğal zenginlikleri koruma ve coğrafi konumunun ilgi çekiciliğinin farklı boyutlara ulaşmamasının önlemi olarak bu statü gerekli görülmüştür. Coğrafi konum olarak stratejik önemi Türkmenistan'dan çok daha az olan Kırgızistan, doğal kaynak açısından da yoksul olduğu için, bağımsızlıktan sonra kendini korumak için bu tip bir önleme başvurmamıştır.

Kırgızistan ve Türkmenistan arasındaki en büyük faklardan biri de kuşkusuz STK'lar ve baskı gruplarıdır. Demokratik bir ülkede varlıkları çok büyük önem arz eden bu unsurlar, Kırgızistan'da bağımsızlığın ilk yıllarından beri aktif olarak işlemektedir. Birçok STK, kadın kuruluğu ve baskı grubuna sahip olan Kırgızistan, siyasi partilerini de birer STK olarak kabul etmektedir. Akayev'in yetkilerini arttırarak anayasayı istediği biçimde değiştirmesi bile ülkedeki muhalefetin önüne geçememiştir. Belki de Akayev 2005 yılında devrilmeseydi, o da tıpkı Türkmenbaşı gibi ülkedeki tüm muhalefeti Kırgızistan'ı terk etmeye zorlayacaktı. Ancak şu ya da bu şekilde de olsa Kırgızistan'da oturmuş bir muhalefet kültürü bulunmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümüne dikkat edilirse, Kırgızistan'da baskı gruplarıyla ilgili başlık ve bilgi bulunurken, Türkmenistan'la ilgili böyle bir başlık yoktur. Bunun sebebi, Türkmenistan'da STK'lar ve baskı gruplarının yok denecek kadar az olmasından dolayıdır. Bu durum da Türkmenistan'ın demokratik bir ülke olmadığının bir diğer kanıtıdır.

STK'lar ve baskı gruplarının yoğun bir şekilde işlev göstermelerinin Kırgızistan'da belli başlı sonuçları olmuştur. Bunun en önemli örneği ise Lale Devrimi'dir. Daha önce de belirtildiği üzere, bir kere demokrasinin ve kişisel özgürlüklerin tadına bakan Kırgız halkı, bu hakların kademeli olarak elinden alınmasına 2005 yılında sert bir tepki göstermiştir. Post-Sovyet ülkelerinde görülen renkli devrimlerin Orta Asya ayağı olmuşlardır. Tarihleri boyunca her fırsatta kendilerini yöneten büyük devletlere isyan etmiş olan Kırgızların, kendi liderlerine de isyan etmesi şaşırtıcı olmamıştır. Kısa bir dönem de olsa bağımsızlıklarının ilk yıllarında demokrasi deneyimi yaşamış olan Kırgızlarla kıyaslandığında, Türkmenlerin bağımsızlıklarının ilk gününden beri seçme fırsatları olmaksızın tek bir adamla yönetildiği unutulmamalıdır. Belki Türkmen halkı da az da olsa bir demokrasi deneyimi yaşasaydı, onlar da baskıcı rejime karşı ayaklanma cesareti ve isteği gösterebilirlerdi.

Sonuç olarak ortak tarihe ve kültüre sahip her iki ülke de yaklaşık bir asır boyunca bağlı kaldıkları SSCB'nin etkilerini, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra net bir şekilde hissetmişlerdir. Her iki devlet de bağımsızlığını kazandıktan sonraki ilk anayasalarında demokratik kavramlara yer vermişlerdir. Türkmenistan bu kavramları uygulamaya geçirememiş, Kırgızistan ise bir süre anayasasına sadık kalmışsa da kademeli olarak demokratik olma özelliğini kaybetmiştir. Her iki devlet de bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından, uzun zaman sonra elde ettikleri bu kıymetli varlığı, bağımsızlıklarını, sürdürülebilir hale getirmek için çabalamışlardır. Bu yolda her iki ülkenin de uygulamaları farklı olmuştur. Kırgızistan'ın ilk devlet başkanı Askar Akayev, kademeli olarak kendi makamının yetkilerini arttırıp meclisin yetkilerini azaltırken, güçlü ve istikrarlı bir devlet başkanının, bağımsızlıktan sonraki geçiş sürecinde Kırgızistan için en iyisi olacağını düşünmüştür. Türkmenistan'da ise ilk devlet başkanı Türkmenbaşı, kendini tüm Türkmenlerin atası olarak görmüş, daimi devlet başkanlığı yapmış ve Türkmenlerce peygamberlik mertebesine kadar bile çıkartılmıştır. Bu noktada bu liderlerin tüm bu yetkilere ve unvanlara devletlerinin bekası için mi yoksa kendi kişisel çıkarları için mi sahip oldukları sorusu sorulmalıdır.

Türkiye'de Orta Asya çalışmalarının popüler olmadığı görülmektedir. Uluslararası ilişkiler alanında yapılan akademik çalışmaların yoğunlukla Orta Doğu, güvenlik, siyasi tarih ya da teorik konular olduğu göze çarpmaktadır. Mevcut çalışmaların ise genellikle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden gelen araştırmacılar tarafından yapıldığı dikkat

çekmektedir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye arasında birçok bağ vardır. Bu bağlar Türkiye ile başka hiçbir bölge arasında bu kadar güçlü değildir. Bu tip çalışmaların Türkiye Türkleri tarafından da ilgi görmesi gerekir. Bu tip çalışmaların artması, Türkiye'nin Orta Asya politikalarına da olumlu yansıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Akçalı, P. (2012). Kırgızistan’da Parlamenter Sisteme Geçiş: Genel Bir Değerlendirme. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 9(1). (193-209).
- Akın, E. (1997). *Bilim ve Siyasal Sistem*. Ankara: Birey ve Toplum Yay.
- Akşar, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Büyük Güçlerin Kafkasya’da Nüfuz Kazanma Mücadeleleri- Kırgızistan Lale Devrimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne.
- Alkan, H. (2011). *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan*. Ankara: USAK Yay.
- Alkan, H. (2012). Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallaşma Süreci: Geçen Yirmi Yılın Bir Bilançosu. *Bilig Dergisi*. 61. (1-30).
- Alpaslan, C. (2010). *State, Society and Culture in Turkmenistan: The Policies of Propoganda Under the Rule of Turkmenbashi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Arıkoğlu-Ündücü, C. (2011). Siyaset Biliminde Kuram-Yöntem-Güncel Yaklaşımlar. A. Baran Dural (Ed.) *Seçim ve Seçim Sistemleri* içinde (211-225). İstanbul: Kriter Yay.
- Arslan, R. (2011). Siyaset Biliminde Kuram-Yöntem-Güncel Yaklaşımlar. A. Baran Dural (Ed.) *Karşılaştırmalı Yönetim Sistemleri: Parlamenter-Başkanlık-Konkordanz Yönetim Sistemi* içinde (246-281). İstanbul: Kriter Yay.
- Arslan, M. (2010). Rusya’da Demografik Sorunlar: Bu Sorunların Rusya’nın eski SSCB Ülkeleri Üzerindeki Nüfuzuna Etkileri ve Çin Tehlikesi. *Avrasya Etüdleri Dergisi*. 38(2). (61-98).
- Aşçı, A. (2017). Kırgızistan’ın Bağımsızlık Sonrası Ekonomik Gelişimine Öneriler. *İktisadi, İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*. 2(2). (29-44).
- Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna Ülkelerinin Anayasaları. (1999). T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA). Ankara.
- Barthold, V.V., (2017). *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*. (çev.: Ragıp Hulusi Özdem). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay.
- Baycaun, S. (2003). Kırgızistan’ın 2 Şubat’ta Yapılan Anayasa Referandumu ve Muhalefet-İktidar Gerginliği. *Stratejik Analiz Dergisi*. 3(36). (19-20).
- Berber, M., Birdişli, F. (2012). Türkmenistan’da Berdimuhammedov Dönemi. *Kahramanmaraş Sütçü İmamı Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. (39-54).
- Birch, A. H. (2007). *The Concepts and Theories of Modern Democracy*, Routledge, New York
- Bozkurt, G.S. (2006). Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan’da Kadife Devrimler. *Jeopolitik Dergisi*. 5(27). (89-100).
- Bozkurt, S. (2014). Bağımsız Devletler Topluluğu’nda Renkli Devrimler: Kırgızistan Örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 1. (118-138).
- Cusupbekov, A., Niyazov, E. (2001). Bağımsız Kırgızistan Düşümler ve Çözümler. Emine Gürsoy Naskali (Ed.). *Siyasi Partiler* içinde (167-185). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Türk Dünyası Dizisi.

Çeribaş, M. (2010). *Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneği ve Er Soltonoy Destanı (İnceleme – Transkripsiyonlu Metin-Tıpkıbasım)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Çetin, H. (1996). *Liberalizm: Tarihi Kökenleri, Felsefi Kökenleri ve Temel İlkeleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sivas.

Demirci, L. (2012). Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana. *Savunma Bilimleri Dergisi*. 11(2). (33-69).

Dinler, V. (2011). Siyaset Biliminde Kuram-Yöntem-Güncel Yaklaşımlar. A. Baran Dural (Ed.). *Anayasal Haklar ve Özgürlükler içinde* (104-134). İstanbul: Kriter Yay.

Dikici Bilgin, H. (2016). Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar. Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin (Der.). *Seçimler ve Seçim Sistemleri içinde* (147-168). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.

Dikbaşı, K. (2001, Yaz). Türkmen Gazının Bağımsızlık Mücadelesi. *Avrasya Dosyası Dergisi*. 7(2). (74-96).

Döölötov, U. (2004). *Kırgızistan'ın Demokratik Sürece Geçışı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

Elebayeva, A., Poluhova, M. (2001-2002, Kış). Kırgızistan'daki Siyasi Değişimin Özellikleri. *Avrasya Dosyası Dergisi*. 7(4). (100-112).

Erdoğan, M. (2013). *Seçim Sistemleri ile Siyasi Partiler Arasındaki İlişkiler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Erol, M.S. (2001-2002, Kış). Bağımsızlıktan Günümüze Türkmenistan'da İktisadi Kalkınma Stratejisi ve Abandancılık. *Avrasya Dosyası Dergisi*. 7(4). (218-230).

Erol, M.S. (2001, Yaz). Türkmenistan Devleti'nin Dış Politikasının Temel Sacayağı: Daimi Tarafsızlık Statüsü. *Avrasya Dosyası Dergisi*. 7(2). (124-142).

Fukuyama, F. (2015). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. (çev.: Zülfü Dicleli). İstanbul: Profil Yay.

Gömeç, S. (2015). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.

Güler, N. (2001, Yaz). Geçiş Sürecinde Türkmenistan'ın Siyasi Yapısı: Türkmenbaşı Modeli. *Avrasya Dosyası Dergisi*. 7(2). (97-110).

Gümüş, B. (2011). Siyaset Biliminde Kuram-Yöntem-Güncel Yaklaşımlar. A. Baran Dural (Ed.). *Bürokratik Aygıt içinde* (68-80). İstanbul: Kriter Yay.

Güneş, H. (2011). Başkanlık, Parlamentarizm ve Yerel Ağlar: Özbek ve Kırgız Siyasal Sistemlerinin Yeniden Düzenlenmesi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. No: 45. (23-43).

Gürbüz, Y.E. (2017). Kırgızistan: Çoğulcu Toplumda Çoğulcu Demokrasi Denemesi. ORASAM.

Halil Şıvgın'la Söyleşi: Avrasya'da Demokrasi. (1994, İlkbahar). *Avrasya Dosyası*. (158-160).

Heywood, A. (2013). *Siyaset*. (çev.: Bekir Berat Özipek, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla ve Hasan Yücel Başdemir). Ankara: Liberte Yay.

Heywood, A. (2003). *Political Ideologies; An Introduction*. New York: Palgrave Macmillan

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkmenistan-artik-cok-partili>

<https://www.britannica.com/topic/history-of-Central-Asia#ref73539>
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tx.html>
<http://www.dunyabulteni.net/haber/333005/orta-asyanin-isvicresi-olmak-isteyen-kirgizistan-zorda>
<http://www.dunyabulteni.net/haber/197816/turkmenistanda-ikinci-berdimuhammedov-donemi>
<https://www.haberler.com/turkmenistan-da-cok-partili-donem-3-siyasi-parti-6536584-haberi/>
<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkmenbasi-peygamber-oluyor-39244489>
<https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2012/methodology>
<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2017>
<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/kyrgyzstan>
<https://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/kyrgyz-political-parties.htm>
<https://www.rferl.org/a/1070279.html>
<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/aksakallilar-meclisinde-onemli-kararlara-imza-atildi/59ddccb501a30aa264a033e8>

İşık, A. (2001, Yaz). Saparmurat Türkmenbaşı Önderliğinde Türkmenistan’da Gerçekleştirilen Reform Hareketi. *Avrasya Dosyası Dergisi*. 7(2). (39-57).

İba, Ş. (2009). Kırgızistan’ın Anayasa Serüveni ve Jogorku Keneş. *Avrasya Etüdleri Dergisi*. 36(2). (47-62).

İbraev, O. (2017). Cost Of Politics in Kyrgyzstan. *Westminster Foundation for Democracy*.

İllyev, M. (2010). *Türk Tarihinde Şecere Geleneği: Türkmen Şecereeleri Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

İlmyradov, M. (2004). *Türkmenistan’ın Siyasal Rejiminde Organlararası İlişkiler ve Rejimin Adlandırılışı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

İshiyama, J.T., Kennedy, R. (2010). Superpresidentialism and Political Part Development in Russia, Ukraine, Armenia and Kyrgyzstan. *Europa-Asia Studies*. 53(8). (1177-1191).

İsina, A. (2006). Türkmenistan’da Son Gelişmeler. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/482/turkmenistanda_son_gelismeler

İsmayilov, E., Budak, T. (2015). Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan’ın Enerji Politikası. *Bilge Strateji Dergisi*. 6. (29-49).

Jelilov, K. (2007). *Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkmenistan Ekonomisi: Sosyo-Ekonomik Bir Analiz*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Joldoshev, A. (2009). *Kırgızistan’da Toplumsal Dönüşüm ve Demokrasi Sorunu*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Karasayev, A. (2001). Bağımsız Kırgızistan Dügümler ve Çözümler. Emine Gürsoy Naskali (Ed). *Kadınlar ve Kadın Kuruluşları* içinde (186-190). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Türk Dünyası Dizisi

Karaağaçlı, A. (2012 24 Ekim). Kırgızistan'ın Siyasal Yapısı ve Anayasal Sistemi. <http://www.bilgesam.org/incele/180/-kirgizistan%E2%80%99in-siyasi-yapisi-ve-anayasal-sistemi/>.

Karaağaçlı, A. (2012 7 Nisan). Türkmenistan'ın Siyasal ve Anayasal Yapısı. <http://www.bilgesam.org/incele/184/-turkmenistan%E2%80%99in-siyasal-ve-anayasal-yapisi/>.

Kaşgarlı, M. (1998). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*. (çev.: Besim Atalay) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Khamidov, S. (2002, 4 Haziran). *Kyrgyzstan's Unrest Linked to Clan Rivalries*. <https://eurasianet.org/s/kyrgyzstans-unrest-linked-to-clan-rivalries>. Erişim Tarihi 4 Haziran 2002.

Kırgızistan Ülke Bülteni (2012). <https://www.deik.org.tr/uploads/kirgizistan-ulke-bulteni.pdf>

Kışlalı, A.T. (2010). *Siyaset Bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi

Kitapçioğlu, T. (2013). Baskı Grupları ve Demokrasi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. 106. (358-392).

Komatsu, H. (1993). *20. Yüzyıl Başlarında Orta Asya'da Türkçülük ve Devrim Hareketleri*, Ankara: Turhan Kitabevi

Kozukulov, T. (2017). Kırgızistan'da Devletin Din Siyaseti. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*. (85-104).

Kydyraleva, N. (2011). *Sovyet Sonrası Kırgızistan'da Sivil Toplum Kuruluşları ve Toplumsal Etkileri: Sverdlovsk Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Mazzaoui, M., Canfield, R. (2002). *Islamic Culture and Literature in Iran and Central Asia in the Early Modern Period*. Londra: Cambridge University Press.

Myradov, D. (2017). *2000'lerden İtibaren Çin'in Yükselişinin Orta Asya'daki Etkilerine Realist ve Liberal Bir Yaklaşım: Türkmenistan ve Kazakistan Örnekleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Newton, K. ve van Deth, J.W. (2010). *Karşılaştırmalı Siyasetin Temelleri*. (çev.:Esin Saraçoğlu). Ankara: Phoenix Yay.

Nohlen, D., Grotz F. ve Hartmann, C. (2003). *Elections in Asia and the Pacific: A Data Handbook: Volume II Middle East, Central Asia and South Asia*. Berlin: Oxford Scholarship Online.

Oğan, S. (2001, Yaz). Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmalı Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı. *Avrasya Dosyası Dergisi*. 7(2). (143-183).

Omorov, T. (2013). *Kırgızların Türkistan Hanlıkları ile İlişkileri (XV.-XIX.YY. Arası)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Özbudun, E. (1957). *M.Duverger'in "Siyasal Partiler"i ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler*. Ankara: Ayans Türk Yay.

Özgişi, T. (2012). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Azerbaycan'ın Parlamento Yapılarının Karşılaştırmalı Analizi. *Türkiyat Mecmuası*. 22(2). (83-102).

- Rousseau, J.J., (2008). *Toplum Sözleşmesi*, (çev.: Ali Alper). İstanbul: Oda Yay.
- Roux, J. (2006). *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık*, (çev.: Lale Arslan). İstanbul: Kabalcı Yay.
- Roux, J. (2017). *Türklerin Tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, (çev.: Lale Arslan Özcan ve Dr. Aykut Kazancıgil). İstanbul: Kabalcı Yay.
- Rozyev, N. (2009). *Türkmenistan'ın Yönetim Yapısı İçerisinde Yerel Yönetimler ve Türkiye ile Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Roy, O. (2016). *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*. (çev.: Mehmet Morali). İstanbul: Metis Yay.
- Rudov, G. (2001-2002, Kış). Rusya ve Kırgızistan: Devletlerarası İlişkilerin Dinamiği ve Perspektifleri. *Avrasya Dosyası Dergisi*. 7(4). (205-217).
- Sakal, M. (1998). Siyasal Karar Alma Sürecinde Yer Alan Aktörler ve Roller. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi* 13(1). (211-130).
- Saray, M. (1989). *The Turkmens in the Age of Imperialism: A Study of the Turkmen People and Their Incorporation into the Russian Empire*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay.
- Sarı, B. (2018). *Saparmurat Türkmenbaşı Dönemi Türkmenistan-Türkiye İlişkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Giresun.
- Savory, R. (2007). *Iran Under Safavids*. Londra: Cambridge University Press.
- Sayarı, S.(2016). Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar. Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin (Der.). *Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri* içinde (125-143). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Sözen, Y. (2016). Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar. Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin (Der.). *Siyasi Rejimler: Demokrasiler ve Diğer Sistemler* içinde (46-74). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.
- Sümer, F. (1999). *Tarihleri-Boy Teşkilatı Destanları: Oğuzlar (Türkmenler)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
- Taşagıl, A. (2013, 14 Mart). *Gök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Tekin, T. (1988). *Orhun Yazıtları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Temirkoulov, A. (2004). Tribalism, Social Conflict and State Building in the Kyrgyz Republic. *Berliner Osteuropa Info*. (94-100).
- Terzioğlu, S.S. (2001, Yaz). Türkmenistan'ın Azınlıklar Konusundaki Siyaseti. *Avrasya Dosyası Dergisi*. 7(2). (111-123).
- Terzioğlu, S.S. (2013). Uluslararası Hukuk Açısından Türkmenistan'ın Daimi Tarafsızlık Statüsü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 14(2). (39-100).
- Togan, A. Z. V. (1982). *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Enderun Kitabevi,

Tomar, C. (2017, 14 Mart), Liberal Demokrasi ve “Son İnsan”ın Ölümü, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/liberal-demokrasi-ve-son-insanin-olumu>. Erişim Tarihi: 14 Mart 2017

Toraman, A. (2014). *1876-1916 Rus Sömürgeciliği Döneminde (Çarlık Dönemi) Kırgızların Sosyal ve Kültürel Hayatları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.

Ulu, J.J. (2008). *Post-Soviet Coloured Revolutions: An Analysis of Kyrgyzstan's Tulip Revolution*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Ankara.

Ünlü, İ.H. (2016). Türkmenistan'ın Tarafsızlık Politikasının Bölgesel Gerçekliği. *Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*. 3(1). (95-102). <http://dergipark.gov.tr/cesmicihan/issue/23554/250965>.

Yetişgin, M. (2014). *A History of Turkistan in the Nineteenth Century: Motives, Process, and Aftermath of Russian Invasions*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay.

Yayla, A. (2017). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*. Ankara: Liberte Yay.

Yardımoğlu, S. (2013). *Sovyet Orta Asya'sında Uluslaşma ve Devletleşme Süreci*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çanakkale.

Yandaş, G.O. (2011). *The Tulip Revolution and the Role of Informal Dynamics in Kyrgyz Politics*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Ankara.

Zenkovsky, S.a. (2000). *Rusya'da Türkçülük ve İslam*. (çev.: Ali Nejat Ongun). Ankara: Günce Yay.

Ziyayev, H. (2007). *Türkistan'da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele (XVIII-XX. Asır Başları)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay.

ÖZGEÇMİŞ

Çağrı Gülerer 1991 yılında Ankara’da doğmuştur. İlköğretimini, orta öğretimini ve liseyi Uşak’ta okumuştur. 2010 yılında Yalova Üniversitesi Uluslararası İlişkiler (İngilizce) bölümüne başlayıp bu bölümden 2015 yılında mezun olmuştur. 2016 yılında Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yüksek lisans öğrenimine başlamış ve 2018 yılında Öğr. Üyesi Dr. Kaan Diyarbakırlıoğlu danışmanlığında “Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan ve Türkmenistan’ın Siyasal Sistemlerinin Karşılaştırılması” adlı tezini yazmıştır.

